

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2021
ARALIK / DECEMBER

CİLT / VOLUME
5

SAYI / ISSUE
2

ISSN: 2618-6217

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2021	5	2

KIRŞEHİR – 2021

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Editör/ Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Editör Yrd./ Co-Editor

Assist. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Nur ÇETİN (KAEU/ International Relations)
Prof. Dr. Musa ÖZATA (KAEU/ Business)
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA (KAEU / Economics)
Assist. Prof. Dr. Deniz ABUKAN (KAEU/ Public Finance)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ University/ International Relations)
Prof. Dr. Kutay KARACA (İstanbul Aydın University/ International Relations)
Prof. Dr. Hakan Naim ARDOR (Ankara Hacı Bayram Veli University/ Economics)

Yayın Koordinasyon Kurulu/ Board of Coordinators

Res. Assist. Dr. Eyup ERSOY (Uluslararası İlişkiler Alan Editörü/International Relations Field Editor)
Res. Assist. Dr. Cem AKIN (Maliye Alan Editörü/Public Finance Field Editor)
Res. Assist. Dr. Fatih GÜZEL (İşletme Alan Editörü / Business Field Editor)
Res. Assist. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ (İktisat Alan Editörü/Economics Field Editor)
Res. Assist. Hüseyin ARSLAN (Siyaset Bilimi Alan Editörü/ Political Science Field Editor)
Res. Assist. Albeniz T. EZME GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Bengü ÇELENK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Emrah GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Ümit YAPICI (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)

Teknik Hazırlık/ Secretary

Assist. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ
Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK
Res. Assist. Bengü ÇELENK
Res. Assist. Ümit YAPICI

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor Assist.

Assist. Prof. Dr. Fatma KİMSESİZ

Türkçe Dil Editörü/ Turkish Language Editor

Dr. Ceren KABADAYI

Tasarım & Dizgi Editörü/ Typed By

Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK
Res. Assist. Bengü ÇELENK
Res. Assist. Ümit YAPICI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir.

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsener Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

iii

CiteFactor
Academic Scientific Journals

EuroPub
Directory of Academic and Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT
Prof. Dr. Musa ÖZATA
Prof. Dr. Nur ÇETİN
Assoc. Prof. Dr. Banu KÜLTER DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Emine ŞENER
Assoc. Prof. Dr. Erman AKILLI
Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Assoc. Prof. Dr. Gülbahar ÜÇLER
Assoc. Prof. Dr. Hatice Pınar KAYA
Assoc. Prof. Dr. H. N. Kartal DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Assoc. Prof. Dr. Öner AKGÜL
Assoc. Prof. Dr. Sertan AKBABA
Assoc. Prof. Dr. Ümit BULUT
Assoc. Prof. Dr. Yüksel İLTAŞ
Asst. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL
Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ
Asst. Prof. Dr. Burak GÜNEŞ
Asst. Prof. Dr. Deniz ABUKAN
Asst. Prof. Dr. Deniz AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Fatih ÇELİK
Asst. Prof. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Asst. Prof. Dr. Hale KIRMIZIOĞLU
Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL
Asst. Prof. Dr. Kerem YAVAŞÇA
Asst. Prof. Dr. Muhammed MARUF
Asst. Prof. Dr. Murat YÜKSEL
Asst. Prof. Dr. Oktay AKTÜRK
Asst. Prof. Dr. Osman İnan ŞENSES
Asst. Prof. Dr. Selim BİÇEN
Asst. Prof. Dr. Zeynep AĞDEMİR
Asst. Prof. Dr. Zübeyir BARUTÇU (to Memory of him)
Dr. Baybars ÖĞÜN
Dr. Cem AKIN
Dr. Emrah SOFUOĞLU
Dr. Eyüp ERSOY
Dr. Fatih GÜZEL
Dr. Fethiye Burcu CEYLAN
Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ
Dr. Mesut KAÇANOĞLU
Dr. Vildan GÜNEŞ
Dr. Yusuf AKKOCA

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Ashı AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, İstanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, İstanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, İstanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHILIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy
Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel University
Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University

Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren University
Asst. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Asst. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Asst. Prof. Dr. Erjada PROGONATİ, Isparta Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Asst. Prof. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Asst. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Asst. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Asst. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Tarık DOĞRU, Florida State University
Asst. Prof. Dr. Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Perugia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN | VIII | IX

MAKALELER / ARTICLES:

Burçin ÇALIŞKAN GÖK, Ümit BULUT | 114 | 126

THE INTEREST RATE PASS-THROUGH PROCESS IN TURKEY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM LINEAR AND NONLINEAR ESTIMATION TECHNIQUES

TÜRKİYE'DE FAİZ ORANI GEÇİŞKENLİĞİ SÜRECİ: DOĞRUSAL VE DOĞRUSAL OLMAYAN TAHMİN TEKNİKLERİNDEN BULGULAR

Demokaan DEMİREL | 127 | 144

THE ROLE OF THE EUROPEAN OMBUDSMAN IN GOOD ADMINISTRATION

İYİ YÖNETİMİ SAĞLAMADA AB OMBUDSMANININ ROLÜ

Serkan GÜNER | 145 | 168

TÜRKİYE'NİN KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARINDA MEDYA'NIN ROLÜ: TRT'NİN ULUSLARARASI KANALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

THE ROLE OF THE MEDIA IN TURKEY'S PUBLIC DIPLOMACY AND SOFT POWER PRACTICES: AN ASSESSMENT ON TRT'S INTERNATIONAL CHANNELS

Mustafa ERBİR, S. Kaan ALTINAYAK | 169 | 187

MUHASEBE MESLEK ELEMANLARININ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR DISPLAYED BY PROFESSIONAL ACCOUNTANTS: CASE OF KAYSERİ PROVINCE

Bayram GÜNGÖR | 188 | 206

POST-SOSYALİST ÜLKELERDE PRO-DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK KALKINMA: PANEL ARDL YAKLAŞIMI

PRO-DEMOCRATIC TRANSITION AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN POST-SOCIALIST COUNTRIES: PANEL ARDL APPROACH

Şükran PİRHAN, Özgür DEMİRTAŞ | 207 | 227

TÜRKİYE'DE YAYINLANAN STRATEJİK YÖNETİM KONULU MAKALE VE TEZLERİN BİBLİYOMETRİK İNCELEMESİ: 2000-2020 DÖNEMİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES AND THESIS ON STRATEGIC MANAGEMENT PUBLISHED IN TURKEY: 2000-2020 TERM

Kübra YILDIR, Yüksel İLTAŞ | 228 | 240

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2003-2019)

ANALYSIS OF DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN BANKING SECTOR: THE CASE OF TURKEY (2003-2019)

EDİTÖRDEN

Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'nin değerli okuyucuları

Dergimizin 2021 yılı "Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat" hayat başlıklı özel sayısından sonra, aynı ay içinde yayınlandığımız Aralık sayısını sizlere sunmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. 2021 yılı içinde dergimizle çalışmalarını paylaşan tüm yazarlarımıza, sayı hakemlerimize de katkılarından ötürü sonsuz teşekkürler. Bu sayımızda da iktisadi ve idari bilimler alanının farklı bölümlerinden yazarların gönderdikleri çalışmaları, titiz bir hakemlik sürecinin sonucunda yayınlama kararı almış bulunmaktayız.

Aralık sayımızın ilk makalesi olan ve Burçin Çalışkan Gök ile Ümit Bulut tarafından hazırlanan "The Interest Rate Pass-Through Process in Turkey: Empirical Evidence From Linear And Nonlinear Estimation Techniques" başlıklı çalışmada, yazarlar, 2011:01-2021:03 dönemine ait aylık verileri kullanarak Türkiye'de faiz oranı geçişkenliği mekanizmasını incelenmektedirler. Çalışma doğrusal olmama durumunu dikkate almakta ve hem doğrusal hem de doğrusal olmayan zaman serisi yöntemleri kullanmaktadır. Sayımızın "The Role of the European Ombudsman in Good Administration" başlıklı ikinci çalışmasında Demokaan Demirel, iyi yönetimin içeriksel olarak birlikte uygulanmasında AB Ombudsmanının fonksiyonel rolünü değerlendirmektedir. Yazarımız çalışmasında AB Ombudsmanının vizyonu, misyonu, stratejileri ve birlik kurumlarıyla aralarındaki ilişkileri analiz etmektedir. Sayımızın üçüncü çalışması, "Türkiye'nin Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Uygulamalarında Medyanın Rolü: TRT'nin Uluslararası Kanalları Üzerine Bir Değerlendirme" başlığıyla yayınlamış olup, yazar Serkan Güner bu çalışma kapsamında dış politika ve kamu diplomasisi uygulamalarında medya unsurunun etkisini TRT örneği üzerinden incelemiştir. TRT Avaz, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi televizyon kanalları, yayın içerikleri, sosyal medya hesapları ile yaptıkları yayınların Türkiye'nin Kamu Diplomasisine yönelik faydalarını değerlendirmiştir. Son sayımızın dördüncü çalışması, Mustafa Erbir ve S. Kaan Altınkaynak tarafından hazırlanan ve "Muhasebe Meslek Elemanlarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Kayseri İli Örneği" başlığını taşıyan çalışmasıdır. Bu çalışmamızda yazarlarımız, muhasebe meslek elemanlarının sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışını incelemektedirler. Beşinci çalışmamız, Bayram Güngör tarafından dergimize gönderilen, Post-Sosyalist Ülkelerde Pro-Demokratik Dönüşüm ve Ekonomik Kalkınma: Panel ARDL Yaklaşımı başlıklı çalışmamızdır. Bu çalışmada yazarımız, sosyalist rejim tipini uygulayan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsız olan 12 geçiş ülkesinde, 2005-2019 dönemi itibarıyla Demokrasi ile GSYİH ve Açıklık arasındaki ilişkiler tespit üzerine çalışmıştır. Altıncı çalışmamız, bibliyometrik bir çalışma olup Şükran Pirhan ve Özgür Demirtaş

tarafından hazırlanmıştır. “Türkiye’de Yayınlanan Stratejik Yönetim Konulu Makale ve Tezlerin Bibliyometrik İncelemesi: 2000-2020 Dönemi” başlıklı çalışmada yazarlarımız, son yirmi yılda stratejik yönetim alanında yapılan çalışmaların yayınlanma yılları, kapsamaları, yayın türleri ve sektörlerine göre analiz yapmışlardır. Bu sayımızın son çalışması olan ve Kübra Yıldır ile Yüksel İltaş tarafından hazırlanan, “Bankacılık Sektöründe Karlılığı Belirleyen Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği (2003-2019)” başlıklı çalışmada yazarlar, 2003: Q1-2019: Q4 dönemi için Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankaların finansal performanslarını etkileyen içsel faktörlerin belirlemeyi amaçlamışlardır.

Dergimizin gerek alan editörlerinin titiz çalışmaları, gerekse mizanpaj ekibinin yoğun ve titiz çabaları sonucunda yayıma hazır hale getirilmiştir. Bu sayımızda yapılan analizlerin, hem okuyucuya faydalı olacağına, hem alanımıza katkı sağlayacağına hem de burada elde edilen bulgular üzerine ileri çalışmalar yapılabileceğini umuyoruz.

Doç. Dr. Öner Akgül
Baş-editör

THE INTEREST RATE PASS-THROUGH PROCESS IN TURKEY: EMPIRICAL EVIDENCE FROM LINEAR AND NONLINEAR ESTIMATION TECHNIQUES

TÜRKİYE'DE FAİZ ORANI GEÇİŞKENLİĞİ SÜRECİ: DOĞRUSAL VE DOĞRUSAL OLMAYAN TAHMİN TEKNİKLERİNDEN BULGULAR

Burçin ÇALIŞKAN GÖK*, Ümit BULUT**

Araştırma Makalesi/Research Article

* MA Student, Economics,
Institute of Social Sciences,
Kirsehir Ahi Evran University
burcinaliskan1313@gmail.com

* YL Öğrencisi, İktisat, SBE,
Kirsehir Ahi Evran Ün.

ORCID ID:
0000-0002-2031-7107

** Assoc. Prof., Faculty Member,
Department of Economics,
FEAS, Kirsehir Ahi Evran
University
ubulut@ahievran.edu.tr

** Doç.Dr. İktisat Bölümü, İİBF,
Kirsehir Ahi Evran Ün.

ORCID ID:
0000-0002-8964-0332

Başvuru Tarihi/ Received:
07.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
08.11.2021

ISSN 2618-6217

Abstract

Using monthly data that span the period 2011:01-2021:03, this paper examines the interest rate pass-through mechanism in Turkey. The paper considers nonlinearity and employs both linear and nonlinear time series methods. The linear cointegration test yields the long-run interest rate pass-through coefficient is lower than unity, whereas the nonlinear cointegration test shows this coefficient is greater than unity. Theoretical and practical implications are discussed.

Keywords: Interest Rate Pass-Through, Interest Rates on Commercial Loans, Linearity, Nonlinear Smooth Transition Models.

Özet

Bu çalışma, 2011:01-2021:03 dönemine ait aylık verileri kullanarak Türkiye'de faiz oranı geçişkenliği mekanizmasını incelemektedir. Çalışma doğrusal olmama durumunu dikkate almakta ve hem doğrusal hem de doğrusal olmayan zaman serisi yöntemleri kullanılmaktadır. Doğrusal eşbütünlük testi uzun dönem faiz oranı geçişkenliği katsayısının birden küçük olduğuna işaret ederken, doğrusal olmayan eşbütünlük testi bu katsayının birden büyük olduğuna işaret etmektedir. Teoriye ve uygulamaya yönelik çıkarımlar çalışmada tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Faiz Oranı Geçişkenliği, Ticari Kredi Faiz Oranları, Doğrusallık, Doğrusal Olmayan Yumuşak Geçişli Modeller.

Introduction

The goal of this paper is to investigate the interest rate pass-through (IRPT) to commercial loan interest rates for the case of Turkey using monthly data covering the period 2011:01-2021:03. To that end, the paper relaxes the linearity assumption and employs both linear and nonlinear estimation methods. Besides, the paper considers a nonlinear smooth transition method rather than a sharp transition method as the smooth transition between regimes is more realistic for economic data sets.

When one examines the evolution of monetary policy strategies, he/she can notice that many central banks (CBs) have endorsed the inflation targeting (IT) strategy in recent decades by abandoning the monetary targeting strategy or the exchange rate targeting strategy. Within this scope, as Morozumi et al. (2020) denote, there are thirty-nine CBs that adopt the IT strategy currently. Besides, the monetary policy strategies of the Federal Reserve and the European Central Bank (ECB) are highly similar to the IT strategy even though they do not explicitly announce (Eichengreen et al., 2011). Hence, there appears to be a global consensus about the implementation of monetary policy under the IT strategy.

A CB that adopts the IT strategy carries out monetary policy by adjusting short-term/overnight interest rates since it considerably influences money markets (De Bondt 2002, 2005; Baugnet and Hradisky, 2004). Accordingly, monetary policy has a two-stage feature: a change in the policy rate of the CB is transmitted to money market rates/marginal costs of funds for banks/short-term interest rates at the first stage, while the change in short-term interest rates influences lending and borrowing rates for longer maturities at the second stage (De Bondt, 2005; Egert et al., 2007; Gambacorta et al., 2015). Hence, the IRPT/monetary policy pass-through measures the degree to which a change in monetary policy that alters short-term interest rates is transmitted to lending and borrowing rates (Yuksel and Ozcan, 2013; Andries and Billion, 2016). Next, the change in demand-supply dynamics for loans and deposits affects expenditures, output, and inflation as consumption, saving, and investment decisions are considered to be highly sensitive to lending and borrowing rates (Robertson, 2016; Altavilla, 2019). Therefore, an efficient IRPT mechanism implies a change in short-term interest rates is considerably transmitted to retail interest rates, whereas the impact of monetary policy responses on lending and borrowing rates will be weak if this transmission is incomplete (Egert et al., 2007; Karagiannis et al., 2010; Verheyen, 2013).

The Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) has used short-term interest rates as the primary monetary policy tool since 2002. It can be observed throughout the extant monetary economics literature that some studies have investigated the IRPT to lending rates in Turkey. It can also be noticed that some papers employed a linear estimation method

(see e.g., Aydin, 2007; Caglarirmak-Uslu and Karahan, 2016; Binici et al. 2019; Bulut, 2020) whereas some others performed a nonlinear method considering the possible nonlinearity (see e.g., Yildirim, 2012; Yuksel and Ozcan, 2013; Sahin and Cicek, 2018). Accordingly, Yildirim (2012), Yuksel and Ozcan (2013), Sahin and Cicek (2018), and Bulut (2020) provided evidence in favour of a nearly complete IRPT to lending rates, while Aydin (2007), Caglarirmak-Uslu and Karahan (2016), and Binici et al. (2019) explored an incomplete IRPT to lending rates for Turkey.

As is clearly stressed by Enders (2015), most of the time series variables exhibit a nonlinear behaviour rather than a linear behaviour. Besides, a smooth transition model can present more efficient output in a time series model as the parameters in the model are likely to change slowly (Terasvirta, 1994; Galvao and Owyang, 2018). Hence, considering none of the previous papers has used a smooth transition model to analyse the IRPT to lending rates in Turkey so far, this paper performs smooth transition models to investigate the IRPT mechanism in Turkey. Hence, a distinguishing characteristic of this paper is that it is the first paper that runs smooth transition models while focusing on the IRPT process for the case of Turkey.

The empirical findings obtained from the linear cointegration test indicate that there is a cointegration relationship in the model and that the long-run IRPT coefficient is lower than 1. Additionally, the outputs of the nonlinear cointegration test show there occurs a cointegration relationship in the model and the long-run IRPT coefficient is greater than 1. Hence, the results imply that linear and nonlinear time series methods yield different findings for the IRPT process in Turkey.

The rest of the paper is organized as follows: The following section presents the model and data. Estimation techniques are exhibited in Section 2, while results are given in Section 3. Finally, the last section concludes the paper.

1. Model and Data

The IRPT mechanism measures the degree to which a change in short-term interest rates is transmitted to long-run interest rates. Hence, the relationship between long- and short-run interest rates in Turkey can be described as the following:

$$LR_t = \delta_0 + \delta_1 IR_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

where LR, IR, and ε stand for the weighted average lending rate for commercial loans in TRY, overnight lending rate at the Borsa Istanbul Interbank Repo/Reverse Repo Market, and the error term, respectively. Monthly data covering the period 2011:01-2021:03 are utilized in the paper. Data for both variables are extracted from the CBRT (2021). The

degree of the IRPT is measured by the coefficient δ_1 . Within this scope, the IRPT mechanism is affected by some factors, namely risk premium and competition in the banking sector, etc (De Bondt, 2005; ECB, 2007; Jobst and Kwapil, 2008). If δ_1 is equal to 1, loan markets are perfectly competitive and there exists a full IRPT to lending rates (Sander and Kleimer, 2004; De Bondt, 2005). If δ_1 is lower than 1, loan markets are not perfectly competitive and there exists an incomplete IRPT to lending rates. This may be due to the weak competition among banks in the system (De Bondt, 2002, 2005; Doojov and Kalirajan, 2016) and/or the asymmetric information between banks and customers, meaning an increase in lending rates may attract riskier borrowers for banks and banks may ration credits to avoid information asymmetries (Stiglitz and Weiss, 1981; Mishkin, 2004). Finally, if δ_1 is higher than 1, this can be interpreted as a situation where banks rise lending rates to offset higher risks stemming from asymmetric information (Sander and Kleimer, 2004; De Bondt, 2005; Egert et al., 2007). In this case, banks do not decrease the supply of loans and not ration credits. An IRPT coefficient that is greater than 1 implies lending rates include an additional risk premium (Cordemans and de Sola Perea, 2011). Hence, an overshooting pass-through indicates that banks consider a risk premium, which relies on the economic environment, while they are adjusting lending rates (Yuksel and Ozcan, 2013). Last but not least, the monetary policy stance cannot be fully reflected by lending rates when the IRPT coefficient is different from 1 (Blot and Labondance, 2013).

Table 1: Descriptive statistics and correlation matrix

	LR	IR
Mean	15.379	11.506
Median	14.400	10.748
Maximum	34.480	25.133
Minimum	8.415	4.657
Std. deviation	4.979	4.896
Correlation matrix		
LR	1	
IR	0.910	1

Table 1 demonstrates descriptive statistics and the correlation matrix. Accordingly, all descriptive statistics of LR are greater than those of IR. Besides, there exists a positive and high correlation between LR and IR.

Figure 1: The trends of LR and IR

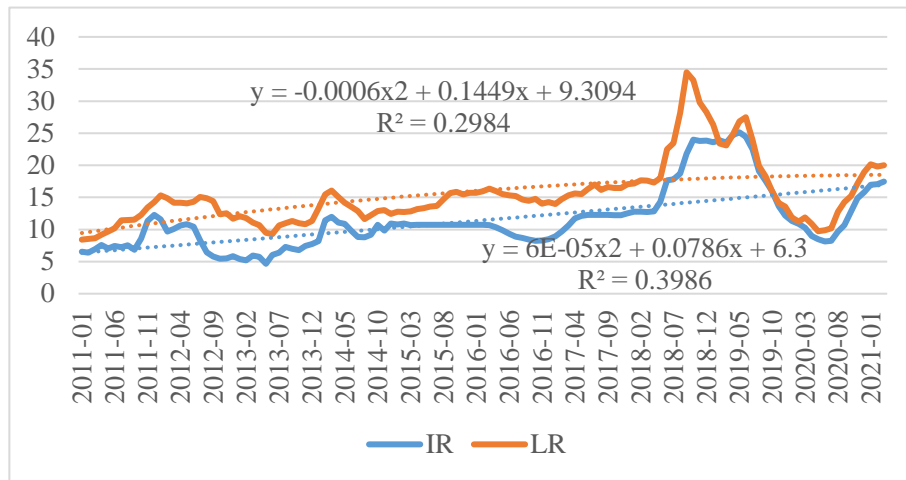

Figure 1 demonstrates the trends of LR and IR to provide preliminary information about the co-movement of LR and IR. As is seen, the variable LR is described by the polynomial equation of $y = -0.0006x^2 + 0.1449x + 9.3094$ and the variable IR is predicted by $y = 6E-05x^2 + 0.0786x + 6.3$. Additionally, R^2 values for LR and IR are respectively 0.2984 and 0.3986. As is seen in the figure, the trends indicate the existence of a unit root in LR and IR along with a strong co-movement between them, implying there can be a cointegration relationship between them.

2. Estimation methods

2.1. Linear unit root tests

The present paper performs some linear unit root tests to check whether the series under consideration are stationary. Accordingly, the paper employs the unit root tests propounded by Dickey and Fuller (1981, hereafter ADF) and Phillips and Perron (1988, hereafter PP). Both unit root methods test the null hypothesis of non-stationarity.

2.2. ARDL cointegration test

The autoregressive distributed lag (ARDL) cointegration test is commonly employed in econometric analyses. According to this approach, first, the null hypothesis of the non-existence of cointegration is tested via the bounds testing approach produced by Pesaran et al. (2001). While investigating the existence of cointegration, researchers compare a test statistic to lower bound and upper bound critical values. If the computed test statistic is greater than the upper bound critical value, then there is a cointegration relationship between variables in the empirical model. Second, if there is cointegration in the model, long- and short-run coefficients are computed using the regression model propounded by Pesaran and Shin (1999). The ARDL model is demonstrated as below:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^p \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (2)$$

Utilizing this model, long-run coefficients are calculated as follows:

$$\alpha^* = \frac{\alpha}{(1 - \sum_{i=1}^p \alpha_i)} \quad (3)$$

$$\beta^* = \frac{(\sum_{i=0}^q \beta_i)}{(1 - \sum_{i=1}^p \alpha_i)} \quad (4)$$

Using Equations (3-4), the cointegration model can be expressed as below:

$$\hat{Y}_t = \alpha^* + \beta^* X_t \quad (5)$$

After computing long-run coefficients, the short-term relationship is estimated through the error correction model exhibited as

$$\Delta Y_t = \theta_0 + \theta_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \lambda_i \Delta X_{t-i} + u_t \quad (6)$$

EC_{t-1} shows the degree to which a deviation in the short run is mended in the long-run. Therefore, the parameter of the lagged error correction term, namely θ_1 , must be statistically significant and negative to support cointegration.

2.3. Nonlinear unit root test

Kruse (2011) propounds a nonlinear unit root test to examine whether a time series variable has a unit root. The null hypothesis of this test indicates the series has a unit root, while the alternative hypothesis implies there exists a nonlinear exponential smooth transition autoregressive process. Kruse (2011) extends the unit root test of Kapetanios et al. (2003) by relaxing the assumption of the zero-location parameter. Hence, Monte Carlo simulations indicate that this test is superior in terms of power compared to the test of Kapetanios et al. (2003). Accordingly, the following nonlinear time series model is first considered:

$$\Delta y_t = \phi y_{t-1} \left(1 - \exp \left\{ -\gamma (y_{t-1} - c)^2 \right\} \right) + \varepsilon_t \quad (7)$$

Then, a first-order Taylor approximation is applied, and the test regression below is obtained:

$$\Delta y_t = \beta_1 y_{t-1}^3 + \beta_2 y_{t-1}^2 + \beta_3 y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

Afterwards, $\beta_3 = 0$ is established to advance the power of the test and the model below is presented:

$$\Delta y_t = \beta_1 y_{t-1}^3 + \beta_2 y_{t-1}^2 + u_t \quad (9)$$

The null hypothesis of the presence of a unit root defined as $H_0: \beta_1 = \beta_2 = 0$ is tested against the alternative hypothesis of stationarity described as $H_1: \beta_1 < 0, \beta_2 \neq 0$. If the computed statistic is higher than the critical values reported by Kruse (2011), the null hypothesis that there is a unit root is rejected, meaning the series under consideration is stationary.

2.4. Nonlinear cointegration test

Kapetanios et al. (2006) suggest a test to examine the possible presence of cointegration by utilizing the nonlinear exponential smooth transition error correction model. They investigate whether there exists an exponential smooth transition cointegration in an empirical model. They employ the models below:

$$\Delta y_t = \phi u_{t-1} + \gamma u_{t-1} (1 - e^{-\theta(u_{t-1} - c)^2}) + \omega' \Delta x_t + \sum_{i=1}^p \psi_i' \Delta z_{t-i} + e_t \quad (10)$$

$$\Delta x_t = \sum_{i=1}^p \Gamma_{xi} \Delta z_{t-i} + \varepsilon_{xt} \quad (11)$$

$$\hat{u}_t = y_t - \hat{\beta}'_x x_t \quad (12)$$

where $\hat{\beta}'_x$ is the ordinary least squares (OLS) estimation for β_x . They produce some test statistics to test for cointegration in an empirical model. One of these statistics is the t_{NEG} test statistic which is the nonlinear analogue of the Engle and Granger (1987) cointegration statistic. The following model is estimated to obtain the t_{NEG} statistic:

$$\Delta \hat{u}_t = \delta \hat{u}_{t-1}^3 + \sum_{i=1}^p \varphi_i \Delta \hat{u}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (13)$$

The null hypothesis of no cointegration is indicated as $H_0: \delta = 0$. If the t_{NEG} statistic is higher than the critical values computed by Kapetanios et al. (2006), then the null hypothesis of no cointegration is rejected.

3. Estimation results

In this section, the paper first presents the results of the ADF and PP unit root tests. The results of these tests are exhibited in Table 2. As is seen, both tests indicate the null hypothesis that there is a unit root is not rejected at level, while it can be rejected at the first difference. These results mean that both variables are stationary at their first difference forms, implying the possible existence of cointegration in the empirical model could be tested via the ARDL cointegration test.

Table 2: ADF and PP unit root tests

Variable	Statistic for the ADF test		Statistic for the PP test	
	Level	1 st dif.	Level	1 st dif.
LR	-2.229	-6.221*	-2.273	-6.087*
IR	-2.071	-6.110*	-1.913	-6.070*

Note: * Indicates 1% statistical significance.

Table 3 presents the results of the ARDL cointegration test along with the long-run coefficient. Accordingly, as is seen in panel A of the table, the null hypothesis of no cointegration can be rejected by the test statistic at 1% level of significance. This finding supports Figure 1 which shows there exists a strong co-movement between LR and IR. It also indicates that the long-run IRPT coefficient could be estimated. Therefore, after determining the existence of cointegration, panel B of the table reports the long-run IRPT coefficient. As is seen, the IRPT coefficient is lower than 1.

Table 3: ARDL cointegration test

Panel A: Bounds test			
Test statistic		6.328*	
Panel B: Long-run parameter			
Variable	Coefficient	Std. error	t-statistic
IR	0.784*	0.104	7.544

Notes: To save space, short- and long-run models of the ARDL cointegration test are not presented in the paper. It must be noted that the parameter of the one-period lagged error correction term is negative and significant in the short-run model, supporting the presence of cointegration in the empirical model. * Indicates 1% statistical significance.

Next, the paper relaxes the assumption of linearity and performs a linearity test to test whether the series under consideration exhibit nonlinear behaviours. Prior to employing nonlinear unit root and cointegration tests that use the smooth transition method, the paper tests whether the series under consideration exhibit nonlinear behaviours. The paper performs the Harvey et al. (2008) test to examine whether LR and IR demonstrate nonlinear behaviours. This test has better finite sample size properties and improved power compared to the Harvey and Leybourne (2007) test. The null hypothesis of linearity is tested against the alternative hypothesis of nonlinearity for this test.

Table 4: Harvey et al. (2008) linearity test

Variable	Test statistic
LR	20.17*
IR	4.11

Note: * Indicates 1% statistical significance.

Table 4 reports the empirical outputs of the Harvey et al. (2008) linearity test. As is seen, the null hypothesis of linearity is rejected for LR, but it is not rejected for IR. Hence, the analysis yields that LR exhibits a nonlinear behaviour, whereas IR demonstrates a linear behaviour. Therefore, the paper employs the Kruse (2011) test for LR.

Table 5: Kruse (2011) unit root test

Variable	Kruse (2011) test statistic	
	Level	1 st dif.
LR	7.114	16.443*

Note: * Indicates 1% statistical significance.

The result of the Kruse (2011) unit root test is demonstrated in Table 5. Accordingly, the null hypothesis that there is a unit root cannot be rejected at level, while it can be rejected at the first difference for LR according to the Kruse (2011) unit root test. This result means that LR is stationary at the first difference form, implying the possible existence of cointegration in the empirical model could be tested via the Kapetanios et al. (2006) cointegration test.

Table 6: Kapetanios et al. (2006) cointegration test

Panel A: Cointegration test			
Test statistic	-3.158**		
Panel B: Long-run coefficient			
Variable	Coefficient	Std. error	t-statistic
IR	1.274*	0.020	63.814

Note: * and ** respectively illustrate 1% and 5% statistical significance levels.

Finally, the empirical outputs obtained from the cointegration test of Kapetanios et al. (2006) and the long-run IRPT coefficient are reported in Table 6. Accordingly, panel A of the table shows that the null hypothesis of the non-existence of cointegration is rejected at 5% level of significance. This finding supports Figure 1 which shows there exists a strong co-movement between LR and IR. It also indicates the long-run IRPT coefficient could be estimated. Hence, after detecting the presence of cointegration, panel B depicts the long-run IRPT coefficient. As is seen, the IRPT coefficient is greater than 1.

The results obtained from the ARDL cointegration test and the Kapetanios et al. (2006) cointegration test present highly different empirical findings. Accordingly, the ARDL cointegration test's findings imply that the pass-through of monetary policy to commercial loan interest rates is incomplete, whereas the findings indicated by the Kapetanios et al. (2006) cointegration test show the banks in the Turkish banking sector over-adjust the interest rates on commercial loans as a response to a change in short-term interest rates.

Conclusion

The IRPT process measures the degree to which a change in short-term interest rates is transmitted to long-run interest rates. On one hand, an efficient IRPT mechanism implies the CB can control long-term interest

rates by adjusting short-term interest rates, which in turn can affect output and inflation. On the other hand, an incomplete or excessive IRPT process indicates the CB cannot fully control long-term interest rates, which in turn can negatively influence the effectiveness of monetary policy in terms of affecting output and inflation.

This paper examines the pass-through of monetary policy to commercial loan interest rates in Turkey by employing monthly data for the period 2011:01-2021:03. While doing that, the paper first performs linear estimation methods and then carries out nonlinear estimation methods. The nonlinear methods employed by the paper rely on the smooth transition models, implying they are likely to produce more efficient output compared to sharp transition models. On one hand, the linear cointegration test discovers that there is a cointegration relationship in the model and that the long-run IRPT coefficient is lower than 1. On the other hand, the nonlinear cointegration test explores there exists a cointegration relationship in the empirical model and the long-run IRPT coefficient is greater than 1. Hence, the linear test presents evidence that there exists a weak competition among banks in Turkey, meaning some banks may have a market power. Besides, the findings of the linear cointegration test indicate that the banks in the Turkish banking sector tend to increase commercial loan interest rates fewer compared to the increase in short-term interest rates and also to ration credits because of asymmetric information. Additionally, the nonlinear test yields that the banks in the Turkish banking system do not ration credits because of asymmetric information and appear to increase commercial loan interest rates to compensate great risks occurring due to asymmetric information. Therefore, the findings obtained from the nonlinear analysis shows that the banks take a risk premium into account while setting lending rates, meaning there exists an additional risk premium in commercial loan interest rates in Turkey. Besides, according to both linear and nonlinear methods, the monetary policy stance is not completely reflected by interest rates on commercial loans in Turkey as the IRPT coefficient is found to be different from 1. Overall, the empirical analyses indicate that the findings can highly differ with regard to the estimation methods. As the linearity test presents evidence in favour of nonlinear methods, the paper considers the nonlinear method while discussing the empirical findings.

The paper argues that the risk premium indicated by the nonlinear smooth transition method may exist because of some considerable developments in the world and Turkey, such as the depreciation of Turkish Lira against foreign currencies in the last periods, the great inflation uncertainty that stems from high inflation rates in Turkey (see e.g., Apergis et al., 2021), and the uncertainty created by the COVID-19 pandemic, etc. Hence, this paper argues that if the factors creating the risks are removed, (i) the control of the CBRT on lending rates can improve, (ii) lending rates can give information about the CBRT's

monetary policy stance, and (iii) the effectiveness of the IRPT mechanism can increase in Turkey.

References

- Altavilla, C., Canova, F. & Ciccarelli, M. (2019). Mending the broken link: heterogeneous bank lending rates and monetary policy pass-through. *Journal of Monetary Economics*, 110, 81-98.
- Andries, N. & Billon, S. (2016). Retail bank interest rate pass-through in the Euro Area: an empirical survey. *Economic Systems*, 40, 170-194.
- Apergis, N., Bulut, U., Ucler, G., & Ozsahin, S. (2021). The causal linkage between inflation and inflation uncertainty under structural breaks: Evidence from Turkey. *The Manchester School*, 89, 259-275.
- Aydin, H. I. (2007). Interest rate pass-through in Turkey. *CBRT Working Paper*. 07/05.
- Baugnet, V. & Hradisky, M. (2004). Determinants of Belgian bank lending interest rates. *Economic Review*, 3, 43-49.
- Binici, M., Kara, H., & Ozlu, P. (2019) Monetary transmission with multiple policy rates: evidence from turkey. *Applied Economics*, 51(17), 1869-1893.
- Blot, C. & Labondance, F. (2013). Business lending rate pass-through in the Eurozone: monetary policy transmission before and after the financial crash. *Economics Bulletin*, 33(2), 973-985.
- Bulut, U. (2020). Para politikasının kredi faiz oranlarına geçişkenliği: Türkiye örneği. *Bankacılar Dergisi*, 114, 17-29.
- Cağlarirmak-Uslu, N. & Karahan, P. (2016). Para politikasının kredi faiz oranlarına geçişkenliği üzerine dinamik bir analiz: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(3), 671-690.
- CBRT (2021). Electronic data delivery system. <https://evds2.tcmb.gov.tr>. Date of access: June 7, 2021.
- Cordemans, N. & de Sola Perea, M. (2011). Central bank rates, market rates and retail bank rates in the euro area in the context of the recent crisis. *National Bank of Belgium Economic Review*, 1, 27-52.
- De Bondt, G. (2002). Retail bank interest rate pass-through: new evidence at the Euro Area level. *ECB Working Paper*, 136.
- De Bondt, G. J. (2005) Interest rate pass-through: empirical results for the Euro area. *German Economic Review*, 6(1), 37-78.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doojav, G.O. & Kalirajan, K. (2016). Interest rate pass-through in Mongolia. *The Developing Economies*, 54(4), 271-291.
- ECB (2007). Monthly bulletin, July. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb200707en.pdf>. Date of access: August 12, 2021.

Egert, B., Crespo-Cuaresma, J., & Reininger, T. (2007). Interest rate pass-through in Central and Eastern Europe: reborn from ashes merely to pass away? *Journal of Policy Modeling*, 29(2), 209-225.

Eichengreen, B., El-Erian, M., Fraga, A., Ito, T., Pisani-Ferry, J., Prasad, E., Rajan, R., Ramos, M., Reinhart, C., Rey, H., Rodrik, D., Rogoff, K. Shin, H. S., Velasco, A., Weder di Mauro, B., & Yu, Y. (2011). Rethinking central banking. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Rethinking-Central-Banking.pdf>. Date of access: August 13, 2021.

Enders, W. (2015). *Applied econometric time series* (fourth edition). USA: Wiley.

Engle, R. F. & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.

Galvao, A. B. & Owyang, M. T. (2018). Financial stress regimes and the macroeconomy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 50(7), 1479-1505.

Gambacorta, L., Illes, A., & Lombardi, M. J. (2015). Has the transmission of policy rates to lending rates changed in the wake of the global financial crisis? *International Finance*, 18(3), 263-280.

Harvey, D. I. & Leybourne, S. J. (2007). Testing for time series linearity. *The Econometrics Journal*, 10(1), 149-165.

Harvey, D. I., Leybourne, S. J., & Xiao, B. (2008). A powerful test for linearity when the order of integration is unknown. *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 12(3).

Jobst, C. & Kwapil, C. (2008). The interest rate pass-through in Austria-effects of the financial crisis. *Monetary Policy & the Economy*, 4, 54-67.

Kapetanios, G., Shin, Y., & Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379.

Kapetanios, G., Shin, Y., & Snell, A. (2006). Testing for cointegration in nonlinear smooth transition error correction models. *Econometric Theory*, 22(2), 279-303.

Karagiannis, S., Panagopoulos, Y., & Vlamis, P. (2010). Interest rate pass-through in Europe and the US: monetary policy after the financial crisis. *Journal of Policy Modeling*, 32(3), 323-338.

Kruse, R. (2011). A new unit root test against ESTAR based on a class of modified statistics. *Statistical Papers*, 52(1), 71-85.

Mishkin, F. S. (2004). *The economics of money, banking, and financial markets* (seventh edition). USA: The Addison-Wesley Series in Economics.

Morozumi, A., Bleaney, M., & Mumuni, Z. (2020). Inflation targeting in low-income countries: Does IT work? *Review of Development Economics*, 24(4), 1529-1550.

Pesaran, M. H. & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom (Ed) *Econometrics and econometric theory in the 20th century: the Ragnar Frisch centennial symposium*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 371-413.

- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approach to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Robertson, M. L. (2016) Securitization and financial markets: the implications for interest rate pass-through. *Journal of Financial Economic Policy*, 8(4), 472-498.
- Sander, H. & Kleimeier, S. (2004). Convergence in Euro-Zone retail banking? What interest rate pass-through tells us about monetary policy transmission, competition and integration. *Journal of International Money and Finance*, 23(3), 461-492.
- Sahin, S. & Cicek, S. (2018). Interest rate pass-through in Turkey during the period of unconventional interest rate corridor. *Quantitative Finance and Economics*, 2(4), 837-859.
- Stiglitz, J. E. & Weiss, A. (1981). Credit rationing in markets with imperfect information. *The American Economic Review*, 71(3), 393-410.
- Terasvirta, T. (1994). Specification, estimation, and evaluation of smooth transition autoregressive models. *Journal of the American Statistical Association*, 89(425), 208-218.
- Verheyen, F. (2013). Interest rate pass-through in the EMU–New evidence using the nonlinear ARDL framework. *Economics Bulletin*, 33(1), 729-739.
- Yildirim, D. (2012). Interest rate pass-through to Turkish lending rates: a threshold cointegration analysis. *ERC Working Papers in Economics*, 12(07).
- Yuksel, E. & Ozcan, K. M. (2013). Interest rate pass-through in Turkey and impact of global financial crisis: asymmetric threshold cointegration analysis. *Journal of Business Economics and Management*, 14(1), 98-113

THE ROLE OF THE EUROPEAN OMBUDSMAN IN GOOD ADMINISTRATION

İYİ YÖNETİMİ SAĞLAMADA AB OMBUDSMANININ ROLÜ

Demokaan DEMİREL*

Araştırma Makalesi/Research Article

* Assoc. Prof., Department of
Public Administration, FEAS,
Kocaeli University
demokaand@gmail.com

* Doç. Dr., Öğretim Üyesi, İ.İ.B.F.,
Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi, Kocaeli Üniversitesi

ORCID ID:
0000-0001-5454-9507

Başvuru Tarihi/ Received:
23.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
17.12.2021

ISSN 2618-6217

Abstract

The Ombudsman institution has been adopted in Western Europe since the 19th century. With the public administration reforms, the "right to good administration", which should be recognized as a human right, has come to the fore. Good administration emphasizes an administrative approach that is accountable and responsive to citizens. The right to good administration is a democratic value that the EU cares about, and the European Ombudsman has important duties in the adoption of this value by the Union institutions. The European Ombudsman ensures healthy supervision of the Union institutions and prevents cases of maladministration. The study uses the qualitative research method based on document analysis. The study aims to evaluate the functional role of the EU Ombudsman in the contextual co-implementation of good administration. In the study, the vision, mission, strategies of the EU Ombudsman and the relations between them and the union institutions were analysed. In the first part, the approach of the EU to the concept of good administration is explained. In the second part, the structure and activities of the EU Ombudsman, the application and complaint procedures of the citizens of the union are discussed. The last part deals with the intra-union activities of the EU Ombudsman in implementing good administration.

Keywords: Good administration, Accountability, Transparency, EU Ombudsman.

Jel Classification: Jel 1:H80, Jel 2: H83.

Özet

Ombudsmanlık kurumu 19. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da benimsenmeye başlanmıştır. Kamu yönetimi reformlarıyla birlikte vatandaşlara bir insan hakkı olarak tanınması gereken "iyi yönetim hakkı" gündeme gelmiştir. İyi yönetim vatandaşlara karşı hesap verebilir ve cevap verebilir nitelikteki bir idari yaklaşıma vurgu yapmaktadır. İyi yönetim hakkı AB'nin önemseydiği demokratik bir değerdir ve bu değer bir birlik kurumlarınınca benimsenmesinde Avrupa Ombudsmanına önemli görevler düşmektedir. Avrupa Ombudsmanı birlik kurumlarının sağlıklı bir biçimde denetimini sağlayarak kötü yönetim vakalarının önüne geçmektedir. Çalışma doküman analizine dayalı nitel araştırma yöntemini kullanmaktadır. Çalışmanın amacı iyi yönetimin içeriksel olarak birlikte uygulanmasında AB Ombudsmanının fonksiyonel rolünü değerlendirmektir. Çalışmada AB Ombudsmanının vizyonu, misyonu, stratejileri ve birlik kurumlarıyla aralarındaki ilişkiler analiz edilmiştir. İlk kısımda AB'nin iyi yönetim kavramına yaklaşımı açıklanmıştır. İkinci kısımda AB Ombudsmanının yapısı ve faaliyetleri, birlik vatandaşlarının başvuru ve şikâyet prosedürleri ele alınmaktadır. Son kısım iyi yönetimi hayata geçirmede AB Ombudsmanının birlik içi faaliyetlerine değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İyi Yönetim, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık, AB Ombudsmanı.

Jel Kodları: Jel 1:H80, Jel 2: H83.

Introduction

The ombudsman office is an audit mechanism established to institutionalize the rule of law and ensure the protection of individual rights as much as possible, strengthening ethical supervision in public administration. One of the most important functions of the ombudsman is to ensure the administrative accountability of public institutions. With the Ombudsman's office, acts that are considered crimes are recorded, whistle-blowers are protected from an official point of view, and cases of abuse of office are revealed (Abdioglu, 2007: 96). The Ombudsman also helps to improve administrative performance by suggesting some corrective actions to institutions as an external control tool in complaints about maladministration. There are at least three views on the meaning of maladministration. First, maladministration can be defined as illegality. Second, maladministration and illegality can be regarded as mutually exclusive, making maladministration an undesirable, yet still legal, action. Maladministration also means that every complaint about political decisions is evaluated outside the jurisdiction of the institutions (Pino, 2011: 423-443).

The increase in administrative performance ensures good administration by meeting individual expectations, ensuring transparency, encouraging political power, and the administration's commitment to the principles of law, justice, proportionality, and equality (Pino, 2011: 433). The European Ombudsman (EU), established for this purpose, acts independently as a cooperative mediator between EU institutions and bodies. The main aim of the European ombudsman is to raise standards in the services provided to European citizens through a non-judicial appeal system to secure legal action and access to justice. Regular meetings with the union's institutions and bodies to improve the level of good administration play an important role in the success of the European ombudsman in line with its objectives (Özer, 2017: 77; Pino, 2011: 433).

The problem of this study is to evaluate the role played by the EU ombudsman to ensure good administration at the union level. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. Content analysis was carried out by examining the legal regulations and strategic reports related to the study problem. The importance of the study is based on the evaluation of what kind of relations the EU ombudsman establishes with the institutions in the union according to the principles of good administration. In the study, firstly, the approach of the EU to the concept of good administration was examined. After that, the structure and activities of the EU ombudsman are mentioned. The study concludes with the examination of the relations established by the EU ombudsman with the institutions within the scope of good administration.

1. The EU's Approach to the Concept of Good Administration

The emergence of good administration as an important control mechanism in public administration is quite recent. Conceptually, good administration has a wide dimension that can include many fields such as political science, law, public administration, and can be evaluated from different perspectives by the public, private and non-governmental organizations (Karakul, 2015: 62). The criterion of good administration derives from English law. Ireland has found undesirable administrative practices based on incorrect or incomplete information, as a result of negligence or carelessness, on unrelated grounds, contrary to good governance. It is seen that the norms of good administration in the legal order of the Continental Europe are scattered in the positive administrative law. Good governance principles also apply where the organization does not act in violation of the law. It covers any negative administrative behaviour even if it is not legally defined or given discretion. (For example, rude behaviour towards parties, unnecessary delays in procedural steps, lack of cooperation). However, if the problem is in the legal regulation that explicitly instructs the administrative body to exhibit certain behaviour, priority is given to the law. (Stadlmeyer, 2008: 34).

Since written constitutions limit political power, the transfer of the basic principles of good administration to legal texts can be taken as far as constitutionalism movements. Compliance with the law, one of the good administration principles, provides administrative and judicial control. The principle of proportionality requires the use of tools that are convenient, necessary, and directly related to the purpose to achieve the goals. The principle of fairness requires good administration to provide equal service to all segments of society to prevent discrimination. The principle of complying with the procedural guarantees refers to the execution of administrative and judicial actions according to the legal rules (Karakul, 2015: 84-88). The 1947 Italian constitution stipulated that Italian agencies should be organized to ensure administrative impartiality and good administration. The principle has given the public administration the task of collecting the necessary information in every situation and making sound decisions by balancing the relevant factors. The 1978 Spanish Constitution prohibits arbitrariness by stating that the public administration must act in accordance with the principles of effective action, efficiency, economy and coordination, in Articles 31 and 103, impartially and objectively. In 1971, the Justice Committee-All Souls, a non-governmental organization in UK, published a report containing the draft good management principles. The report recommended that Parliament enact a statement on good administration principles to guide administrative activities in the UK. In 1988, the same institution published another report, emphasizing that good administration is the only tool to prevent bad management rather than cure it. (Ponce, 2005: 556-557).

The World Bank draws attention to three elements of good administration. Accordingly, regulations and rules related to the legislative, executive, and judiciary are important. In addition, public opinion polls should be executed to analyse the views of citizens on public services. Another factor is the use of alternative service delivery mechanisms to raise standards in public services (Aktan, 2015: 58). Boz et al. (2019: 500) states that the concept of good administration emerged towards the end of the 1980s, and those capitalist countries used the concept to promote welfare policies against stagflation in the late 1970s. Aktan and Kitapçı (2016: 54) state that good administration is based on social values consisting of elements such as honesty, accountability, and transparency rather than being a legal term. These values regulate the activities of both the state and market actors. As a result, it plays an important role in ensuring trust in the relations between the actors in the emerging and transitioning economies.

Today, as a result of the increasing differentiation of public services and the increasing relations of citizens with both administrative and political institutions (Şengül, 2007: 407), it has become a necessity to protect citizens against the administration and the administration to show the necessary sensitivity securing the rights of citizens (Bulut and Aslan, 2020: 31). Managing relations between citizens and public power depends on establishing rules that public administrations will respect, on the one hand, and establishing rights for all, on the other. Good administration enables citizens to expect a certain standard of behaviour from public administration (Lanza, 2008: 483). In the 2012 report, which includes the recommendations of the organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) and the EU for the SIGMA (Support for Strengthening Governance and Administration) Program, the first elements of good administration are expressed as reliability and predictability. Other elements are openness and transparency, the use of clear and simple language in administrative relations, participation in the decision-making process, accountability, justification of administrative decisions, and official recording of administrative transactions (Karakul, 2018: 28-29). The connection between human rights and good administration has also been established in various resolutions of the Council of Europe. The Committee of Ministers of the Council of Europe pointed out the importance of individuals getting information about administrative processes and participating in administrative activities (Karakul, 2018: 34-35). For this purpose, the Committee of Ministers of the Council of Europe issued a resolution in 1977 for the protection of the individual against administrative proceedings. With this decision, principles such as being heard, access to documents, representation and consultancy in administrative procedure, showing reasons and legal remedies in administrative proceedings are listed (KDK, 2019: 17). Good administration was raised in the 1980s with disputes in the field of competition, and in the Tradax decision of 1984, the European Court of

Justice recognized the effectiveness of the principle of good administration in administrative procedures in Europe and demanded that the European Commission focus its attention on good administrative practices (Lanza, 2008:488). In the White Paper issued by the European Commission in 2001, it was emphasized that coordination and openness with civil society and the distribution of duties and responsibilities between organs should be determined with clear lines in the decision-making process (Şimşek, 2007: 98). The European Union Charter of Fundamental Rights was declared in 2000, and came into force in December 2009 along with the Treaty of Lisbon. The Charter includes (EUCFR, art. 41):

1. Every person has the right to have his or her affairs handled impartially, fairly and within a reasonable time by the institutions, bodies, offices and agencies of the Union.

2. This right includes:

(a) the right of every person to be heard, before any individual measure which would affect him or her adversely is taken;

(b) the right of every person to have access to his or her file, while respecting the legitimate interests of confidentiality and of professional and business secrecy;

(c) the obligation of the administration to give reasons for its decisions.

3. Every person has the right to have the Union make good any damage caused by its institutions or by its servants in the performance of their duties, in accordance with the general principles common to the laws of the Member States.

4. Every person may write to the institutions of the Union in one of the languages of the Treaties and must have an answer in the same language.

The European Code of Good Administrative Behaviour, which was prepared by the EU Ombudsman in 2001 and accepted in the European Parliament (EP), is one of the most important documents related to good administration. In the law, there are administrative guarantees that will enable citizens to receive the public service in the best possible way throughout the union and that transform the democratic rule of law principle into the essence of the union (Erdoğan, 2020: 225-226). It can be said that the Charter of Fundamental Rights has an innovative quality because it mentions subjective rights, but the Charter weakens the concept, institutional and personal content of the concept, since the right to good administration excludes regulatory administrative actions (Karakul, 2018: 45).

2. Structure and Activities of the European Ombudsman

The emergence of the idea of Ombudsman in the European Union can be seen as an initiative of the Spanish and Danish governments. While Spain's plan was based on the idea of establishing direct European citizenship, Denmark's proposal was more concerned with the bureaucratic control of community institutions. Ironically, the resulting institution was based on the Danish national ombudsman. The main reason underlying Denmark's proposal stemmed from its deep-rooted national ombudsman experience as the only Scandinavian member of the union and its anxious attitude towards Europe (Efe, 2011: 5-6; Song and Sala, 2008: 481-482). The institution was established with the aim of transparency, sustainability of the relationship between citizens and union institutions, and cooperation of union institutions based on democratic legitimacy with the article 138/E of the Maastricht Treaty. In 1995, the EP chose the former minister and ombudsman of Finland, Jacob Söderman, as the first ombudsman of the union (Temizel, 1997: 36; Mutta, 2005: 55-56). In the emergence of the institution, there are factors such as the cost of the applications made to the Court of Justice of the European Union (CJEU), the fact that the council does not consider factors such as fairness, the EP takes action according to the conditions of each country, the need for units to control the maladministration practices in the union bureaucracy with the enlargement process of the union (Köseoğlu, 2010: 38). In this section, the organizational structure and function of the EU Ombudsman, applications to the ombudsman, complaints, and types of decisions will be examined.

2.1. Organizational Structure and Function of the EU Ombudsman

Half of the members of the EP must attend the session to vote for the election of the EU Ombudsman. If candidates cannot be elected in the first two rounds, the two candidates who received the most votes in the second round participate in the third round, and the candidate with the most votes in the third round is elected. In the case of equality, the oldest member is elected as the ombudsman (Köseoğlu, 2010: 40). Ombudsman elections are held after the EP elections. Since the Ombudsman of the European Union operates within the framework of the European Parliament, its main working center is located in Strasbourg. There is also a branch office in Brussels, the other center where the European Parliament operates.

The Ombudsman has the difficult task of contributing to the development of EU governance and shortening the distance between citizens and institutions. The Ombudsman examines and decides on complaints against union institutions and organizations. It is ensured that the office serves the general interest while properly investigating minor irregularities arising from individual complaints. (Vogiatzis, 2018: 55). The Ombudsman's control area includes contingent actions and individual actions that affect citizens subjectively, and the legitimacy of

administrative behaviour is questioned over the investigated issues. It is checked whether there is a situation contrary to the laws, constitution, international agreements. The Ombudsman investigates and examines cases of maladministration upon any application or due to the activities of union institutions or bodies (Çalışkan, 2020: 1275-1285). The concept of maladministration, characterized as a violation of the right to good administration, has a central importance in ombudsman audits (European Ombudsman (EO), 10.10.2021). The critical and draft statements made by the EU ombudsman examine the maladministration practices in public administration. This situation foresees a preventive control mechanism for the relevant administration and strengthens the administrative capacity by setting an example for other units (Köseoğlu, 2010: 53-54). In its 1995 annual report, the ombudsman listed the elements constituting maladministration as administrative irregularities and omissions, abuse of power, negligence, unlawful procedures, injustice, inadequacy, avoidable delay, incomplete information submission, and refusal to provide information. Here, bad management is perceived in two ways. The first aspect concerns legality and includes the jurisprudence of the Union courts and the legally binding provisions of primary and secondary union law. The second aspect, which is more flexible and constantly evolving, is the monitoring of compliance with EU rules and principles (Dragos and Neamtu, 2017: 651). In the 2007 Annual Report, it was stated among the requirements of good administration that the institutions and bodies of the union, in addition to respecting legal obligations, should be service-oriented and be treated appropriately in order to ensure that the people fully use their rights (Lanza, 2008: 487). Situations where a union institution or body acts under the treaty and binding union act, and the rules of the law envisaged by situations where a union institution or body acts by the treaty and binding union acts, and the rules of the law envisaged by CJEU and EU courts of the first instance are considered as maladministration (Söderman, 2005: 87). The EU Ombudsman is guided by the primacy of Union law and the fact that fundamental rights are an integral part of EU law, and this reality has important implications for ombudsmen in member states at the national, regional, and local level. As a sub-unit in the organizational structure of the Ombudsman, there is the Cabinet of the EU Ombudsman. The Cabinet advises the ombudsman to achieve the goals according to the vision. There is also a general secretariat in the organization. The secretary-general advises the ombudsman in policy making through the communications unit, media and foreign affairs unit, and registry office. In particular, the registry office evaluates whether the complaints made fall within the scope of the ombudsman's duty. There are four complaints and investigation units in the directorates working under the Ombudsman. Another organization is the personnel, management, and budget unit. Apart from this unit, there is also Data Protection Officer Staffs (EO, 12.10.2021).

The dismissal of the Ombudsman is at the discretion of the EP. Parliamentarians may request the ombudsman's dismissal because he/she has lost the terms of his/her office or committed a crime. This request is forwarded to the relevant committee, and the committee's decision to dismiss it by majority vote is notified to the parliament. If the ombudsman resigns while the dismissal process is in progress, the process ends automatically (European Parliament, Rules of Procedure, art. 221).

2.2. Decisions Given by the EU Ombudsman Application and Complaint Procedure

Citizens of member states or persons residing in these countries can apply to the EU Ombudsman. There is no formal rule for applying to the ombudsman. A complaint petition can be prepared on the grounds. Complaints are made in one of the 21 official languages of the EU (Arıkan, 2007). A complaint can be made in writing or using an electronic form. In this form, the name-surname, nationality, permanent address, signature for natural persons, the name of the legal entity for legal persons, the country where the central office of the legal entity is located, the address of the central office must be located for a legal entity (Marias, 1994: 77).

The Ombudsman may refer a complaint as a petition written to the EP with the consent of the complainant. With the consent of the complainant, the complaint can also be converted into an application to another union institution. The Ombudsman accepts only applications following the rules set out in the constituent treaties and the statutes (European Ombudsman, Implementing Provisions, art. 2-4). With the removal of the column structure, the obstacles preventing the ombudsman from reviewing the common foreign and security policy and the activities in the common security and defence policy have been removed (Oğuşgil, 2014: 19). Complainants can apply to the ombudsman after 2 years have passed from the learning of administrative actions or actions regarding misadministration. After the Ombudsman decides whether the application will be accepted or not, it searches for acceptable applications. The applicant is informed about the rejected applications. Although complaints are generally open to the public, they can also be kept confidential at the request of the complainant (Çalışkan, 2020: 1288-1291). Although the EU Ombudsman has the authority to act *ex officio*, the number of investigations it initiates spontaneously during the year is limited (Efe, 2011: 10). Three-quarters of complaints are dismissed as they relate to conflicts with national administrations. 90% of cases are from citizens, the remaining 10% is split between businesses, citizens' associations, and parliamentarians. Although the complainants are not motivated by political reasons, the ombudsman often emphasizes the "general interest" dimension in the cases he receives. The vast majority of cases also involve various problems related to the payment of professional examinations, employment contracts, orders or subsidies for private business services (Magnette, 2003: 683).

To apply to the EU Ombudsman, the complainant must contact the relevant institution or organization in advance. The Ombudsman does not deal with the complaints that are reflected or concluded in the court (Köksal, 2007: 41). If the Ombudsman qualifies an application as inadmissible or completes its investigation due to a legal process that has ended or is currently underway, it will also disregard the results of the investigation it has already started. The relevant institution or body is informed about the subject under investigation. Member state authorities, with their permanent representatives, provide any assistance to clarify the matter. Ombudsman may cooperate with national ombudsman or institutions at the same level to increase the impact of his/her studies (Şafaklı, 2009).

Table 1. Number of complaints made to the EU Ombudsman

Complaints	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Complaints in jurisdiction	707	711	751	880	871	728
Complaints outside the jurisdiction	1239	1169	1430	1300	1330	1420

Source: European Ombudsman, Annual Report 2019-2020, www.ombudsman.europa.eu

As can be seen in Table 1, a linear increase is observed in complaints filed to the ombudsman from year to year. This shows that the ombudsman is an institution that attracts attention in the EU.

Table 2. Investigations Closed in 2019

Subjects of Investigation	Percentage Distribution (%)
Transparency and accountability (Access to Information and Documents)	%26,9
Service Culture (Citizen friendly, languages and timeliness)	%22
Proper use of discretion (Including Violation Procedures)	%19,8
Respect for Procedural Rights	%13,2
Good Administration of Personnel Issues	%13
Recruitment	%12,3
Respect for Fundamental Rights	%8,4
Strong Financial Management	%6,4
Ethic	% 2,7
Participation in EU decision-making processes	% 2,1
Other	% 3,2

Source: European Ombudsman Annual Report 2019, www.ombudsman.europa.eu

Considering the investigations that were closed as of 2019, the importance of the institution in ensuring good administration is better

understood. 82% of the files made to the Ombudsman are related to transparency, accountability, quality of service, proper use of discretion, and respect for procedural rights for the development of a culture of good administration together. In 2019, only 20,7% of the complaints were investigated, and no maladministration was found in 56,4% of the closed investigations. The number of investigations with maladministration is only 5% (European Ombudsman Annual Report, 2019).

In 2020, 16,892 recommendations were made through interactive guidance on the ombudsman's website. While 2148 new complaints were examined, 1262 information requests were answered by the ombudsman. While the number of investigations based on complaints is 365, the number of investigations opened by the ombudsman's initiative is 5. While investigations based on 392 complaints were closed, 2 investigations initiated by the ombudsman's initiative were terminated (European Ombudsman Annual Report, 2020).

Table 3. Investigations Closed in 2020

Subjects of Investigation	Percentage Distribution (%)
Transparency and accountability	%25
Service Culture	%24
Correct use of discretion	%17
Respect for Procedural Rights	%15
Good Administration of Personnel Issues	%11
Recruitment	%13

Source: European Ombudsman Annual Report 2020, www.ombudsman.europa.eu

Table 3 shows the investigations closed in 2020 regarding the violation of the right to good administration. It is observed that there is a partial increase in related investigation issues compared to 2019. In 2020, 17% of the complaints were investigated, and 1,5% of the closed investigations were found to be maladministration. These types of maladministration practices include administrative regulations, ruthlessness, discrimination, abuse of power, failure to respond, denial of information, and unnecessary delay (Gregory, 2000: 162). Another point that should be mentioned is that the ombudsman concludes cases faster than in previous years. In 2013, 41% of the cases were concluded in more than 1 year, while in 2020, 92% of the cases were concluded between 3 months and 1 year. As can be seen, the EU Ombudsman protects the institutions and organizations of the union, and the citizens of the union, against negativities such as bureaucratic processes, centralism, and secrecy, and contributes to ensuring transparency, accountability, and the legality of the decisions taken within the union (Reif, 2004: 391).

The decisions made in the implementing provisions accepted by the Ombudsman are listed as a peaceful solution, critical expression,

proposal draft, and special report (Göçmen, 2011: 498). In the peaceful resolution, the ombudsman works as a mediator between the relevant institution and the complainant for the satisfaction of the complainant. Critical expression is a method used when there are no conditions to eliminate the maladministration in the case and the maladministration does not lead to general results (European Ombudsman, Provisions, art. 6-7). If the Ombudsman thinks that the maladministrational situation can be eliminated by the relevant administration, then he/she presents a draft proposal to the relevant institution. The relevant institution sends its detailed opinion to the ombudsman within three months. In cases where the Ombudsman does not find the detailed opinion of the relevant institution sufficient, it is seen that the investigation is concluded by sending a special report to the EP regarding the maladministration (European Ombudsman, Provisions, art. 8). The European Commission ranks first with 274 applications among the institutions with the highest number of complaints to the ombudsman in 2019. The European Personnel Selection Office is in second place with 44 applications, followed by the EP with 21 applications. In 2020, 210 complaints were made to the ombudsman about the EU Commission, 30 about the European Personnel Selection Office, and 14 about the EU Foreign Relations Service. For the effectiveness of the EU ombudsman, EU citizens must know the decisions of the ombudsman. Decisions are translated into the language of the citizens of each country by the EP translation units (European Ombudsman, Framework Agreement, art.12).

3. Institutional Relations of the EU Ombudsman under Good Administration

The first part of the organizations under the influence of the Ombudsman is the EP, the EU Assembly, and the EU Commission. In the second part, there are institutions such as the Committee of the Regions, the European Central Bank, and in the third part, the EU Environment Agency, which carries out auxiliary activities to the EU (Özer, 2017: 81).

At the end of the year, the Ombudsman presents its annual report to the AP regarding its actions and transactions in a year. It may also submit special reports to the EP to explain the responsibilities and actions determined by treaty and legal status. These reports are discussed in a session of parliament, and parliamentarians direct questions to the ombudsman. The reports are also published in the Official Journal of the EU (Perry, 2005: 185; Efe, 2011: 15). The Ombudsman also maintains close relations with the EP Petition Commission. Citizens can also raise some of their grievances to the EP Petition Commission, but these are more about political issues. The EP Petition Commission is responsible for the parliament's relations with the ombudsman and can write another report on top of the ombudsman's annual report and submit it to the EP (Köseoğlu, 2010: 56; Peters, 2005: 711-714). The EP cannot dismiss the ombudsman on its own but may request it from the CJEU for reasons of the general functioning of the ombudsman or serious misconduct. In

terms of budget, the ombudsman is beyond the control of the EP. The budget is decided jointly by the EP and the Council on a proposal from the Commission. The ombudsman's special reports are discussed within the EP and receive political attention, but the ombudsman's failure to take binding decisions leads EU institutions to rely on soft persuasion. For the execution of its recommendations in the special reports, the ombudsman enters into a generally cooperative relationship with the EP. The overlapping of the responsibilities of the Ombudsman with the EP Petition Commission constitutes another element in the decisions to be made against the parliament (Neuhold and Năstase, 2017: 42-44). According to Newman (2005: 147), the Ombudsman and the EP Petition Commission complement each other. While the Ombudsman examines allegations of maladministration, the Petitions Commission deals with general areas of activity such as member states' violations of EU legal rules, proposals on the development of EU policies, etc.

Since the European Commission makes decisions directly related to citizens, there are a lot of complaints about the institution to the ombudsman. The Ombudsman examines how the commission made the decision not to file a violation case against a member state. Even if he/she performs a check on the procedure, he/she can radically change the content of the decision. She/he often tries to stick to the formal aspect of the investigation, presenting his/her views on the time limit, unresponsiveness, and lack of motivation in making decisions. There have been cases where the Ombudsman accused the Commission of not assessing the situation correctly before making a decision. Regarding Council proceedings, the ombudsman received complaints of a lack of transparency. Stating that the motives for denying access to documents were insufficient, he/she suggested keeping records of measures related to justice and home affairs policy, and his/her recommendations were accepted by the Council. Likewise, the Commission has been recommended to keep a public record of documents to facilitate access to information. The main purpose here is transparency in the decision-making process, developing written criteria for good administrative behaviour, and ensuring the participation of citizens in the decision-making processes (Magnette, 2003: 688-689). After the Commission, the European Personnel Selection Office, about which the most complaints are made, is also faced with the accusations of providing insufficient information and discrimination (Efe, 2011: 22).

Although the Ombudsman does not have judicial powers, he/she is authorized to ensure the implementation of court decisions and to make criticisms and recommendations for the administrative functioning of the judiciary (Özer, 2017: 187). The European Ombudsman Network, which was established under the leadership of Ombudsman Nikoforos Diamandouros, also has the opportunity to communicate with the ombudsmans in the member countries (Diamandouros, 2005: 221). The EU ombudsman increases the sensitivity of union institutions to citizens.

It aims to ensure that institutions provide the best service to real and legal persons by good administration principles. In the good administration award application, which was initiated in 2017 to increase competitiveness among good administration practices and to popularize such practices, awards were given in six categories within 54 nominations in 2019. The overall award is given to the European Commission for its initiative in reducing plastic pollution and raising awareness. In 2021, the good administration award was awarded to the Civil Protection and Humanitarian Aid Department of the EU Commission and the European External Action Service for their efforts to repatriate EU citizens stranded abroad during the pandemic. The awards are presented in the categories of citizen-oriented, excellence in service delivery, communication, innovation/transformation, and crisis management. A project received a special award created by EU staff and selected by the public for the first time by online voting (EO, 12.10.2021). The institution established its mission between 2014-2019 based on serving European democracy, accountability of EU institutions, transparency, and ethics. It is committed to providing services by the principles of empathy, sensitivity, independence and impartiality, openness and participation, leadership in problem-solving, innovative approaches to resolving conflicts, and external awareness (European Ombudsman, 2014). In the document titled Respect and Compliance with Fundamental Rights published by the institution in 2017, it is stated that fundamental rights will be guaranteed together with procedural issues, the right to good administration, and access to documents. Accordingly, good administration principles will be beneficial in case of insufficiency of judicial instruments protecting human rights and eliminating administrative injustices (Karakul, 2018: 39). In the EO mission and strategy document towards 2024, the ombudsman stated her mission as helping to support European citizenship. She formulated his strategies as creating a lasting and positive impact on the EU administration, raising the awareness of citizens by dealing closely with the problems (European Ombudsman Strategy towards 2024: 4-6).

Conclusion

The European Ombudsman is a body designed to ensure that EU institutions and administrations can be easily controlled by members of the European Parliament. It tries to implement the classical parliamentary accountability logic with a court profile. It defines and applies the general principles in cases submitted by individual complainants and in which investigation files are opened. It is one of the bodies that try to realize the rule of law in the EU according to the principles of good administration. Complaints are made to the Ombudsman about violations of the right to good administration especially freedom of expression and prohibition of discrimination (Pino, 2011: 446). Good administration enables public administration to act more sensitively to citizen demands. In addition to the legality in

administrative processes, it strengthens the ethical nature of the administration with transparency and respect for the right to information. Good administration is seen as an important guarantee of the protection of the citizens of the union in a democratic supranational structure.

In addition to individual applications, the ombudsman's ability to initiate inspections by itself contributes to the solution of socially important problems. The ombudsman implements the principle of continuity in administration by making it standard in its practices at the union level (Akıncı, 1999: 287). The high level of maladministration complaints made to the ombudsman shows that the ombudsman is an important platform protecting the rights of citizens and promoting democratic values at the EU level. Improvements have been made in the accountability and transparency of relevant institutions in the actual process of investigations into cases of maladministration. EU institutions respond to the recommendations of the ombudsman and strive to increase the transparency and accountability of their activities (Kostadinova, 2015: 1089). Accountability and transparency in financial transactions are the control of whether the public budget is used rationally. Citizens want to know where, how, for what and by whom public resources are spent, and public administrators are directly responsible to the public for their administrative actions and actions. The EU attaches great importance to accountability and transparency both to ensure fairness in financial transactions and to reduce inter-institutional disputes within the EU.

The European ombudsman is highly innovative in strengthening the administration qualitatively. It created the "Good Administration Award" in 2017, published a list of dos and don'ts for authorities to interact with lobbies, and developed a monitoring procedure for complaints about public access to documents. The EU ombudsman makes great efforts to ensure good administration and transparency in administrative procedures. In addition to access to documents, regular disclosure of information about the policies and actions of institutions has been accepted as one of the basic conditions of good administration (Wille and Bovens, 2020: 12-14). The increasing interest in the EU ombudsman with each passing year is an indication that it is an institution that observes all kinds of rights of EU citizens. Mutual communication between EU citizens and ombudsman has an ever-increasing momentum (Diamandouros, 2005: 220). It can be said that the Ombudsman is a balancing mechanism in the relations between EU institutions. Since the establishment of the ombudsman, complaints about maladministration have gradually decreased with the decisions taken and the directions it has made. The fact that the Ombudsman will finalize the complaints in a short time compared to the past will increase the satisfaction of the citizens of the EU. With the functionality of the Ombudsman in unity, the perspective of good administration will be further expanded and strengthened on democratic ground.

References

- Aktan, C. C. (2015). İdeal Devlet ve İyi Yönetim: Temel İlkeler, Kurallar ve Kurumlar. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7 (1): 50-60.
- Aktan, C. C., Kitapçı, İ. (2016). Global Sorunlarla Mücadelede İyi Yönetim. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8 (1): 50-66.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, <http://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708>. 15.10.2021.
- Arıkan, M. İ. (2007). Avrupa Birliği Ombudsmanı. *Adalet Dergisi*. 29.
- Abdioğlu, H. (2007). Yönetişim İlkelerinin Uygulanmasında Kamu Denetçiliği Kurumu ve Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Açısından Önemi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (11): 79-102.
- Akıncı, M. (1999). Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman. İstanbul: Beta Basım.
- Boz, S. S., Yurdaer, C., Eraslan, Y. (2019). İdare Hukuku Boyutuyla İyi Yönetişim İlkesi: İyi İdare. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27 (3): 497-532.
- Bulut, Y., Aslan, M. (2020). Kutadgu Bilig'de İyi Yönetim Esasları. *Devlet Yönetiminde İyi Yönetim Anlayış ve İlkeleri* (Edt. Yakup Bulut). Ankara: Çizgi Kitabevi, 29-42.
- Çalışkan, A. Z. (2020). Ombudsmanlık ve Avrupa Birliği Ombudsmanı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 28 (3): 1263-1302.
- Diamandouros, N. (2005). The Future Role of the Ombudsman. The EO: Origins, Establishment, Evolution: Office for Official Publications of the Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Dragos, D., Neamtu, B. (2017). Freedom of Information in the EU in the midst of Legal Rules, Jurisprudence and Ombudsprudence: The European Ombudsman as Developer of Norms of Good Administration. *European Constitutional Law Review*. 13: 641-672.
- Efe, H. (2011). Avrupa Ombudsmanının AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 19 (2): 1-29.
- Erdoğan, O. (2020). Avrupa Doğru İdari Davranış Yasası ve İyi Yönetim İlkeleri Üzerinden Yerel Yönetimlerde Reform. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10 (1): 221-242.
- European Ombudsman: European Parliament Reports and Resolutions, http://www.ombudsman.europa.eu/showResource?resourceId=1268230392555_3940-90.pdf&download=true&long=en (10.10.2021).
- European Ombudsman, Framework Agreement on Cooperation between EP and the EO, <http://www.ombudsman.europa.eu>. (12.10.2021).
- European Ombudsman, Implementing Provisions. <http://www.ombudsman.europa.eu/en/resources/provisions.faces#def3>, (12.10.2021).

European Ombudsman, The Ombudsman's Team.
<http://www.ombudsman.europa.eu/en/atyourservice/team.faces>,
(12.10.2021).

European Ombudsman (2014). The Strategy of the European Ombudsman towards 2019.

European Ombudsman (2019). Annual Report.
<https://www.ombudsman.europa.eu/en/our-strategy/annual-reports>.
(12.10.2021).

European Ombudsman (2020). Annual Report.
<https://www.ombudsman.europa.eu/en/our-strategy/annual-reports>.
(12.10.2021).

European Ombudsman Award for Good Administration,
<https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/143937>.
(12.10.2021).

European Ombudsman Strategy towards 2024,
<https://www.ombudsman.europa.eu/en/strategy/our-strategy/en>.
(12.10.2021).

European Parliament, Rules of Procedure.
<http://www.europarl.europa.eu/sipade/rules/eg8/Rules/eg8.EN.pdf>,
(12.10.2021).

Göçmen, İ. (2011). Avrupa Ombudsmanının Soruşturması. Prof. Dr. Gürkan Çelebican'a Armağan, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 493-539.

Gregory, R. (2020). The European Union Ombudsman. Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents. (Ed. Gregory, R., Giddings, P.). Amsterdam: IOS Press, 155-173.

Karakul, S. (2015). Hukuki ve İdari Denetim Ölçütü Olarak İyi Yönetim İlkeleri. Ombudsman Akademik, 2 (3): 61-105.

Karakul, S. (2018). İyi yönetim ve İnsan Hakları ilişkisi Üzerine Değerlendirmeler. Ombudsman Akademik, 1: 27-55.

Kamu Denetçiliği Kurumu (2019). İyi Yönetim İlkeleri Rehberi. Ankara.

Köseoğlu, Ö. (2010). Avrupa Ombudsmanının Hukuki Statüsü, İşleyişi ve Kurumsal Etkinliği. Sayıştay Dergisi. 79: 31-62.

Köksal, M. (2007). Ombudsman: "Kamu Hakemi". Ankara: Işık Kültür Eğitim Hizmetleri.

Kostadinova, P. (2015). Improving the Transparency and Accountability of EU Institutions: The Impact of the Office of the EO. Journal of Common Market Studies, 53 (5): 1077-1093.

Lanza, E. (2008). The Right to Good Administration in the European Union: Roots, Rationes and Enforcement in the Antitrust Case-Law. Teoria del Diritto e dello Stato 1-2-3: 479-490.

Mutta, S. (2005). İdarenin Denetlenmesi ve Ombudsman Sistemi. İstanbul: Kazancı Kitap.

Marias, E. A. (1994). The European Ombudsman Working Document. European Institute of Public Administration, Maastricht.

Magnette, P. (2003). Between Parliamentary Control and the Rule of Law: The Political Role of the Ombudsman in the EU. *Journal of European Public Policy*. 10 (5): 677-694.

Newman, E. (2005). The Policy Relationship between the EO and the EU Parliament's Committee on Petitions. *The EO: Origins, Establishment, Evolution*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

Neuhold, C., Năstase, A. (2017). Transparency Watchdog: Guarding the Law and Independent from Politics?. *The Relationship between the EO and the EP, Politics and Governance*, 5 (3): 40-50.

Oğuşgil, A. V. (2014). The Operational Effectiveness of the European Ombudsman. *International Journal of Social Inquiry*. 7 (1): 46-63.

Özer, M. A. (2017). Avrupa Ombudsmanı ve Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu: Mukayeseli Bir İnceleme. *TAAD*, 8 (31): 65-96.

Özer, M. A. (2007). Hukuku ve Kurumlarıyla Uluslar Üstü Bir Örgüt: Avrupa Birliği. *MESS Mercek Dergisi*, 186-198.

Peters, A. (2005). The European Ombudsman and The European Constitution. *Common Market Law Review*, 42: 697-743.

Perry, R. (2005). Special Reports Submitted by the European Ombudsman to the European Parliament: The European Ombudsman: Origins, Establishment, Evolution. (ed. *The European Ombudsman and the Authors*, Office for Official Publications of the European Communities), Belgium, 185-190.

Pino, M. M. A. (2011). The European Ombudsman in the Framework of the European Union. *Revista Chilena de Derecho*, 38 (3): 421-455.

Ponce, J. (2005). Good Administration and Administrative Procedures. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 12 (2): 551-588.

Reif, L. (2004). *The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights Systems*, the Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.

Song, W., Sala D. V. (2008). Eurosceptics and Europhiles in accord: The creation of the EO as an institutional isomorphism. *Policy&Politics*. 36 (4): 481-495.

Söderman, J. (2005). *The Early Years of the EO. The European Ombudsman: Origins, Establishment, Evolution*. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.

Stadlmayer-Kucsko, G. (ed.). *European Ombudsman-Institutions*. Austria: Springer Wien New York.

Şafaklı, O. V. (2009). Kamu Denetiminde Etkinlik Aracı Olarak "Ombudsman" ve AB Sürecinde KKTC'deki Uygulamaya Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (2): 161-197.

Şengül, R. (2007). Kamu Yönetiminde İyi Yönetimin Kurumsallaşmasında Ombudsman Kurumunun İşlevi. II. International Congress: Caucasus and Central Asia in the Globalization Process, 406-413.

Şimşek, O. (2007). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında İyi Yönetim Hakkı. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 9 (3): 91-107.

Temizel, Z. (1997). Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bir Başka Denetim Organı: Ombudsman. Yeni Türkiye: Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı-II. 14: 764-778.

Vogiatzis, N. (2018). The European Ombudsman and Good Administration in the European Union. London: Palgrave Macmillan

Wille, A., Bovens, M. (2020). Watching EU watchdogs assessing the accountability powers of the European Court of auditors and the EO. Journal of European Integration. 1-24.

TÜRKİYE'NİN KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ UYGULAMALARINDA MEDYA'NIN ROLÜ: TRT'NİN ULUSLARARASI KANALLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

THE ROLE OF THE MEDIA IN TURKEY'S PUBLIC DIPLOMACY AND SOFT POWER PRACTICES: AN ASSESSMENT ON TRT'S INTERNATIONAL CHANNELS

Serkan GÜNER*

Araştırma Makalesi/Research Article

* YL Öğrencisi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi
s.serkanguner@hotmail.com

* MA Student, Department of
International Relations, Institute
of Social Sciences, Kırşehir Ahi
Evran University

ORCID ID:
0000-0001-9698-2966

Başvuru Tarihi/ Received:
31.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
29.07.2021

ISSN 2618-6217

Özet

Kamu Diplomasisi, devletlerin oluşturdukları politika ile Uluslararası İlişkiler alanındaki fikir ve düşüncelerini başka toplumlara anlatma, onları ikna etme gayreti olarak tarif edilmektedir. Devletler hedef, politika ve mesajlarını toplumlara ulaştırmak, ön yargı ve olumsuz düşünceleri değiştirmek için çalışmaktadırlar. Devletler bunu gerçekleştirmek için Kamu Diplomasisine gereksinim duyarlar. Medya ve iletişim araçları ise hedefe daha kolay, hızlı ve etkileyici şekilde ulaşabilmek için önemli bir araçtır. Bu çalışmada, dış politika ve Kamu Diplomasisi uygulamalarında medya unsurunun etkisi, TRT'nin uluslararası kanallarının katkısı incelenmiştir. TRT AVAZ, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi televizyon kanalları, yayın içerikleri, sosyal medya hesapları ile yaptıkları yayınların Türkiye'nin Kamu Diplomasisine yönelik faydaları değerlendirilmiştir. Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklardan incelenirken, TRT'nin uluslararası kanallarının Türkiye'nin olumlu imajına, tanıtımına, doğru bilgi ve mesajların hedef kitleye ulaştırılmasına katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, TRT AVAZ, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi.

Abstract

Public Diplomacy is defined as the policy of states and the effort to convey their ideas and thoughts in the field of International Relations to other societies and to persuade them. Governments function to convey their goals, policies and messages to the societies and to change prejudices and negative thoughts about them. Governments need Public Diplomacy to realise it. Media and communication tools are an significant tool to reach the target more easily, quickly and effectively. In this study, the influence of the media actor in foreign policy and Public Diplomacy practices and the contribution of TRT's international channels have been examined. The benefits of their broadcasts with TRT AVAZ, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi television channels, broadcast contents, social media accounts for Turkey's Public Diplomacy were assessed. While examining the primary and secondary sources in the study, the contributions of TRT's international channels to the positive image and promotion of Turkey, and to conveying the correct information and messages to the target audience were tried to be explained.

Keywords: Public Diplomacy, TRT AVAZ, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi.

Giriş

Devletlerin dış politikada hedeflerini gerçekleştirirken, Kamu Diplomasisine ihtiyaç duydukları görülmektedir. Türkiye ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kendini yeniden anlatmaya, kendi hikâyesini hedeflediği kitlelere doğru şekilde ulaştırma gayretinde olmuştur. Türkiye Kamu Diplomasisinde eğitim, yardım programları, kültür faaliyetleri, spor organizasyonları, öğrenci değişim ve burs programları gibi birçok çalışma yapmaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye, medya ve iletişim araçlarını da etkin şekilde kullanmayı hedeflemektedir. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve TRT'nin uluslararası kanalları da Kamu Diplomasisi uygulamaları kapsamında, devletin mesajlarının doğru bir biçimde yabancı toplumlara ulaştırılması, anlatılması ve benimsetilmesi için faaliyetler yürütmektedir.

Televizyonun ücretsiz ve kolay izlenilebilir olmasıyla birlikte geçmişten bugüne neredeyse her evde bulunması, televizyon kanallarının toplumları ikna etmede ana aktörlerden olduğunu göstermektedir. Bu nedenle TRT'nin televizyon kanalları Kamu Diplomasisi uygulamalarında belirgin katkılar sunmaktadır. TRT AVAZ, TRT World, TRT Arabi ve TRT Kürdi kanalları uluslararası yayınları, dizi, belgesel, kültür sanat ve haber programlarıyla dünyanın farklı coğrafyalarına Türkiye'nin tanıtımını yaparak, benimsenmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada Kamu Diplomasisi açısından TRT'nin uluslararası kanallarının etkisi incelenirken, birincil ve ikincil kaynaklar yorumlanmış, yayınları, programları ve sosyal medya hesaplarının olumlu imaja katkısı ele alınmıştır.

1. Kamu Diplomasisi Kavramı ve Gelişimi

Kamu Diplomasisi, kavram olarak ilk kez ABD'deki Tufts Üniversitesi Fletcher School of Law and Diplomacy Dekanı Edmund A. Gullion tarafından oluşturulmuştur. Kavram, 1965 yılında kullanılmaya başlarken, ülkelerin kendilerini başka ülkelere anlatmaları, bilgi ve fikirlerini uluslararası kamuoyuna tanıtmasının yeni bir formülü olmuştur (Kömür, 2020). Kamu Diplomasisi, Uluslararası İlişkiler ve dış politika uygulamalarının farklı ve yardımcı aktörlerle uygulanmasına imkân vermektedir.

Türk Dil Kurumu Kamu Diplomasisini; devletin ideallerini, politikalarını, hedeflerini, kültürünü ve düşüncelerini yabancı ülkelerdeki kamuoyunda anlatma çalışmaları olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021). Kamu Diplomasisi uygulamaları, yabancı toplumların düşünce, tutum ve fikirlerinin değiştirilmesini, onlarla doğru etkileşimin kurulmasını sağlarken, geleneksel uygulamaların dışında yapılan çalışmaları içinde barındırmaktadır (Akçadağ, 2021). Kamu Diplomasisi anlayışında; bilgi ve mesajların doğru anlatılması, hedef kitlenin benimseyebileceği şekilde ulaştırılması amaçlanmaktadır. Kamu Diplomasisinde politika ve fikirler

sert güç kullanılmadan kabul ettirilirken, hedef kitleyle yeni etkileşim ve bağlantı kanalları oluşturulur, alternatif unsurlar kullanılır. Dolayısıyla, devletin izlediği politikalar, yabancı toplum tarafından meşru ve inandırıcı olması sağlanmaktadır (Kalın, 2010).

Kamu Diplomasisi, son yüzyılda uygulanan metotlara nispeten devlet ve devlet dışı daha fazla aktörün bir araya gelerek gerçekleştirdikleri, ülke kazanımları ve menfaatleri üzerine kurulan faaliyetlerin bütünüdür. Devlet yetkililerinin yanında, medya araçları, eğitim, kültür, ticari faaliyetler ve sivil toplum kuruluşları gibi unsurların, belirli hedef kitleyi etkileme, özendirme, yeni ilişkiler kurulması, ikna ve benimseterek kazanımlar sağlanan tüm uygulamalar Kamu Diplomasisi içinde yer almaktadır (Ekşi, 2014). Soğuk Savaşın ardından devletler kendilerini farklı toplumlara anlatma, aldığı kararlara destekçi bulma yoluna koyulmuşlardır. Savaş döneminde ve ardından gelen yıllarda oluşan ekonomik, ticari ve sağlık sorunlarında özellikle Avrupa'daki ülkeler, Rusya'ya karşı medya unsurlarını da kullanarak (radyo, gazete) algı oluşturmuşlardır (Budak M. M., 2012). Bu durum, devletlerin kendilerini anlatırken toplumlara ulaşarak etkileyebilecek yeni aktörleri doğurmuştur. Sivil toplum kuruluşları, kültür, turizm, sanat gibi araçlardan daha fazla etki gücüne sahip olan medya aktörleri, stratejik konuma gelerek Kamu Diplomasisinin artçı gücü durumuna gelmiştir (Yağmurlu, 2007).

Devletlerin kendi çıkarlarıyla bağdaşan şekilde yabancı toplumlara ulaşma, benimsetme, ilgisini çekme hedefinde medyanın dış yayınları önemli bir konuma gelmiştir. Bu da Kamu Diplomasisinde etkinliği artmak için uluslararası yayın yapacak medya kuruluşlarının oluşturulmasını veya mevcutta bulunanlara devletin destek vermesini sağlamıştır. Yabancı toplumların takip edebilecekleri yazılı, sesli, görüntülü görsel yayınlar, çeşitli platform ve kuruluşların çalışmaları, devletlerin politika ve hedefleriyle uyumlu yapılarak başarı elde edilebilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin İngilizce, Arapça, Kürtçe dillerinde televizyon yayınlarıyla kendini ve politikalarına hedef kitlelere anlatması, Kamu Diplomasisi için etkisi güçlü olan araçlardandır (Değirmencioglu & Yalçın, 2020).

Kamu Diplomasisinde devlet yetkilileri üzerinden yürütülen çalışmaların yanı sıra, dış kaynaklar, sivil toplum kuruluşları, çeşitli ticari ve ekonomik teşkilatlar, sivil toplum ve düşünce kuruluşları, eğitim kuruluşları, kültür, turizm ve spor organizasyonları gibi birçok araç kullanılmaktadır. Kamu Diplomasisinde medya ve iletişim unsurları da yapılan çalışmaların topluma anlatılması, ulaştırılmasında aktif rol almaktadır. Kamu Diplomasisi merkezinde gönüllere dokunan, bağlar kuran, toplumsal birlikteliğin sağlandığı, insani temas ve etkileşimin yoğun olduğu uygulamalardır. Kamu Diplomasisi ile politikalarının ikna ve kabullenme süreçlerini hızlandırırken, bu uygulamalarla devletler uluslararası olumlu imaj sağlamaktadırlar (Köksoy, 2019).

Kamu Diplomasisinin de hedef kitleye mesajların istenilen sıklıkta, doğru şekilde ulaştırılmasının yanı sıra, devlete olumlu imaj kazandırarak, ön yargıların kırılmasını sağlamak bulunmaktadır. Yabancı toplumların etkilenmesinde, televizyon, radyo veya internet üzerinden yapılan yayınların ciddi etkileri bulunurken, buna ABD'nin uygulamaları bir örnektir. ABD'nin dünyanın çeşitli coğrafyalarında, kendi çıkarlarını benimsetmek için farklı isimlerle televizyon, radyo kanalları kurması, o bölgelere yönelik internet sitelerini aktif hale getirmesi en yaygın uygulamalarıdır (Bağce, 2003). Medya araçlarıyla yapılan çalışmalar, ülkelerin imajını güçlendirirken, kamuoyunun da doğru yönetilmesini sağlamaktadır. Hedef kitleye verilmek istenen mesajların anlaşılabilir, belirlenen politikalara uygun devam ettirilmesi medyanın başarılı kullanımı ile gerçekleşebilir (Aydoğan, 2016). Devletler yabancı toplumlara politikaları anlatırken, abartısız, doğru bilgiler içeren, gerçek kaynaklara dayanacak şekilde ulaştırmalıdır. Bunu da devlet çıkarlarına uygun olarak, sivil toplum kuruluşları ve medya ile birlikte yürütmeli, Kamu Diplomasisinde kazanımlarını arttırmalıdır (Ünver, 2013).

Türkiye'nin kendini ifade etmesinin yanı sıra, çeşitli ülkelerde Türk tarihi, kültürü anlatma ve Türkçe'nin öğretilme amacı, ihtiyaç duyulan ülkelerde okul, hastane ve benzeri bina yapım, su, gıda, ilaç destekleri, eğitim ve burs imkanları, ortak yürütülen projeler de dahil olmak üzere son yıllarda Kamu Diplomasisinde bağlamında Türkiye olumlu kamuoyu oluşmaktadır (Gündoğdu, 2019). Türkiye aslında bu çalışmalarda genel itibarıyla, insanlara dokunmayı, Türk kültürünü ve geleneksel yapısını yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. Türkiye ulaştığı coğrafyalarda da insani ve yaşamsal destekleriyle, sorunları çözmeyi, güven ve istikrar vermeyi, yabancı toplumların kalplerini girmeye çalışmıştır (Dedeoğlu, 2020).

2.Kamu Diplomasisinde Medya

Devletler Kamu Diplomasisi araçları olan medya ve iletişim aktörlerini kullanarak, kamuoyu ve gündem oluşturma gereksinimi duymaktadırlar. Medya ve iletişim araçlarıyla hedef kitleye ulaşım, etkileme ve benimsetme çalışmaları da yapılmaktadır. İnternet siteleri, sosyal medya platformları, televizyon, radyo, gazete medya araçlarından bazılarıdır. Devletler dış politikada doğru anlatım, olumlu imaj ve tanıtım için medyayı kullanırken, bu alana özel bütçeler ayrılarak projeler hazırlanmaktadır. Örneğin, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Çin, Rusya, Fransa, Türkiye gibi birçok ülke bu alanda özel faaliyetlerle, devlet destekli medya platformlarının daha fazla insana ulaşması için yatırım yapmaktadır (Aydemir, 2019).

Kamu Diplomasisinde hedef kitleye yönelik medya ve iletişim araçlarıyla yapılan çalışmalarda, mesajların doğru iletilmemesi, olumsuz algı, şüphe veya kararsızlık ile ön yargıyı oluşturabilecektir. Dolayısıyla bilgi ve mesajın doğruluğu, güvenilirliği, hangi medya aracı ile hedefe ulaştırıldığı (televizyon, gazete, internet ve sosyal medya platformları) Kamu Diplomasisi çalışmalarını etkilemektedir. Örneğin, sınır komşusu

Suriye’de yaşanan iç savaşla birlikte Türkiye’ye sığınanlar, Azerbaycan-Ermenistan bölgesinde yaşananlar, Covid-19 salgınında Türkiye’deki gelişmeler gibi birçok konuda Türkiye’den uluslararası kamuoyuna güvenilir devlet kaynakları aracılığıyla bilgi ve mesaj ulaştırılmıştır. Dolayısıyla Türkiye uluslararası kamuoyuna doğru ve güvenilir bilgiler vererek, Kamu Diplomasisi bağlamında oluşabilecek ön yargıları durdurarak, hedef kitlelerine kendini daha iyi anlatmıştır (Göksu, 2021).

Televizyon birçok evde bulunması nedeniyle dünyada en etkili medya araçlarından birisi olarak görülmektedir. İnsanların olay ve gelişmeleri yakından ve hızlıca öğrenmelerinde televizyonun doğrudan etkileri bulunmaktadır. Örneğin, Irak’ın Kuveyt’i işgali ve devamında gelişen olaylar, ABD, İngiltere ve beraberindeki ülkelerin de bulunduğu Körfez Savaşı’nda Cable News Network’ın (CNN) canlı yayınlar yapmıştır. Savaş bölgesinden gösterilen ABD ve İngiltere’nin sürekli başarı görüntüleri CNN’in Körfez Savaşı’yla ilgili kamuoyunu yönlendirilmesini, halkın belirli seviyede bilgilendirilmesini sağlamıştır (Övür, 2016). CNN’in yaptığı çalışma devlet tarafından desteklenen kamu yayıncılığı anlayışıdır. British Broadcasting Corporation (BBC) ile İngiltere’de başlayan bu anlayışın temelinde hedef kitleye devletin aldığı kararlara uygun olarak yayınlar yapılması ve vatandaşların bilgilendirilmesi bulunmaktadır. Neredeyse her devletin desteklediği, ticari kaygıları olmayan, halkı ve uluslararası kamuoyunu bilgilendiren kamu yayıncılığı hizmeti veren televizyonlar bulunmaktadır (Kurulay, 2020). TRT’de Türkiye’de benzer bir kamu yayıncılığı anlayışla hareket etmektedir.

Kamu Diplomasisinde medya araçları dünyanın farklı coğrafyalarına aynı anda, hızlı ve kolayca ulaşılmasını sağlamaktadır. Devletler için medya ve internet-sosyal medya platformları toplumlar arası iletişimi sağlarken, devletlerin kendilerini doğru ve istedikleri mesajları ulaştırabilmesinde önemli bir köprü pozisyonundadır. İnternet-sosyal medya platformları, haber ajansları, televizyon gibi araçlar Kamu Diplomasisinin etkili aktörleri durumundadır (Ünver, 2017). Medya araçları ülkeler arası sınırları kaldırarak uluslararası arenada hedef kitledeki toplumlara fikir ve projelerin doğrudan ulaştırılmasına aracılık etmektedir (Eyüpoğlu, 2018).

İnternet ve sosyal medya platformlarının Kamu Diplomasisindeki önemi hızla artarken, etkileşim ve iletişimin devamlılığı için bu alanda yapılan çalışmalara özel ilgi ve önem gösterilmelidir. Kamu Diplomasisinde medya bağlamında internet platformları kullanılırken, hedef kitlenin ilgisini çeken, takip etme isteği uyandıran, benimsemelerini sağlayan fotoğraf, video, grafikler gibi hedef kitle için kayda değer içerikler oluşturulmalıdır. İnternet ve sosyal medya platformlarının etkileşimdeki hızı kadar, mesajların yanlış yorumlanması, deformasyona açık olması ve kısa sürede ön yargılı olumsuz bilginin yayılma durumu da bulunmaktadır. Oluşabilecek bu ters etkiye karşı hızlı reaksiyon gösterilmesi, resmi ve devlet destekli internet platformlarının kaynak olarak gösterilmesi, ters etkiyi fazla zarara yol açmadan kontrol altına

alınması gerekmektedir (Yıldırım G. , 2019). Son yıllarda devletler faaliyetlerini ve hedef kitlelere yönelik mesajlarını anlatmak, ulaştırmak için internet ve sosyal medya platformlarından olan YouTube, Facebook, Instagram, Twitter, Google gibi çeşitli mecraları kullanmaktadırlar. Platformlardaki takipçiler bilgi paylaşımlar, diğer takipçiler, paylaşımları beğenenler veya yorum yapanlarla etkileşime geçebilmektedir. Dolayısıyla bu platformlardan bilgi ve mesajların yayılmasının yanı sıra, geri dönüşüm ve paylaşımların etkisi de kısa sürede görülmektedir (Taş & Ekşi, 2020).

Sosyal medya platformlarıyla ilgili yayınlanan bir raporda 2020 yılında yaklaşık 3,5 milyar Facebook, 1 milyar Instagram, 340 milyon Twitter kullanıcısı ve video platformu olan YouTube’da ise 2 milyar aktif üye bulunduğu belirtilmiştir. Raporda en çok kullanıcısı bulunan Facebook ile ilgili olarak Türkiye’nin 37 milyon sabit aktif üye ile Facebook’u kullanan ilk 10 ülke arasında olduğu ifade edilmiştir (Hürriyet, 2020). Türkiye’nin dış politika ve Kamu Diplomasisi faaliyetleri kapsamında, internet ve sosyal medya platformlarından yapacağı tüm paylaşımlarda doğru bilgiyle birlikte devlet politikalarına uygun materyallerin (fotoğraf, video, metin) paylaşımı sağlanmalıdır. Türkiye tarafından verilen bilgi ve mesajlarda, yabancı kamuoyunun kullandığı Arapça, İngilizce, Rusça gibi hedef kitleye yönelik dillerde doğru, gerçek, anlaşılabilir içerikler hazırlanmalıdır (Göksu & Aslan, 2020).

ABD’de ortaya çıkan Kamu Diplomasisi kavramına nispeten uygulamanın Türkiye’de daha eski olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde kurulan Matbuat Müdürlüğü, sonraki yıllarda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti olarak düzenlenen kurum, Türkiye’nin yabancı ülke ve toplumlara kendini doğru anlatması için çalışmalar yapmıştır. Kamuoyunun yakından takibi ve gündemin belirlenmesi için de faaliyetler yürüten Müdüriyet, 1984 yılı itibariyle Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) adını almıştır (Kocabıyık, 2019). 2010 yılında ise Türkiye’de Kamu Diplomasisi adına tüm çalışmaların koordinasyonu sağlanması amacıyla Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK) kurulmuştur. KDK; kamuoyu ve gündemin yönetilmesi, Türkiye’nin yabancı toplumlarla iletişimi, bilgi akışının doğru içeriklerden oluşması ve uluslararası arena da başarı sağlanması hedefleriyle hareket etmiştir (Kılıçaslan, 2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte BYEGM ile KDK, görev ve yetkilerini İletişim Başkanlığına bırakmıştır. KDK’nın görev ve yetkilerinin devretmesiyle Kamu Diplomasisi faaliyetlerini yürütmede ana unsur olan İletişim Başkanlığı, kamu yayıncılığı sağlayan kuruluşlar ve basın kurumlarını da bünyesine almıştır. İletişim Başkanlığı’nın internet sitesinde Türkiye Radyo Televizyonu (TRT), Anadolu Ajansı (AA) ve Basın İlan Kurumu’na (BİK) kurumun ilişkili ve bağlantılı kuruluşları olarak belirtilmektedir (İletişim Başkanlığı, 2021).

Cumhurbaşkanlığı bünyesinde 2018 yılında kurulan İletişim Başkanlığı, “Türkiye markasını güçlendirmek” amacıyla devletin tüm birimleriyle

koordinasyon ve uyum içerisinde çalışılması prensibini benimsemektedir. Ülke içinde takip edilen gündem bilgilerinin yanı sıra uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin kendini daha doğru anlatması, ön yargıları ve olumsuzlukları engellemeye yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye'nin başarılı politika, düşünce ve fikir üretmesine katkı veren İletişim Başkanlığı, yerel, ulusal ve uluslararası medya birimleriyle çeşitli faaliyetler yürütmektedir (İletişimBaşkanlığı, 2020). İletişim Başkanlığı kurulmasıyla birlikte, tüm resmî kurumların ortak dil ve söylemler içinde olmasını, buna uygun iletişim bakış açısına uygulamalarını benimsemektedir. Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde etkinliğini olumlu yönde arttıran İletişim Başkanlığı, Yumuşak Gücün basın ve medya aracılığıyla anlatılması, insanlara ulaştırılması, kamuoyu ve gündemin doğru yönetilmesini sağlayan önemli bir kuruluştur (Kılıçaslan, 2020)

3. Türkiye'de Kamu Diplomasisi ve Medya: TRT ve TRT'nin Uluslararası Kanalları

Kamu Diplomasisi siyasi veya ekonomik ilişkilerin yanı sıra dil ve din öğretme çalışmaları, tanıtım, bilim, kültür, eğitim gibi alanları da kapsamaktadır (Özkan, 2014). Joseph Nye tarafından "Yumuşak Güç" olarak belirtilen kavram, askeri ya da ekonomik zorlamalarla elde edilecek başarıların yerine sivil toplum ve uluslararası kuruluşlar, medya araçları gibi çeşitli unsurlarla kazanımlardır, bunların da daha kalıcı olmasıdır. Yumuşak Güç, devletin kendi menfaatleri için, hedef kitleye yönelik genellikle devlet dışı aktörlerle birlikte yürüttüğü çalışmaların bütünüdür (Nye, 2017).

Türkiye Asya'dan Afrika'ya, Ortadoğu'dan Balkan ülkelerine olmak üzere farklı coğrafyalardaki toplumlara ulaşarak kendini anlatma, benimsenme, cazibeli hale gelme amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Dolayısıyla hedef kitlelerine ulaşmak için, din, dil, kültür, turizm, sanat, tarih gibi araçları kullanmaktadır. Sert güç kullanmadan Kamu Diplomasisinde temelinde bulunan ikna etme prensibiyle hareket eden Türkiye, Türk ve Türk dostu devletlerle ilişkileri, bazı coğrafyalarda ise Osmanlı Devletinden kalan bağlarını kullanarak yapılan çalışmalarda avantaj sağlamaktadır (Aydemir, 2020). Örneğin Türkiye'nin Afrika'da kurduğu ilişkiler Kamu Diplomasisi zemininde ilerlerken, kıtada demiryolu ören ülkelerden birisinin Türkiye olması, bina, liman, karayolu gibi inşaatları da Türk firmaları üstlenmektedir. Türkiye'nin kıtada yaptığı diplomasi çalışması Türk iş insanlarına yeni ekonomi sahaları imkânı vermektedir (Kalaycıoğlu, 2020).

Türkiye, Türk Devletleri ve Müslüman ülkelerle kurduğu ilişkiler başta olmak üzere Kamu Diplomasisi uygulamalarında birçok ülkeyle önemli mesafeler kat etmiştir. Devletlerle kurulan ekonomik ilişkilerin dışında Türkiye, tarih, tanıtım, bilim, kültür, turizm, eğitim gibi alanlarda yeni köprüler kurmuştur. Türkiye, AK Parti hükümetleri döneminde kendi bölgesi ile başlayarak uluslararası düzeyle ilişkileri güçlendirme ve yeni

ilişkiler kurulması üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır (Başar, 2011). Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin mirasına sahip olan Türkiye, tarihi anlayışıyla lider ve bölgesel güç olma anlayışını benimsemektedir. Son yıllarda Kamu Diplomasisini de etkin kullanmak isteyen Türkiye, bölgesel güç olarak kalıcı olmaya çalışmaktadır. İnandırıcı bir dil ve doğru anlatım ile kamuoyu oluşturmaya çalışan Türkiye, bölgesinde sivil toplum kuruluşları, medya ve iletişim araçları gibi aktörleri de kullanmaktadır (Kalın, 2011). Türkiye Yumuşak Güç faaliyetleriyle hedef kitesine mesajlarını benimsetmeye, gönüllü ve kendi rızalarıyla kabul ettirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin uluslararası arenada yabancı toplumlara kendi hikayesini yeniden anlatma ve Türkiye ile ilgili ön yargıları kırma çabası için hareket etmektedir (Yazar, 2020). Türkiye Kamu Diplomasisi çalışmalarında daha hassas ve dikkatli bir yol izlemektedir. Farklı coğrafyalardaki toplumların talep ve ihtiyaçlarına yönelik su ve gıda desteği, sağlık, ilaç, tıbbi malzeme imkânı, hastane, okul, cami gibi bina yapımları, Türkiye'nin olumlu imajını doğrudan katkı vermiştir. Yabancı öğrencilerin Türkiye'de eğitim alması, burslar ve mesleki kurslarla, farklı toplumlardan insanlara ev sahipliği yapılmıştır. Türkiye'nin bu ve bunlara benzer yaptığı çalışmalar, uluslararası kamuoyunda kendini daha rahat anlatmasına, prestij kazanmasına da fırsat vermiştir (Gündoğdu, 2019).

Türkiye Kamu Diplomasisi uygulamalarında eğitim, kültür, ekonomi, turizm gibi alanlarda yeni ilişkiler kurmayı hedeflerken, son dönemde ise "Yeni Türkiye'nin hikayesi" söylemleriyle kendini yabancı topluma yeniden anlatma çabasına girmiştir. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi faaliyetleriyle ticaret, ekonomi, kültür, sanat, eğitim gibi alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır. Hedef bölgelerde faaliyetlerin hızlanması ve daha kalıcı adımlar için ise TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Kızılay, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kuruluşlar daha aktif, koordineli hale getirilerek, sahadan pozitif geri dönüşler alınması sağlanmıştır (Ekşi, 2020).

4. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)

1923 yılında Birleşik Krallıkta icat edilen televizyon, 1926 da siyah beyaz olarak ilk yayını vermesi, 1950'li yıllarda ABD'de ilk renkli televizyonun da satışa sunulmasıyla kısa sürede ciddi nüfusa ulaşmıştır (Yalın & Ak, 2019). Türkiye'de ise televizyon yayınları 1950'lerde siyah beyaz olarak başlamıştır. Çeşitli çalışma ve gelişmelerin ardından 1970'li yıllar itibarıyla televizyon yayınları Türkiye'de işlev kazanmıştır. 1980'den sonra renkli yayınlara geçen TRT, ilerleyen dönemde bünyesinde yeni kanallarda açmıştır (TRT, 2021).

TRT'de 1973 yılına kadar hafta da 5 gün yapılan yayınlara, bu yıldan itibaren cumartesi pazar günleri gündüz programları da eklenmiştir. 1975 yılında gerçekleştirilen Türkiye nüfus sayımı seçim sonuçlarının kesintisiz yayınlanması ise ilk seçim yayınıdır. Bu yıllardan sonra ilk kez televizyon dizileri çekimleri yapılarak TRT'de yayınlanmıştır. 1980'dan

itibaren TRT’de renkli yayınlar başlamıştır. 1990’da ise kanal sayıları artarken TRT’de canlı ve naklen yayınlar ile çeşitli alanlarda programlar yapılmaya devam etmektedir (Günebakanlı, 2010). TRT bünyesinde açtığı yeni televizyon kanallarıyla, özel kanallara rağmen önemli bir aktör durumundadır. TRT, 5 binden fazla televizyon ve radyo vericisiyle her geçen gün daha fazla insana ulaşmaktadır. TRT kanallarının hepsi için internet ve sosyal medya platformlarındaki açılan hesaplarla televizyon dışından da insanlarla iletişim kurmaktadır (Ökten, 2019). TRT’nin kurumsal internet sitesinin dışında akıllı cihazlara uygun olarak hazırlanan uygulama ve uygulamaları da bulunmaktadır. İnternet ve sosyal medya platformlarında oluşturulan hesaplar TRT’nin her yaş ve kesimden ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu hesaplardan TRT’nin yayın akışları, fragmanlar, programlardan bölümlerin paylaşılmasının yanı sıra, mesaj formları ile de erişe bilirlik artmaktadır (Yağbasan, 2019).

Ulusal ve uluslararası olmak üzere TRT; TRT 1, TRT-Avaz, TRT World, TRT Haber, TRT Spor, TRT-Çocuk, TRT-Belgesel, TRT-Müzik, TRT-Arabi, TRT-Türk, TRT-Kurdî, TRT Okul, TRT 2, TRT 3, TRT TBMM Tv televizyon kanalları ile hizmet vermektedir (TRT, 2021).

4. TRT’nin Uluslararası Kanalları

4.1. TRT Avaz

TRT AVAZ, TRT’nin özellikle Türk Devletleri ile Orta Asya, Kafkasya ve Balkan coğrafyalarındaki Türkçe konuşan topluluklara yönelik hazırladığı kanalıdır. 2009 yılında kurulan kanal, Türkiye ile dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türkler arasında iletişim ve bilgilendirme için köprü görevi üstlenmektedir. TRT Avaz’da hedef kitlesinde bulunan coğrafyaya yönelik, programlar, belgesel, müzik, kültürel ve tarihsel içerikler ve özel yayınlar yer almaktadır (TRT, 2021). TRT Avaz, Türk devletleri ve Türkçe konuşan toplulukları da içine almak üzere Türkiye’nin yaklaşık 300 milyona yakın insana ulaşabilmesini sağlayan, iletişim kurmasını sağlayan bağlantı noktasıdır (Aydemir, 2016).

TRT’nin 1990 yılında yurt dışında yaşayan Türkler için hazırlanan TRT-INT kanalı hazırlanan özel programlar, kültür ve eğlence yayınlarıyla farklı ülkelerde yaşayan Türkçe konuşanların beğenisine kazanmıştır. Kanal kurulmasının ardından kısa süre içinde Türk devletleri, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyasına yönelik yayınlara ağırlık vermiştir ve ismi de TRT Avrasya olarak yenilenmiştir. Yaklaşık 10 yılın ardından TRT Avrasya yayınlarına TRT Türk olarak devam etmiştir. 2009 yılında ise özellikle Türk Devletleri ve Türkçe konuşan topluluklar için özel bir platform oluşturulması amacıyla TRT Avaz kanalı kurulmuştur. TRT Türk’ün yayın ağı, frekansı ve alt yapısı TRT Avaz’a devredilmiştir (Tongut & Yavuz, 2014). Türk Devletlerini ve Türkçe konuşan toplulukları Türkiye ile aynı paydada buluşturan TRT Avaz, özellikle Orta Asya’da yaptığı yayınlar ve özel içeriklerle kısa sürede hedef kitlesinin beğenisini kazanmıştır. Türk gelenek ve kültürü ile Türk tarihini anlatan programlarıyla öne çıkan TRT Avaz, hitap ettiği Azerbaycan, Kazakistan,

Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ülkelerine yönelik özel yayınlarıyla izleyicilerini arttırmıştır (Rahimbeyli, 2015).

TRT Avaz'da hafta içi günlerde saat 16.30'da Kazakistan Haber, 16.35'de Kırgızca Haber, 16.40'da Özbekçe Haber, 16.45'de Türkmençe Haber, 16.50'da Azerbaycan Haber ve 16.55'de Rusça Haber isimleriyle, bu ülkelerden haberler yayınlanmaktadır (TRTAVAZ, 2021). TRT Avaz özel ve canlı programlar haricinde belgesel ve diğer yayınların 30-45 dakika aralığında olduğu, dolayısıyla gün boyu yayın akışında çok sayıda farklı içeriğin izleyiciye sunulduğu görülmektedir.

TRT Avaz'da Türklerin Avrupa'ya göç etmesi ve göç yollarının anlatıldığı "Miras Coğrafyalar Ötüken" belgeseli, Anadolu'da Millî Mücadele dönemi yapılan "Üçüncü Kılıç" belgeseli, Türk halkının edebiyatı ve uluslararası Türk yazarların anlatıldığı "Köklerin İzinde" belgeselleri yayımlanmaktadır. Kanalda; ata sporları "Geleneksel Sporların İzinde", Türklerin yardımseverliği ve zorlu coğrafyalardaki yaşam öyküleri "Vatanım Türkiye", Orta Asya'daki şehirlerin tarihi ve kültürel özellikleri "İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler", Türk dili konuşan ülkelerin yaşamlarının anlatıldığı "Modern İpek Yolu" belgeselleri, Hoca Ahmet Yesevi'nin öğretilerinin sunulduğu "Divan-ı Hikmet Söyleşileri" yayınlanmaktadır (TRT, 2021). TRT Avaz'da, yardımlaşma ve aynı sofrada bir araya gelme temasının işlendiği "Misafirim Var", Medeniyetler kuran Türklerin öyküsü "Türkler" belgeselinde anlatılmaktadır. Kanalda; geçmişten bugüne kültürel ve geleneksel yaşantı "Eski Topraklar", Selçukluların yöresel yemek lezzetleri "Selçuklu Mutfağı", Türk coğrafyasının ortak yaşam öyküleri "Miras", Orta Asya'daki binlerce yıllık tabiatın hazinesi doğal araziler "Altay" programlarında anlatılmaktadır (TRT, 2021). Çeşitli şehirlerinde farklı iş sahalarında çalışan Türklerin anlatıldığı "Her Yer Türkiye", Türkiye'deki sığınmacıların yaşadıkları mağduriyet "Muhacir", hasret duyulan, özlenen uzak coğrafyaları geçmiş nesillerin anlatımıyla "Eski Topraklar" programları da TRT Avaz'da yer almaktadır. Kanalda Türk köy kültürü ve çiftçilerin yaşantıları "Orada Bir Köy Var", Anadolu müziği ve müzik aletleri "Çalgıların Dilinden" programlarına yer verilmektedir (TRTAVAZ, 2021). TRT Avaz kanalında, Türkiye Sağlık Bakanlığı çalışanlarının farklı coğrafyalarda hastalara şifa dağıtması "Sağlık Elçileri" programında anlatılmaktadır. Engelli ve bakıma muhtaç insanlarla birlikte yaşayan ailelerin mücadelesi "Şefkate Muhtaç", sağlıklı yaşam ve doğru beslenme ile ilgili uyarı ve bilgilendirmelerin sunulduğu "Reçetesiz Hayat" programında bahsedilmektedir. Anadolu'nun kendine has yaşam ve kültürel zenginliklerinin anlatıldığı "Anadolu'nun Gözleri", güncel gelişmeler, politika ve uluslararası gündemin değerlendirildiği "Avrasya Gündemi", ekonomi, ticaret, iş dünyasındaki gelişmelerin konuşulduğu "Vizyon Türkiye" programı da TRT Avaz'ın yayın içeriğinde bulunmaktadır (TRT AVAZ, 2021).

Türkiye ile Türk Devletleri ve Türkçe konuşan toplumların iletişimine katkı veren TRT Avaz için sosyal medya platformları önemli bir

konumdadır. TRT Avaz'ın resmi internet sitesinde (www.trtavaz.com.tr) "Canlı İzle" ve kanalın sosyal medya hesaplarına ulaşım için linkler yer almaktadır. TRT Avaz'ın beğeni, takipçi, abone sayıları Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest ve Youtube hesaplarında 10 Mayıs 2021 itibarıyla şöyledir:

Facebook (@trtavaz) 919.723 beğeni, 896.744 takipçi

Twitter (@trtavaz) 79.861 takipçi

Instagram (@trtavaz) 71.843 takipçi

Pinterest (TRT AVAZ) 3.874 takipçi

Youtube (TRT AVAZ) 576 bin abone

4.2. TRT Arabi

TRT Arabi kanalı 2010 yılında kurulmuştur. TRT - ET-TÜRKİYYE ismiyle yayın hayatına başlayan kanal, 2015 yılında TRT Arabi ismiyle devam etmiştir. Gelişimini hızla sürdüren kanal 2019 yılı başında kendini yenileyerek, hedef kitesini de genişletmiştir. Yayın politikasını da düzenleyen kanal, Arapça haber almak, öğrenmek isteyen herkese ulaşma gayreti içine girmiştir. Başlangıç döneminde Orta Doğu ve Arap yarımadası hedefiyle hareket eden kanal, Umman, Bağdat, Beyrut, Moskova, Kahire, Londra, Washington gibi kentlere temsilcilikler açarak, gelişmeleri dünyaya daha hızlı ve yakından bildirmeyi amaç edinmiştir. Türkiye'nin bulunduğu bölgenin yanı sıra, Arap coğrafyasını da yansıtan önemli belgeseller, programlar ve röportajlarda kanalda yayınlanmaya başlamıştır (TRT, 2021). Kanal, 400 milyona yakın Arap coğrafyasına ulaşmayı hedeflemektedir. 24 saat Arapça yayın yapan kanal, haber, belgesel, çocuk-kadın-aile programları, eğlence ve müzik yayınlarına günlük yayın akışına yer vermektedir. 2019 yılı itibarıyla ise Arapça haber, belgesel, kültür programlarına yayın akışında yoğunluk göstermektedir. Türkiye'nin ilişkilerine katkı sağlayarak, Arap coğrafyasıyla aynı ekran, dil ve hissiyatı paylaşmak amacıyla, her yaşta insana ulaşması, 20'den fazla Arap ülkesi olmak üzere Arapça konuşan ülkelere ve toplumlara bilgi ve mesaj ulaştırılması hedefiyle kanal faaliyetini sürdürmektedir (TRT, 2021).

TRT Arabi'nin kurulduğu günden bu yana Türkiye merkezli olmasıyla birlikte, kamu yayıncılığı anlayışıyla bağdaşan bir politika izlemektedir. Türkiye'nin, Arap coğrafyasını başta olmak üzere küresel gündem ve önemli konuları yayına taşıyan kanal, aynı zamanda birçok uluslararası konuda Türkiye'nin fikir ve önerilerini Arapça olarak vermektedir. Kamu Diplomasisinde medyanın etki gücünün farkında olan Türkiye, 400 milyona yakın insanın yaşadığı coğrafyaya, yakın Arap komşu ülkelere kanal ile ulaşmaktadır. Türkiye, Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelerde ve kendisini de etkileyen bölgesel atmosferde etkinliğini arttırırken, bu süreçte TRT Arabi kanalının önemli katkıları bulunmaktadır. Türkiye dış politikada, Avrupa, Asya veya Afrika bölgelerinin haricinde kendisine tarihsel süreçten ilişkisi bulunan Arap dünyasıyla bağlarını iyileştirme

hedefindedir. Bu coğrafyaya ulaşırken, düşüncelerini doğrudan anlatması, vermek istenen mesajın zarar görmeden ulaştırılması gerekmektedir. Türkiye'nin sadece yakın Arap ülkeleriyle değil, Arapça konuşan tüm toplumlarla bağlar kurarak, ilişkilerini sürdürmesi, ekonomik, eğitim, siyasi, kültürel hem de turizm açısından büyük önem taşımaktadır (TRT, 2021).

2019 yılı itibariyle, hedef kitlesini genişleterek uluslararası haber kanalı düzeyine geçen TRT Arabi, dünyanın farklı bölgelerinde Arapça konuşan insanlara daha faydalı ve önemli içerikler üretmeyi hedeflemektedir. Türkiye'nin İngilizce dışında dünyaya sesini duyurduğu önemli bir kanal haline gelen TRT Arabi, bölge gündemini an ve an aktaran kuruluş durumundadır. TRT Arabi, terör olaylarından yasa dışı faaliyetlere, komşu ülkelerin yaşadığı sorunlardan göç ve sığınmacı krizlerine, sağlık ve ekonomik gelişmelere kadar bölgeyi ilgilendiren konuları yayın akışına taşımaktadır. TRT Arabi, özellikle yakın dönemde Arap coğrafyasında yaşanan iç savaşlar, insani ve yaşamsal konulara da değinerek, devlet yetkililerinin ve uluslararası diğer medya kuruluşlarının sorunlara duyarsız kalınmasının önüne geçmektedir. Haber yayınlarına ağırlık verilmesiyle birlikte, kanalda çeşitli programlar bulunmaktadır, öne çıkanlardan bazıları şunlardır: "Wa Lana /WAQFA" programında haberlerde geçen bazı konuları, tartışan, analiz eden, bültenler haricinde değerlendirerek yorumlayan bir programdır. "Al Majal" gündeme ait konuların, konuklarla birlikte irdelendiği, siyasi ve politik başlıkların ağırlıklı olduğu programdır. "Ala Maued", özel röportajlar şeklinde olan, devlet yetkilileri, bakanlar, başkanlar, elçiler, alanında uzman ve düşünürlerle yapılan yayınlardır. "Hadith Al Media", gündemdeki bazı haber konularının diğer uluslararası medya kuruluşlarında nasıl yayınlandığı ve bölge halkından gelen görüşlere yer verilen programdır. "Mozaik", kültür sanat, resim, müzik gibi alanlardaki etkinlikler, alanında önde gelen uzmanlarla yapılan röportajlar izleyicilerle buluşturulmaktadır (TRT, 2021).

Afrika'nın kuzeyi ve Orta Doğu başta olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşayan Araplarla Türkiye'nin iletişimine destek olan TRT Arabi, Türkiye'nin kendisini doğru anlatmasına, güncel konularda mesajların iletilmesine imkân tanımaktadır. TRT Arabi, hedef kitlesine etkileyici ve kalıcı ulaşırken sadece televizyon yayınlarıyla değil, dijital imkanlardan da faydalanmaktadır. TRT Arabi kurumsal internet sitesinde (<https://www.trtarabi.com>) üzerinden, kanalın yayın akışı, programları, daha önce yayınlanan programlardan kesitlere, açıklama ve bilgilendirmelere ulaşılmaktadır. TRT Arabi'nin sosyal medya beğeni, takipçi ve abone sayıları Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube hesaplarında 10 Mayıs 2021 itibariyle şöyledir:

Facebook (@TRTArabi) 1.877.033 beğeni, 2.891.945 takipçi

Twitter (@TRTArabi) 1.121.255 takipçi

Instagram (@trtarabi) 1.049.893 takipçi

4.3. TRT Kürdi

TRT Kürdi, TRT 6 olarak 2008 yılının sonlarında test yayınına başlamıştır. 2009 yılı itibariyle ise kurumsal yayın akışı ve programlarıyla Kürtçe dilinde programlara başlayan kanal, açıldığı ilk dönem de Kürtçe konser, müzik ve eğlence programları da sunmuştur. Kanal 2015 yılında girdiği yeni yayın dönemiyle birlikte, adını TRT Kürdi olarak kullanmaya başlamıştır. Kanal uydu üzerinden yayın yaparken sadece Türkiye’de ve ya Türkiye’nin Güneyi, Doğusu ve Güneydoğu bölgesinde yaşayan halka yönelik değildir. TRT Kürdi; Türkiye’nin dışında Irak, İran, Suriye, Orta Doğu, Avrupa veya Arap ülkelerinde yaşayan, Kürtçe bilen insanlara ulaşmasıyla geniş bir hedef kitleye sahiptir. TRT Kürdi, Türkiye ve bölgesinin kültürel mirasını, zenginliklerini, değerlerini, aile ve geçmişten gelen bağlarını koruyarak, bu coğrafyada yaşayan insanların bir bütünlük içinde olmaları gerektiğini anlatılmaktadır. Kürtçe yayınlarıyla, bu alanda önder duruma gelen kanal, toplumun kökleri bir olan ortak değerlerini içeren, bölge halkının kullandığı dili yayına taşımıştır. Tamamen Kürtçe olmak üzere, haber programlarıyla birlikte, insan, yaşam, spor, müzik, kültür, sanat, ekonomi, politika gibi alanlarda çeşitli programları yayın akışına almaktadır (Kürdi, 2021). TRT Kürdi Koordinatörü Mustafa Ekici, 2009 yılında buyana kanalın 24 saat Kürtçe yayınlar yaptığını, spor, müzik, siyaset, dini, kültür, kadın programları gibi çeşitli programlar yapmasının yanında, Kürtçe dilinde yayın yapan bir kanalın varlığıyla, Kürtçe’nin politikleşmesini engellediğini de söylemiştir (Hürriyet, 2021).

Gelişmiş teknik imkanlarıyla, bölgedeki farklı şehirlerden yapılan canlı bağlantılar, sürekli güncel haber akışı, farklı kentlerdeki muhabirlerinin yaşanan gelişmeleri hızlıca aktarması da TRT Kürdi’nin uluslararası medya kuruluşları arasında yerini alabileceğini göstermektedir. Bölgede yaşayan kanaat önderleri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, din adamlarının katıldığı programlar, bölge kentlerinin vali, kaymakam ve idarecilerinin de yürütülen çalışmalar hakkında sahadan bilgi vermesi, kanalın işlevini arttırmıştır. TRT Kürdi; Türkiye’nin Suriye ile sınır bölgesine yönelik Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı gibi yaptığı hareketlerde bölge halkında devletine olan duyarlılığını sağlayıcı, yaşanan sorunların çözümüne yönelik yayınlar yapmıştır (TRT, 2021).

Kürtçe dilinde önemli bir eksik olan Kürtçe anlatılan spor programları, bölgedeki şehir takımlarının bölgesel ve farklı liglerdeki maçlarının yayınlanması kanalın önemli bir ivme kazanmasını sağlamıştır. Kanalda bölge halkına hitap eden çeşitli yayınlar hazırlanmaktadır, öne çıkanlardan ise şöyledir: Kürtçe dilinde türkü, şarkı ve eserlerin seslendirildiği “Sıra Gecesi / Sazbend”, bölgede yaşayan halkın geçmişten gelen sazlı sözlü geleneklerini yansıtan, yaşanmış olaylar ve aşkların anlatıldığı “Ozan / Dengbej”, geleneksel kültürün en önemli taşıyıcıları

olarak görülen, köylerin gezilerek anlatıldığı “Yöresel Oyunlar / Heftok”, Kürtçe edebiyat ve tasavvuf eserlerinin seslendirildiği “Zümrüdü Anka”, farklı günlerde halk müziği sanatçılarının türkü programları da bulunmaktadır. Hafta içi her sabah yaşam, sağlık, yemek ve el sanatları üzerine bilgilendirici sabah kuşağı programı “Günaydın / Rojbaş”, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde il, ilçe gezilerek yaşayan vatandaşların ekonomik ve kültürel yaşantılarının anlatıldığı “Gezelim Görelim / Bıgeyr Bivin” programları da yayınlanmaktadır. Halkın evlerinde tükettikleri yemeklerin, tarladan mutfağa kadar gelen sürecini, özveriyle, kültürel zenginlikleriyle hazırlanması “Şark Sofrası / Sıfra Male”, kadının günlük yaşantısını, hayatın içindeki çalışmalarını, evde, çarşıda, fabrikadaki emeğinin gösterildiği, bölgedeki farklı illerin gezilerek anlatıldığı “Yasemin Çiçeği / Sosın” programları yayın akışında yerini almaktadır. Ayrıca kanalda, geçmiş ve yakın dönem önemli şahsiyetlerine ait belgesellerde yayınlanmaktadır (TRT, 2021).

Farklı kentlerdeki Kürtçe konuşan insanlara ulaşan TRT Kürdi, yayınlarında devletin bu bölgelere yönelik yaptığı yatırımları, verdiği hizmetleri, kalkınma ve kalkındırma amacıyla sağlanan imkanları anlatmakta, bölgedeki yoksulluk, eğitim, ekonomik ve terör sorunlarıyla ilgili de halkı bilgilendirmektedir. Terörle mücadele de bilinçlendirme, gençlerin ailelerine dönmesi ve halkın maddi manevi kayıplarını azaltılması amacıyla bir dizi özel yayınlar yapmaktadır. Bu alanda yapılan özel ve nitelikli yayınların başında çocukları kandırılarak dağa kaçırılan anne ve babaların Diyarbakır’da bir siyasi parti önünde yaptıkları oturma eylemini, gündeme taşınması ile başlamıştır. Bu durumu gören başka annelerinde onlara destek vererek katılması, çocuklarının gelmesini bekleyen aile sayısını kısa sürede 70’i geçmesine neden olmuştur (AA, 2019). Özellikle annelerin yaptığı bu eylemi stüdyo yayınlarıyla, haber programlarıyla gündeme taşıyan TRT Kürdi, sadece ulusal değil, uluslararası kamuoyu oluşturmuştur. Bu durum, kanalın alanında daha fazla tanınması ve kısa zamanda çok fazla insana ulaşmasının en önemli tezahürü olarak görülmektedir. Yapılan yayınlar ile terör örgütü PKK tarafından kaçırılan vatandaşlara Kürtçe olarak, ailelerin ve devletin TRT Kürdi aracılığıyla kendini anlatmasına, onların dilinde iletişim kurabilmesine olanak vermiştir (AA, 2020). 2015 yılında PKK tarafından 14 yaşındayken Diyarbakır’da kaçırılan genç kız, Diyarbakır’da siyasi parti il başkanlığı önünde oturma eylemi yapan annesini TRT Kürdi kanalında görmesi üzerine güvenlik güçlerine teslim olmuştur. TRT Kürdi kanalında genç kızın annesinin anlattıkları, yaşananlar, kendi dilindeki duyguları, sitemleri, genç kızı etkilemiştir. Kanalın insana dokunan programları ve ailelerin evlatlarına kavuşmasına yönelik özel yayınları sayesinde, genç kız ailesine kavuşmuştur (AA, 2021).

TRT Kürdi, hedef kitesine etkileyici ve kalıcı ulaşırken sadece televizyon yayınlarıyla değil, dijital imkanlardan da faydalanmaktadır. TRT Kürdi kurumsal internet sitesinde (<https://trtkurdi.com.tr>) üzerinden, kanalın yayın akışı, programları, daha önce yayınlanan programlardan kesitlere,

açıklama ve bilgilendirmelere ulaşılmaktadır. TRT Kürdi'nin sosyal medya beğeni, takipçi ve abone sayıları Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube hesaplarında 10 Mayıs 2021 itibariyle şöyledir:

Facebook (@TRTKurdiTV) 110.762 beğeni, 139.816 takipçi

Twitter (@TRTKurdiTV) 14.941 takipçi

Instagram (@trtkurditv) 15.033 takipçi

Youtube (TRT Kurdi) 132 bin abone

4.4. TRT World

TRT World'ün 2015 yılında kurulmasıyla Türkiye'nin uluslararası arena da İngilizce sesi olmuştur. Kültür, ekonomi, sanat, spor, kısa belgesel branşlarında da yayınları olmasına rağmen ağırlıkla haberlere yer veren kanal, küresel düzeyde haber yayını yapan diğer yabancı kuruluşların zorlu rakipleri arasına girmiştir. Uluslararası habercilik alanında kendisini hızla geliştiren TRT World, 200'e yakın ülkede, televizyon ve internet platformlarında İngilizce yayın diliyle 1 milyardan fazla insana ulaşabilmektedir. Sıcak gündeme tarafsız bakış açısıyla haberlerini yayınlayan TRT World'ün, dünyanın farklı noktalarında yayın merkezleri bulunmakta ve gün boyunca canlı yayınlarla gündemi analiz etmektedir (TRT, 2021).

Günlük yayınlanan haber, tartışma, değerlendirme ve analiz programlarının dışında, belgesellere de yayın akışında yer verilmektedir. TRT World'de tamamı İngilizce olmak üzere programlar yayın akışında yerini almıştır. Öne çıkanlardan bazıları ise şöyledir: "Money Talks" programında dünyayı ilgilendiren ekonomik ve piyasalardan gelişmeler, sektörlerden haberler, güncel gelişmelerin değerlendirmeleri yer almaktadır. "News" gündeme yansıyan haberlere yer verilmektedir. "The Newsmakers" de insan hikayeleri ve bazı olayların detaylı incelenmesi ve tartışılması yapılmaktadır. "Nexus", haberlere farklı bakış açılarıyla, veriler, dijital ortamlardan alınan değerlerinde katkısıyla yayında incelenmektedir. "Roundtable", Londra'dan yapılan yayınlarda güncel ve gündemden konularda farklı kesimlerden insanlar bir araya gelerek değerlendirilirken, "One on one" programında dünya gündemindeki önemli aktörlerle yapılan özel röportajlar yer almaktadır. "Bigger Than Five" dünyayı şekillendiren küresel konular ve aktörleri analiz edilmektedir (TRT, 2021).

Belgesel formatında ise, "The Network" 2016'da gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi, öncesi, örgütün gizli ilişkileri ve olayın tanıklarının anlatımları, "Black Orchard" Azerbaycan ve Ermanistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ ve Hocalı katliamları, "You See Monsters" İslam'ın kötü şekilde gösterilmesine karşı yeni nesil Müslüman sanatçıların yaptıkları çalışmalar, "Storyteller" sıradan insanların olağanın dışındaki hayat hikayeleri, "In The Shadow Of War" savaşın etkilediği yerlerde toplumdaki insanların umutları, beklentileri, "Stranger In Paradise" Avrupa'ya yeni gelen sığınmacıların yaşantısı, mücadeleleri, "Surgery

Ship” gönüllü doktor ve hemşirelerin dünyanın farklı bölgelerinde fakir ülkelere giderek yaptıkları çalışmalar, “A Revolution In Four Seasons” siyasi olarak farklı görüşteki iki kadının Arap Baharı döneminde yaşamlarını, “Off The Grid” dünyanın farklı yerlerinde yaşanan kargaşalarda insanların öyküsü ve yaşantısına yer verilmektedir. Kanalda bunların yanı sıra yeni içerik ve programlarda sık sık yer almaktadır (TRT, 2021).

TRT World’ün televizyon yayınlarının yanı sıra, kurumsal internet sitesi de İngilizce haber siteleri arasında takip edilen bir adres pozisyonundadır. Dünyanın farklı yerlerinden takip edilebilmesi nedeniyle de güncel konuların yanı sıra, Amerika, Asya, Avrupa, Orta Doğu, Afrika ve Türkiye olmak üzere bölgeler kısmı yer almaktadır. İçeriklere bölgesel olarak da ulaşılırken, perspektif, araştırma merkezi, dünya vatandaşı, meslekler gibi ayrı başlıklar altında da inceleme, değerlendirmelere yer verilmektedir. Dünya gündemindeki bazı konular için analizlerde yer almaktadır (World, 2021). TRT World’ün Türkiye’nin uluslararası sesi olma hedefiyle yaptığı çalışma ve programlar Türkiye’nin politikalarıyla uyum içerisinde sürmektedir. Türkiye’nin politika, düşünce ve mesajlarını dünyaya aktarılmasında çok daha etkili bir Kamu Diplomasisi aracı olarak TRT World bulunmaktadır. TRT World; Yumuşak Gücün artırılması, Türkiye’nin hikayesini doğru ve yeniden dünyaya anlatılması, yayın ve programlarının gündemi, kamuoyunu etkilemesi ile stratejik bir konumda olduğu görülmektedir (Baritci & Aydeniz, 2019).

Uluslararası haber yayıncıları yapan kanallara rakip olan TRT World, İngilizce dilindeki yayınlarıyla birlikte, dijital platformları daha aktif ve etkin kullanarak, herkesin kısa sürede ulaşmasını hedeflemektedir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının internet ve sosyal medya kullandığı varsayımından yola çıkarak TRT World’ün, Türkiye’nin dünyaya kendisini daha doğru anlatması, mesaj vermesinde de kilit görev üstlenmektedir. TRT World’ün kurumsal internet sitesi (<https://www.trtworld.com>) üzerinden, kanalın yayın akışı, programları, daha önce yayınlanan programlardan kesitlere, açıklama ve bilgilendirmelere ulaşılmaktadır. Ancak TRT World internet sitesi bunların ötesinde, uluslararası haber sitesi gibi hazırlanmış, televizyon kanalı dışında da dünyadaki birçok gelişmenin yakından takibi, analiz ve değerlendirmelere fırsat vermektedir. TRT World’ün sosyal medya beğeni, takipçi ve abone sayıları Facebook, Twitter, Instagram, Periscope ve Youtube hesaplarında 10 Mayıs 2021 itibariyle şöyledir:

Facebook (@trtworld) 2.568.128 beğeni, 3.112.566 takipçi

Twitter (@trtworld) 375.977 takipçi

Instagram (@trtworld) 561.321 takipçi

Periscope (@trtworld) 829.633 takipçi

Youtube (TRT World) 1 milyon 173 bin abone

TRT Avaz, TRT World, TRT Kürdi ve TRT Arabi kanallarının sosyal medya hesaplarında hedef kitleye yönelik paylaşım yaptıkları görülmektedir. TRT'nin uluslararası yayın yapan kanallarının özellikle Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarında gün içerisinde belirli aralıklarla devam eden paylaşımları, izleyicileriyle etkileşimin de devam etmesini sağlamaktadır. Kanallarda yayınlanacak özel programların duyuruları ile bölgesel, dizi ya da spor programlarının fragmanları yayınlanmaktadır. Özellikle YouTube hesaplarından kanalda kısa süre önce yayınlanan programlardan kesitlerin, bazı programların ise tamamının yayınlanması, kanalın takipçilerine o yayını tekrar izleme fırsatı vermektedir.

Kanalların Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarından güncel konular ile tarihi, turistik, kültürel alanlardan fotoğraflar paylaşılmaktadır. Yapılan bu paylaşımların beğenilmesi, paylaşımlara yorum yapılması, kanalın sosyal medya hesaplarının güncel olmasını, hedef kitlenin de ilgiyle takip edilmesini sağlamaktadır. TRT Avaz, TRT World, TRT Kürdi, TRT Arabi kanallarının sosyal medya platformlarındaki hesaplarından her gün en az 8-10 farklı haber, fotoğraf veya video paylaşımı yapılmaktadır. Öte yandan özellikle Facebook ve Twitter'da hesaplarında, kanalların resmi internet sitelerinde yapılan haberler de bağlantı linkleriyle paylaşılarak, kamuoyunu ve gündemi takip etmeleri, sıcak olaylardan da haberdar olmalarına imkân sunulmaktadır.

5. TRT'nin Uluslararası Kanallarının Türkiye'nin Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Faaliyetlerine Etkisi

161

Türkiye Kamu Diplomasisi uygulamalarında medya araçlarını etkili kullanırken, devletin mesajlarının daha fazla kişiye ulaşmasında TRT önemli bir görev üstlenmiştir. TRT'nin uluslararası kanalları Türkiye'nin sesi olurken, güncel ve hızlıca mesajlarını doğru aktarılması, gerekli bilgi, haber akışının sağlanması, uluslararası kamuoyunun bilgilendirmesi için çalışmışlardır (Baritci & Aydeniz, 2019). TRT uluslararası kanalları, yayınlanan haber ve güncel programlar, Türkiye'nin uluslararası imajına olumlu ivme kazandırırken, ülkenin tanıtımı ve doğru bilinirliğini de sağlamaktadır. Yumuşak Güç aracı olarak görülen TRT'nin uluslararası kanalları yani, TRT Avaz, TRT World, TRT Arabi, TRT Kürdi yabancı kamuoyunun yönlendirilmesini, hedef kitlelere Türkiye'nin söylemlerini, fikir ve projelerini doğrudan ulaştırmaktadırlar (Eren, 2019).

TRT bünyesinde oluşturulan uluslararası televizyon kanalları Türkiye'nin Kamu Diplomasisi faaliyetlerine doğrudan etkileri bulunmaktadır. TRT'nin, TRT Avaz, TRT Arabi, TRT Kürdi ve TRT World kanalları Türkiye'nin olumlu imaj, kamuoyu oluşturma faaliyetlerinde yaptıkları haber, program ve çeşitli yayınlarla elini güçlendirmektedir. Uluslararası arenada, Türkçe, Arapça, Kürtçe ve İngilizce olarak yapılan yayınlarla, Türkiye'nin bölgesel ve küresel konularda fikir, düşünce ve mesajlarının hedef kitlelere ulaştırılmasını sağlamaktadır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türkçe, Arapça, Kürtçe ve İngilizce

dillerini konuşan insanlar, Türkiye'nin haber ve programlarının takip etmenin yanı sıra bu kanallar aracılığıyla çeşitli belgesel, dizi, yaşam öyküsü, haber programı ve canlı yayınları da izleme imkânı bulacaklardır (Ertekin, 2012)

Türkiye dışında, Türk devletlerinde, Türkiye Türkçesine yakın Türkçe'nin diğer lehçeleri konuşulmaktadır. TRT Avaz'ın hedef kitlesinde olan ülkelerde farklı lehçeler hâkim olmasına rağmen, sosyal hayat, kültür ve gelenekler birbirine çok yakındır. Yapısal olarak birbirine yakın olan bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerinin gelişmesinde TRT Avaz'ın yayınları da etkili olmaktadır. TRT Avaz, yaptığı yayınları, hazırladığı programlar ile Orta Asya'daki Türk devletleriyle Türkiye'nin iş birliği, ortaklık, anlaşmalar yapmasına, toplumlar arası ilişkilerin gelişmesine katkı vermektedir (Günaydın, Saylam, Erdem, & Aytan, 2020). Türkiye Kamu Diplomasisinin de etkinliğini ve olumlu imajını artırarak, Arapça konuşan ülkelerde Türkiye hakkında oluşabilecek ön yargının düzeltilmesi için TRT Arabi kanalı önemli bir görevi üstlenmektedir.

Türkiye'nin Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç uygulamalarında dünyaya kendini doğru anlatmasında, yeni coğrafyalara ulaşmasında TRT World kanalının uluslararası düzeyde etkisi bulunmaktadır. Türkiye'nin sadece bölgesel ya da belirli bir coğrafyada değil dünya geneline hitap ederek küresel aktör olma hedefin de İngilizce yayınlarla TRT World köprü durumundadır. Türkiye'nin politikaları, uluslararası yaşanan olaylar ve güncel konularda Türkiye'nin fikir ve açıklamaları İngilizce olarak TRT World aracılığıyla duyurulmaktadır (Arslan, 2019). TRT Kürdi ise Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki Kürtlerin yanı sıra, dünyadaki tüm Kürt nüfusa ulaşmayı hedefleyen kanal, ekonomi, kültür, politika, spor gibi birçok alanda haber ve programlar ile güncel gelişmeleri yakından aktarmaktadır. Türkiye'nin Kürt nüfusa karşı kendisini doğru anlatmasında köprü durumundadır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç uygulamalarında son dönemlerde olumlu yönde ivme kazandığı görülmektedir. Türkiye'nin kendini yeniden anlatma gayreti Yumuşak Güç çalışmalarıyla, kalplere girme, iz bırakma ve benimsenerek ilgi duyma kazanımlarına dönüşmüştür. Din, dil, ülke ayrımı olmaksızın yapılan insani, gıda ve sağlık yardımları, öğrenci değişim ve burs programları, kültür, sanat, eğitim, turizm gibi alanlarda yapılan projeler Türkiye'yi uluslararası arena da ön yargıları kırmasını sağlamıştır. Bunların yanı sıra Türkiye'nin medya ve iletişim araçlarını kullanarak Kamu Diplomasisinde etkinliğini arttırdığı, daha fazla insana aynı anda ulaştığı ve değişime uğramadan istediği mesajları medya aktörleriyle hedef kitlesine ulaştırabildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve TRT'nin uluslararası kanalları, Kamu Diplomasisi uygulamaları kapsamında, devletin mesajlarının, fikir ve düşüncelerinin anlatılması ve benimsetilmesi için önemli bir köprü durumundadır. TRT Avaz, TRT

World, TRT Arabi ve TRT Kürdi kanalları uluslararası yayınları, dizi, belgesel, kültür sanat ve haber programlarıyla dünyanın farklı coğrafyalarına Türkiye'nin tanıtımını yaparak, benimsenmesini sağlamaktadır.

TRT'nin resmi ve kamu yayıncılığı anlayışı ile uygulayıcı kanal pozisyonunda bulunması, reyting ve ticari kaygı gütmeyen toplumsal bilgi sağlayıcı, devletin mesajlarını halka ulaştıran kurum olarak hizmet etmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, Türk Devletleri başta olmak üzere farklı coğrafyalardan yaşayan ve Türkçe konuşanlar için TRT Avaz, Arap coğrafyası ve Arapça konuşanlar için TRT Arabi, yakın ve uzak bölgelerdeki Kürtçe konuşan toplumlar için de TRT Kürdi ve küresel ölçekte, İngilizce yayınlar ile dünyaya hitap eden TRT World kanalları; özel programlar, belgeseller, diziler, kültür sanat ve haber programları olmak üzere geniş yayın içeriğine sahiptir.

Kanalların yayınlarına istinaden, TRT Arabi, TRT Kürdi kanallarında Arap coğrafyası ve Kürt bölgelerindeki sorunlara karşı Türkiye'nin tutumu ve çözüm önerileri daha fazla anlatılmalıdır. Kürt ve Arap coğrafyasındaki sorunlara değinilerek, özel yayınlar yapılmalı, Türkiye'nin tutumu aktarılmalıdır. TRT Avaz'da hedef kitleye ait Türkçe'nin lehçelerinde haberlere ve o ülkelere özel yayınlara daha fazla yer verilmesi beklenmektedir. TRT World'de ise Türkiye'nin Yumuşak Güç unsurları olan TİKA, YEE, TDV, Maarif Vakfı gibi kuruluşlarını özel programlar ile daha fazla anlatılmalıdır. TRT'nin bu kanalları aracılığıyla Kamu Diplomasisine verilen katkının artması için Türkiye'yi tanıtan, benimseten ve ilgi duyulmasını sağlayacak içerikler hazırlanarak, kanallarda sık sık yayınlanması sağlanmalıdır.

TRT'nin uluslararası kanallarının tamamında belirlenen bir zaman diliminde ortak belgesel- yaşam öyküsü şeklinde bir program düzenlenebilir. Bu kanallarda aynı anda ortak yapılan bu program kamuoyunun dikkatini çekerken, hem de izleyicilerin de belgesel konu olan kişiler hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanabilir. Özellikle Türk veya Müslüman olmak üzere yazar, şair, abide şahsiyet, önemli devlet adamları ve başarıları olan kişilerden her gün farklı birinin hayatı, eserleri veya yaptıkları çalışmalar anlatılabilir. Bu program ortalama 2-3 dakikayı geçmeyen ilgi çekici bir şekilde hazırlanarak özellikle akşam haber kuşağı ya da izleyicilerin yoğun takip ettikleri bir programın hemen önünde yer alabilir. Bu belgesel- yaşam öyküsü şeklinde planlanan program ile Türkiye'nin olumlu imajına katkı verebilecektir. Haberler öncesi ya da en çok izlenen kuşak saatine konulması ve sürenin kısa tutulmasıyla daha fazla kişiye de ulaşılması da sağlanacaktır. Bu programda Türk insanı, yaşantısı, öyküsü, gelenek ve kültürel yapısı ile yardımseverliğinden kesitler sunulabilir. TRT'ye ait tüm uluslararası kanallarda aynı saat veya kuşakta yayınlanması ise stratejik bir çalışma olacak, bu program içeriğinde Türkiye'nin mesajları da verilebilecektir.

Kaynakça

- AA. (2019, 12 11). *Diyarbakır annelerinin evlat nöbeti 100. gününde*. Anadolu Ajansı (AA): <https://www.aa.com.tr/tr/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobeti/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobeti-100-gununde/1670150> adresinden alındı
- AA. (2020, 01 10). *TRT Kurdi Koordinatörü Ekici: TRT Kurdi, Kürtçenin politikleştirilmesinin önüne geçti*. Anadolu Ajansı (AA): <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/trt-kurdi-koordinatörü-ekici-trt-kurdi-kurtcenin-politiklestirilmesinin-onune-gecti/1698499> adresinden alındı
- AA. (2021, 03 12). *Annesini TRT Kürdi ekranında görünce dönmeye karar verdi*. Anadolu Ajansı (AA): <https://www.aa.com.tr/tr/diyarbakir-annelerinin-evlat-nobeti/annesini-trt-kurdi-ekraninda-gorunce-donmeye-karar-verdi/1688591> adresinden alındı
- Akçadağ, E. (2021, 05 30). *Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi*. Kamu Diplomasisi Enstitüsü: <https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf> adresinden alındı
- Arslan, E. (2019). Yüksek Lisans Tezi. *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Televizyon Yayıncılığı: TRT World Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aydemir, E. (2019). Kamu Diplomasisinde Medyanın Yeri. O. Göksu içinde, *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler* (s. 110). Konya: Literatürk Akademi Yayınları.
- Aydemir, E. (2020, 11 27). *Kamu Diplomasisi Açısından Türkiye'nin Yumuşak Gücü. Türkiye Politik ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (TÜRPAV)*. <http://www.turpav.org/milli-politikalar-enstitusu/dis-politika/kamu-diplomasisi-acisindan-turkiye-nin-yumusak-gucu.html> adresinden alındı
- Aydoğan, B. (2016). *Güç Kavramı ve Kamu Diplomasisi*. 05 15, 2020 tarihinde *Politika Dergisi*: http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/guc_kavrami_ve_kamu_diplomasisi_-_bekir_aydogan-pdf.pdf adresinden alındı
- Başar, H. (2011). *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi: Bir Örnek Çalışma TRT. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Ulusal Tez Merkezi.
- Barıtcı, F., & Aydeniz, H. (2019). Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Medya: TRT World Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1553-1561.
- Barıtcı, F., & Aydeniz, H. (2019). Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Medya: TRT World Örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1561, 1571.
- Bağce, E. (2003). Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diploamsisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61-78.
- Budak, M. M. (2012, 11 15). *Kamu Diplomasisi aracı olarak öğrenci değişim programları*.

<https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/muhammet-musa-budak-kamu-diplomasisi-araci-olarak-ogrenci-degisim-programlari-ve-tuerkiye-uygulamalari.pdf> adresinden alındı

Dedeoğlu, B. (2020, 10 11). *Kamu Diplomasisi*. Dünya Bülteni: <https://www.dunyabulteni.net/yazar/beril-dedeoglu/11247/kamu-diplomasisi> adresinden alındı

Değirmencioğlu, N., & Yalçın, Ö. (2020). Radyoda Dış Yayıncılık. *TRT Akademi*, 447,451,453.

Ekşi, M. (2014). M. Ekşi içinde, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası* (s. 87-98). Ankara: Siyasal Kitap.

Ekşi, M. (2020, 12 22). *Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Yaklaşımı*. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM): <https://ankasam.org/turkiyenin-kamu-diplomasisi-yaklasimi/> adresinden alındı

Eren, E. (2019). Medya Diplomasisi Aktörü Olarak TRT ve Balkanlardaki Örnek Faaliyetleri. *TRT Akademi Dergisi*.

Ertekin, B. A. (2012). Uluslararası Sistemde Görsel-İşitsel Medyanın Kamu Diplomasisi ve Kamuoyu Yaratmadaki Önemi: TRT'nin Türkçe Dışında Yayın Yapan Kanalları Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 334-336, 345.

Eyüpoğlu, H. (2018). Kamu Diplomasisi: Aktörler, Türler, Araçlar ve Teknik Bakımından Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halka İlişkiler Bilim Dalı.

Göksu, O. (2021). Algı Yönetimi: Geleneksel Medya, Siyasal İletişim ve Dijital Medya Üçgeni Üzerine. O. Göksu içinde, *Algı Yönetimi / Siyasal ve Dijital İletişim, Sosyal Medya ve Kitle İletişimi* (s. 15,18, 27). Konya: Literatürk Yayıncılık.

Göksu, O., & Aslan, P. (2020, 12 15). *Dijital Diplomasi, Küresel Algı ve Türkiye*. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Dijital_Diplomasi_pdf_19d890b9-b0ce-4b90-8855-d08ab5fd9d8b.pdf adresinden alındı

Günaydın, Y., Saylam, M., Erdem, A., & Aytan, T. (2020). Türkiye Türkçesi Öğrenen Türk Soylu Öğrencilerin Vatan Kavramına İlişkin Algıları. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 683,689,692.

Gündoğdu, S. (2019). Doktora Tezi. *AK Parti Dönemi Kamu Diplomasisi Uygulamaları (2002-2013)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Günebakanlı, M. (2010). Televizyonda Görsel Tasarım ve TRT Kurumundaki Tematik Kanallardaki Uygulamalar. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, 104-108, 175. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı.

Hürriyet. (2020, 12 25). *Sosyal medya karnesi belli oldu*. www.hurriyet.com.tr: <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/turkiyenin-sosyal-medya-karnesi-belli-oldu-41453806> adresinden alındı

Hürriyet. (2021, 03 12). *TRT Kurdi Koordinatörü Ekici: "TRT Kurdi, Kürtçenin politikleştirilmesinin önüne geçti"*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trt-kurdi-koordinatoru-ekici-trt-kurdi-kurtcenin-politiklestirilmesinin-onune-gecti-41416713> adresinden alındı

İletişim Başkanlığı. (2020, 12 17). *İletişim Başkanlığı / Hakkımızda*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/kurum-hakkinda> adresinden alındı

İletişim Başkanlığı. (2021, 05 17). *Anasayfa*. İletişim Başkanlığı: <https://www.iletisim.gov.tr/turkce> adresinden alındı

Ünver, C. (2013, 09 21). 05 2020, 10 tarihinde Türksam: <http://turksam.org/catismalarin-onlenmesinde-kamu-diplomasisi> adresinden alındı

Ünver, C. (2017, 04 15). *Kamu Diplomasisinde Kitle İletişim Araçlarının ve Medyanın Rolü*. 04 2020, 22 tarihinde http://sam.baskent.edu.tr/egitim_sertifika/kamu_can_unver.pdf adresinden alındı

Köksoy, E. (2019). Kamu Diplomasisi Yönetimi ve Stratejisi. O. Göksu içinde, *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler* (s. 14-15, 22-24). Konya: Literatürk Akademi Yayıncılık.

Kömür, G. (2020). Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi. *International Journal of Politics and Security* (IJPS), 95.

Kürdi, T. (2021, 03 13). *Anasayfa*. TRT Kürdi: <https://trtkurdi.com.tr> adresinden alındı

Kılıçaslan, E. (2020). Marka İnşası Bağlamında Türk Kamu Diplomasisi: Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Örnekleri. *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 76-79.

Kılıçaslan, E. (2020). Marka İnşası Bağlamında Türk Kamu Diplomasisi: Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Örnekleri. *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 69, 72, 78, 81.

Kalın, İ. (2010, 03 28). *Kamu Diplomasisi için mola*. Sabah: https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2010/03/27/kamu_diplomasisi_icin_mola adresinden alındı

Kalın, İ. (2011, 01 21). *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi*. 05 2020, 11 tarihinde Tuic Akademi: <http://www.tuicakademi.org/turk-dis-politikasi-ve-kamu-diplomasisi/> adresinden alındı

Kalaycıoğlu, S. (2020, 12 23). *Afrika'nın Binbir Yüzü*. TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51360/afrikanin_binbir_yuzu adresinden alındı

Kocabıyık, H. (2019). Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye. *Avrasya Etüdlere Dergisi*, 170-182.

Kurulay, İ. (2020). Kamusal Televizyon Yayıncılığının Belgesel Türleri Üzerindeki Etkisi: TRT Televizyon Belgeselciliği. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 143-148.

Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç (Soft Power) - Çeviren: Rayhan İnan Aydın*. Ankara: BB101 Yayınları.

Ökten, S. (2019). Kamu Değeri Yapımı Çerçevesinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2402-2407.

Övür, A. (2016). Kitle İkna Tekniklerinin Kullanılması Bakımından Günümüz Televizyon Yayıncılığı. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 58,62,65,69,70.

Özkan, A. (2014, 10 02). *Ülke Markası İnşasında Kamu Diplomasisi*. 05 16, 2020 tarihinde TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5366/ulke_markasi_insasinda_kamu_diplomasisinin_stratejik_rolu adresinden alındı

Rahimbeyli, N. (2015). Gelecek Nesil Müzik Eğitiminde Medyanın Rolü ve Önemi. *Müzik ve Medya Uluslararası Sempozyumu* (s. 4,5). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Taş, F., & Ekşi, M. (2020). Dijital Diplomasi Yeni Bir Tür Diplomasi Midir? *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 229-232.

TDK. (2021, 05 30). *Kamu Diplomasisi*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı

Tongut, S., & Yavuz, C. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan ile İlişkilerde Türk Medyası: TRT AVRASYA, TRT TÜRK ve TRT AVAZ. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 138-142.

TRT. (2021, 02 05). 05 12, 2020 tarihinde TRT Televizyon Yayınları: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/TelevizyonTanitim.aspx> adresinden alındı

TRT. (2021, 02 03). 05 20, 2020 tarihinde TRT AVAZ: <https://www.trtavaz.com.tr/hakkimizda> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 12). *Anasayfa*. TRT ARABİ: <https://www.trtarabi.com> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 12). *Televizyon*. TRT: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/TelevizyonTanitim.aspx> adresinden alındı

TRT. (2021, 01 27). *TRT / Kurumsal / Tarihçe*. 05 24, 2020 tarihinde TRT: <http://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 12). *TRT Arapça yenilenen yüzüyle tüm dünyaya ulaşacak*. TRT Haber: <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/trt-arapca-yenilenen-yuzuyle-tum-dunyaya-ulasacak-400096.html> adresinden alındı

TRT. (2021, 02 27). *TRT AVAZ / Programlar*. TRT AVAZ: <https://www.trtavaz.com.tr/programlar> adresinden alındı

TRT. (2021, 02 27). *TRT Faaliyet Raporu / 2019*. TRT: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/BasiliYayinlar.aspx> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 11). *TRT Faaliyet Raporu / TRT Arabi*. TRT: <https://www.trt.net.tr/kurumsal/2019/#04-televizyon-yayinlarimiz-trt-arabi> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 11). *TRT KÜRDİ*. TRT: <https://www.trt.net.tr/kurumsal/2019/#04-televizyon-yayinlarimiz-trt-kurdi> adresinden alındı

TRT. (2021, 03 10). *TRT WORLD*. TRT: <https://www.trt.net.tr/kurumsal/2019/#04-televizyon-yayinlarimiz-trt-world> adresinden alındı

TRTAVAZ. (2021, 02 25). *Yayın Akışı*. TRT AVAZ: <https://www.trtavaz.com.tr/yayin-akisi/2021> adresinden alındı

World, T. (2021, 03 11). *Anasayfa*. TRT World: <https://www.trtworld.com> adresinden alındı

Yıldırım, G. (2019). Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkilerin Dijitalleşme Yolculuğu. O. Göksu içinde, *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler* (s. 145, 149, 152, 156, 163). Konya: Literatürk Akademi Yayınları.

Yalın, B., & Ak, S. (2019). Siyasal İletişim Kampanyalarında Televizyonun Kullanımı: 2018 Yılı Başkanlık Seçiminde Televizyonda Yayınlanan Reklamların İncelenmesi. *TRT Akademi*, 67-71.

Yazar, F. (2020, 12 01). *Türkiye’de Kamu Diplomasisinin Kurumsallaşması*. Kriter Dergi: <https://kriterdergi.com/medya-kritik/turkiyede-kamu-diplomasisinin-kurumsallasmasi> adresinden alındı

Yağbasan, H. F. (2019). Türkiye’de Yeni Medyanın Kamu Hizmeti Yayıncılığında Yarattığı Değişimler: TRT ve Yeni Medya İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla ilişkiler yönetimi olarak kamu diplomasisi. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 11-33.

MUHASEBE MESLEK ELEMANLARININ ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR DISPLAYED BY PROFESSIONAL ACCOUNTANTS: CASE OF KAYSERİ PROVINCE

Mustafa ERBİR* S. Kaan ALTINAYAK**

Araştırma Makalesi/Research Article

* Öğr. Gör. Dr., SBYMO, Kayseri Üniversitesi
mus.erbir@gmail.com

* Lecturer, Dr., SBYMO, Kayseri University

ORCID ID:
0000-0002-6887-1561

** Öğr. Gör., SBYMO, Kayseri Üniversitesi
skaan@kayseri.edu.tr

** Lecturer, SBYMO, Kayseri Üniversitesi

ORCID ID:
0000-0003-1967-303X

Başvuru Tarihi/ Received:
23.07.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
21.09.2021

ISSN 2618-6217

Özet

Bu çalışmada muhasebe meslek elemanlarının sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışı ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında Kayseri ilinde görev yapan 320 muhasebe meslek elemanına anket uygulanmıştır. Araştırma örneklemini serbest muhasebeci (SM) ve serbest muhasebeci mali müşavirlerden (SMMM) oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan muhasebe meslek elemanlarının 145'i serbest, 175'i ise bir kuruluşta bağımlı olarak mesleğini icra etmektedir. Katılımcılar basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Araştırma sürecinde çevrimiçi olarak toplanan veriler SPSS 22 ve AMOS 22 istatistik programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış ve örgütsel vatandaşlık davranışının cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, mesleki tecrübe, gelir seviyesi, çalışma statüsü ve sahip olunan unvana göre farklılaşma gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda örgütsel vatandaşlık davranışının cinsiyete, medeni duruma ve gelir seviyesine göre anlamlı derecede bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın, 18-30 yaş arasındaki katılımcıların diğer gruplara göre daha düşük seviyede, lisansüstü öğrenim görenlerin diğer gruplara göre daha yüksek seviyede, serbest çalışanların bağımlı çalışanlardan daha yüksek seviyede bir örgütsel vatandaşlık davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı; Muhasebe Meslek Elemanları; Serbest Muhasebeci; Serbest Muhasebeci Mali Müşavir.

Abstract

This research deals with the organizational citizenship behaviors exhibited by professional accountants. Within the scope of the research, a questionnaire was applied to 320 professional accountants working in the province of Kayseri. The research sample consists of independent accountants and independent accountant financial advisors. Of the accounting professionals participating in the research, 145 are freelancers and 175 are dependent on an organization. Participants were selected according to the simple random sampling method. The data collected on online platforms during the research process were analyzed through SPSS 22 and AMOS 22 statistical programs. In the research, descriptive survey method was used and it was analyzed whether organizational citizenship behavior differs according to gender, age, marital status, education status, professional experience, income level, working status and title. As a result of the research, it was found that organizational citizenship behavior did not differ significantly according to gender, marital status and income level. On the other hand, it was found that the participants between the ages of 18-30 exhibited a lower level of organizational citizenship behavior than the other groups, those with postgraduate education exhibited a higher level of organizational citizenship behavior than the other groups, and the self-employed exhibited a higher level of organizational citizenship behavior than the dependent employees.

Keywords: Organizational Citizenship Behavior; Professional Accountants; Independent Accountants; Certified Public Accountant.

Giriş

Günümüzde işletmelerin büyük bir çoğunluğu emek yoğun olarak hizmet vermektedir. Otomasyonun gelişmesi işletmelerdeki dijitalleşme seviyesini artırsa da (Davutoğlu, 2021a; Davutoğlu, 2021b) kişilerin bizzat ürün ve hizmet üretim süreçlerinde bulunduğu işletmeler sayıca daha fazladır. Araştırma konusu olan “vergi ile ilgili görevlerin yerine getirilmesinde bir köprü görevi gören devlet ile mükellef arasındaki bağlantıyı sağlayan” (Akbaba & Bulut, 2021: 37) muhasebe meslek elemanları her ne kadar dijitalleşme süreçlerinden etkilense de emek faktörünün ön planda olduğu bir meslek grubudur.

Muhasebe meslek mensupları yüksek sorumluluk sahibi kişilerdir (Erol & Kurt, 2021: 19). Bu sorumluluk gereği sektör çalışanları şeffaf, dürüst ve tutarlı olmalıdırlar. Ayrıca muhasebecilik, mesleki yapısı gereğince yeniliğe ve değişime açıktır (Özpolat & Gül, 2021: 86). İnsan ilişkileri, muhasebe mesleği uygulayıcıları açısından önemlidir. Bu durumda devreye giren, biçimsel görev tanımlarının ötesinde sergilenen bir davranış olan (Organ, 1988) örgütsel vatandaşlık davranışının (ÖVD), daha verimli bir çalışma hayatı için ekip çalışması gerektiren çoğu meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğinde de son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü ÖVD özellikle yönetici kademesinde bulunan çalışanların zamanlarını ve enerjilerinin işyerinde daha kritik faaliyetlerde kullanabilme olanağı sağlamaktadır (Akbaş, 2011). Bu durum verimlilik açısından işletme için bir avantajdır. Yapılan literatür taramasında muhasebe meslek elemanları örneğinde ÖVD ile ilgili betimsel bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden araştırma muhasebe meslek mensuplarının ÖVD ile ilgilidir.

Bu araştırmada ilk olarak ÖVD kavramsal olarak ele alınmıştır. ÖVD ve kavramın alt boyutları ile ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Daha sonra muhasebe meslek elemanlarından ÖVD’na yönelik anket yöntemiyle toplanan verilerin istatistiki olarak analize uygun olup olmadıkları test edilmiştir. Bu kapsamda kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Ayrıca toplanan verilere normal dağılım analizi yapılmıştır. Verilerin normal dağılım sağladığı görülmüş ve gerekli parametrik analizler yapılarak davranışlarda meydana gelen farklılaşmalar tespit edilmiştir. Sonuç olarak farklılaşmaların olası nedenleri ve çözüm yollarına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

1.Literatür İncelemesi

Araştırma kapsamında katılımcıların örgütsel vatandaşlık kavramına yönelik davranışları ölçülmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı konunun daha iyi anlaşılması amacıyla ÖVD kavramı ve kavrama ait alt boyutlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

ÖVD'nin literatürde çok sayıda tanımı bulunmaktadır. En basit tanımıyla ÖVD, biçimsel olmayan görevlerin bir bütün olarak örgüte sağlayacağı faydadır (Gürbüz, 2006: 50). Organ (1988: 5)' a göre ÖVD, çalışanın işyerinde önceden belirlenmiş formal iş tanımlarının ötesinde gönüllü olarak sergilediği ve örgüte faydalı olabilecek bireysel davranışlardır. Netemeyer et al (1997: 86)' ne göre ise ÖVD, Örgütsel faaliyetler esnasında yöneticilerin karşılaşılabilecekleri sorunların çözümünde kolaylıklar sağlar. Markoczy et al (2009)'ye göre ÖVD, genel olarak çalışanların örgütlerine yardımda bulunmak amacıyla isteğe bağlı olarak sözleşmelerinde olmamasına rağmen sergiledikleri davranışlardır. Acar (2006: 4)'a göre ÖVD'nin temelinde kişilerin örgütün gelişimine katkı sağlama istekleri veya örgütü koruma güdüleri yatmaktadır. Tüm bu tanımlardan yola çıkarak ÖVD'nin biçimsel değil gönüllülük esasına dayalı bir davranış olduğu görülmektedir.

ÖVD'nin kökeni Kahn (1978)'in çalışmalarında ifade ettiği "ekstra rol davranışına" dayanmaktadır (Fiaz, 2018: 47). Bu davranış şekli, formal rol gereklerinde olmayan olumlu toplumsal davranışlardır. Kişiye verilen talimat haricinde kişinin örgüt faydasına olan davranışları sergilemesidir (Erbir, 2020: 58). Ekstra rol davranışları organizasyonun etkinliğini artırmayı ve işleri kolaylaştırmayı, informal düzeydeki işleri, isteğe bağlı tutumları ve yardımsever davranışları kapsamaktadır (Smith ve Hitt, 2007: 184). Bunun haricinde ÖVD ile ilgili çeşitli teoriler öne sürülmektedir. Bazı yaklaşımlara örnek olarak Blau (1964)'un "sosyal mübadele teorisi" ve Gouldner'in (1960) "karşılıklılık norm teorisi" gösterilebilir (Demirel & Tohum, 2018: 282).

ÖVD ile yakın olan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlara kişinin toplumsal rolünü oynarken ilişki içerisinde olduğu diğer kişi, grup ya da iş çevresinin menfaatini sağlama amacı taşıyan bir davranış (Bolino et al., 2004) olan "prososyal örgütsel davranış", iki taraflı anlaşmayla oluşan ve bir inanç sistemi olan (Dabos & Rousseau, 2004: 53) "psikolojik sözleşmeler" ve örgütü etkin ve verimli bir şekilde işletebilmek için çalışanlar tarafından sergilenen tavır ve davranışlardan oluşan (Griffin et al., 2000: 517) "bağlamsal performans" kavramları örnek olarak verilebilir.

ÖVD ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalara bakıldığında konu ile ilgili çok sayıda bilimsel araştırma yapıldığı görülmektedir (Caymaz & Doğan, 2016: 1030; Wasti & Baltacı, 2016: 365; Doğan & Demirtaş, 2020). Yapılan çok sayıda çalışmanın sonuçlarında yola çıkarak ÖVD'nin temelinde iş tatmini kavramının olduğu söylenebilmektedir. Bunun yanında yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde ÖVD'nin duygusal zekâ düzeyi (Tofighi v et al., 2015), yönetici desteği (Somech & Ron, 2007), performans (Marschall, 2012), algılanan örgütsel adalet (Arslantaş, 2005) ve örgütsel güven ile (Dede, 2017) pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu ayrıca çok sayıda çalışmada ÖVD'nin verimliliği artırdığı

sonucuna ulaşıldığı, (Liden et al., 2008; Podsakoff et al., (1996) görülmektedir. Dolayısıyla ÖVD'nin olumlu davranışlarla pozitif bir korelasyona sahip olduğu söylenebilir.

1.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Alt Boyutları

Organ (1997) ÖVD'ni "yardımlaşma", "vicdanlılık", "centilmenlik", "nezaket" ve "sivil erdem" olmak üzere toplam 5 alt boyutta ele almaktadır (Lin, 2010: 358).

- Yardımlaşma: Kısaca başkalarını düşünme olarak ifade edilebilen yardımlaşma kavramı, örgüt içerisinde çalışma arkadaşlarına gönüllü olarak yardım etmek olarak tanımlanabilmektedir (Ertürk, 2014: 24). Örgüt üyelerinin yardımlaşma davranışları sergilemesi, örgüt içerisinde olumlu bir atmosferin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

- Vicdanlılık: Bu kavram, örgüt üyelerinin beklenen asgari davranışın ötesinde davranış sergilemesi ve bunu gönüllü olarak yapmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Polat & Ceep, 2008). Çalışanın zamanında bitiremediği bir görevi çalışma saatinin dışında tamamlaması vicdanlılık davranışına örnek olarak verilebilmektedir.

- Centilmenlik: Çalışanların işyerinde oluşabilecek olumsuz bir davranıştan uzak durması ve olaylara pozitif bakması olarak tanımlanmaktadır (Polat & Ceep, 2008). Bu davranış aslında olumsuz davranıştan sakınma davranışı olarak da görülebilmektedir. Davranışın temelinde pozitif davranış sergilemekten çok negatif davranıştan kaçınmak söz konusudur.

- Nezaket: Nezaket kavramı, bir problem daha ortaya çıkmadan önlemek amacıyla çaba harcamaktır (Çetin & Fıkrıkoca, 2010: 47). Bu kavram kapsamında önleyici davranışlar söz konusudur. Nezaket sahibi bir çalışanın çalışma arkadaşları üzerinde pozitif bir imajının olduğu da söylenebilmektedir.

- Sivil Erdem: Sivil erdem, örgüt üyesinin çalıştığı örgüte ait iyi imaj oluşturmak veya mevcut imajı korumak amacıyla örgütün günlük ya da istisnai olan işleyişlerine gönüllü katılımını ifade eder (Bukhari, 2009: 110). Sivil erdem davranışına sahip olan kişi, kurumuna gönüllü olarak destek vererek kurumun zarar görmemesi için çabalar.

2. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmada nicel araştırma tekniklerinden "betimsel tarama" yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında muhasebe meslek elemanlarının ÖVD'nin bazı demografik özellikler ve çalışma statüsüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Araştırma etik kurallar çerçevesinde yürütülmüş olup, Kayseri Üniversitesi Etik Kurulundan 28.05.2021 tarih ve 35 nolu "Etik Kurul Onayı" alınmıştır. Araştırma anketi, çevrimiçi anket formu kullanılarak ve gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır. Ankete katılım sağlayan kişiler bağımlı veya bağımsız olarak çalışan

muhasebe meslek elemanlarından basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

Toplanan verilerin analiz edilmesi sürecinde SPSS 22 ve AMOS 22 programları kullanılmıştır. Araştırma verilerinin geçerliliğinin sağlanabilmesi için “açımlayıcı faktör analizi” (AFA) ve “doğrulayıcı faktör analizi” (DFA) yapılmıştır. Bunun yanında “cronbach’s alpha” değeri hesaplanarak anket güvenilirliğinin de sağlandığı ($\alpha=0,905$) görülmüştür. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanıldığından katılımcıların ÖVD’nin bazı sürekli değişkenlere göre farklılaşma durumlarına bakılmıştır. Veriler normal dağılım sergilediğinden iki sürekli değişken arasındaki farklılaşmayı tespit edebilmek için “bağımsız örneklem t testi”, ikinden fazla sürekli değişken arasında bir farklılaşma olup olmadığını tespit edebilmek için “tek yönlü ANOVA testi” uygulanmıştır.

2.1. Araştırma Hipotezleri

Araştırmada ÖVD’nin katılımcıların bazı demografik özellikleri ve çalışma statüsüne göre farklılaşma durumu incelendiğinden ÖVD çerçevesinde incelenen süreksiz değişkenler kullanılarak araştırma hipotezleri kurulmuştur.

H1: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları cinsiyete göre farklılaşmaktadır

H2: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları yaşa göre farklılaşmaktadır

H3: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları medeni duruma göre farklılaşmaktadır

H4: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları öğrenim durumuna göre farklılaşmaktadır

H5: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları mesleki tecrübe yılı değişkenine göre farklılaşmaktadır

H6: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları gelir seviyesine göre farklılaşmaktadır

H7: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları çalışma statüsüne göre farklılaşmaktadır

H8: Muhasebe meslek elemanlarının ÖVD puanları sahip olunan unvana göre farklılaşmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırma evrenini muhasebe mesleğinde faaliyet gösteren kişiler oluşturmaktadır. Örneklem grubu olarak ise Kayseri ilinde bağımlı veya bağımsız olarak muhasebe mesleğinde çalışan serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirler alınmıştır. Kayseri ilinde toplam 1699 bağımlı ve serbest olarak çalışan muhasebe meslek elemanı bulunmaktadır (TÜRMOB, 2021).

Ana küttleden örneklem seçerken kullanılabilen formül gereği:

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1)+t^2pq} \text{ (Yıldız et al., 2002)}$$

N: Hedef kitledeki kişi sayısını,

n: Örnekleme alınacak kişi sayısını,

p: incelenen olayın gerçekleşme olasılığını,

q: İncelenen olayın gerçekleşmeme olasılığını,

t: Belirli bir anlamlılık düzeyinde t tablosuna göre bulunan teorik değeri,

d: Olayın görüş sıklığına göre kabul edilen $\pm$ örnekleme hatasını ifade etmektedir.

Araştırmada %95 güven aralığında anlamlı sonuçlar alabilmek için hesaplama yapıldığında $n = \frac{1699*1,96^2*0,5*0,5}{0,5*0,5*(1699-1)+1,96^2*0,5*0,5}$ $n=313$ işiye anket uygulamanın yeterli olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında toplam 320 çalışana anket uygulanmıştır. Araştırmaya yeterli sayıda katılımın sağlandığı görülmektedir. Katılımcılara ait frekans analizi tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)	Aylık Gelir (TL)	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	91	28,4	0-3000	30	9,4
Erkek	229	71,6	3001-5000	45	14,1
Öğrenim Durumu	Frekans	Yüzde (%)	5001-7000	72	22,5
Ön lisans	57	17,8	7001-9000	83	25,9
Lisans	221	69,1	9001 ve üstü	90	28,1
Lisansüstü	42	13,1	Statü	Frekans	Yüzde (%)
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)	Serbest	145	45,3
Evli	226	70,6	Bağımlı	175	54,7
Bekar	94	29,4	Yaş	Frekans	Yüzde (%)
Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde (%)	18-30	84	26,3
1 yıldan az	39	12,2	31-45	108	33,8
1-5 yıl	87	27,2	46-60	78	24,4
6-10 yıl	78	24,4	61 ve üstü	50	15,6
11-20 yıl	72	22,5	Meslek (Unvan)	Frekans	Yüzde (%)
21 yıl ve üzeri	44	13,8	SM	25	7,8
			SMMM	295	92,2
Toplam	320	100	Toplam	320	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırma katılımcılarının %28,4’ü kadın %71,6’sı ise erkektir. Bu farklılığın muhasebe mesleğinde erkeklerin daha yüksek oranda istihdam edilmesinden (TÜRMOB, 2021) kaynaklandığı düşünülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin tamamı üniversite öğrenimi görmüştür. Ancak daha çok %69,1 lisans seviyesinde mezun olanlar bulunmaktadır.

Katılımcıların yaklaşık 2/3’ü evlidir. Çalışma süresi bakımından katılımcılar arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Gelir seviyesi

olarak da katılımcıların %9,4'ü asgari ücret sınırına yakın aylık kazançta sahiptir. Düşük gelir seviyesine sahip olan katılımcıların genelde meslekteki ilk yılları veya bir işletme bünyesinde bağımlı çalışan kişiler olduğu görülmektedir.

Katılımcıların 145'i (%45,3) kendi işyerinde bağımsız bir işletme olarak mesleğini icra etmektedir 175'i (%54,7) ise bir işletme bünyesinde bağımlı olarak ücret karşılığı çalışmaktadır. Katılımcıların düşük bir kısmı (%7,8) serbest muhasebeci (SM), büyük çoğunluğu ise (%92,2) serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) unvanıyla mesleğini icra etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket formu kullanılmıştır. Kullanılan anket formu toplam iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özellikleri ve çalışma statülerine ait soruların bulunduğu "kişisel bilgi formu" bulunmaktadır. İkinci bölümde ise ÖVD ölçeği bulunmaktadır.

-ÖVD Ölçeği: Katılımcıların ÖVD seviyesini ölçmek için kullanılan ölçek Podsakoff ve MacKenzie (1997) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeği Köksal (2012) ve Kalkan (2013) çalışmalarında Türkçe olarak kullanmış ve ölçeğin güvenilirlik düzeyini sırasıyla $\alpha=0,940$ ve $\alpha=0,931$ olarak hesaplamışlardır.

Bu araştırmada kapsamında ölçeğe ait geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. ÖVD ölçeğinde toplan 20 soru ve 5 alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin alt boyutları "yardımlaşma, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdemdir".

2.4. Ölçeklerin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçek farklı örneklem gruplarında kullanılan bir ölçektir ve yapı geçerliliği daha önce test edilmiştir. Bu araştırmada ele alınan örneklem muhasebe meslek elemanlarıdır. Bunun için ölçek ile ilgili "açımlayıcı faktör analizi" (AFA) ve "doğrulayıcı faktör analizi" (DFA) yapılmıştır.

İlk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı test edilmiş ve "Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett's testi" yapılmıştır. Sonuçta KMO değeri 0,894 ve Barlett test sonucu 0,000 olarak hesaplandığından verilerin faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir.

Yapılan AFA sonucunda ölçek maddelerinin orijinal ölçekte olduğu gibi beş alt boyutta toplandığı, maddelerin tamamının faktör yüklerinin 0,4'ün üzerinde olduğu ve açıklanan toplam varyansın %50'nin üzerinde olduğu (% 62,864) görülmektedir.

AFA sonucunda 5 alt boyutta toplanan ÖVD ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek için DFA yapılmıştır. DFA sonucunda elde edilen uyum değerleri tablo 2'de ve yol diyagramı şekil 1'de verilmektedir.

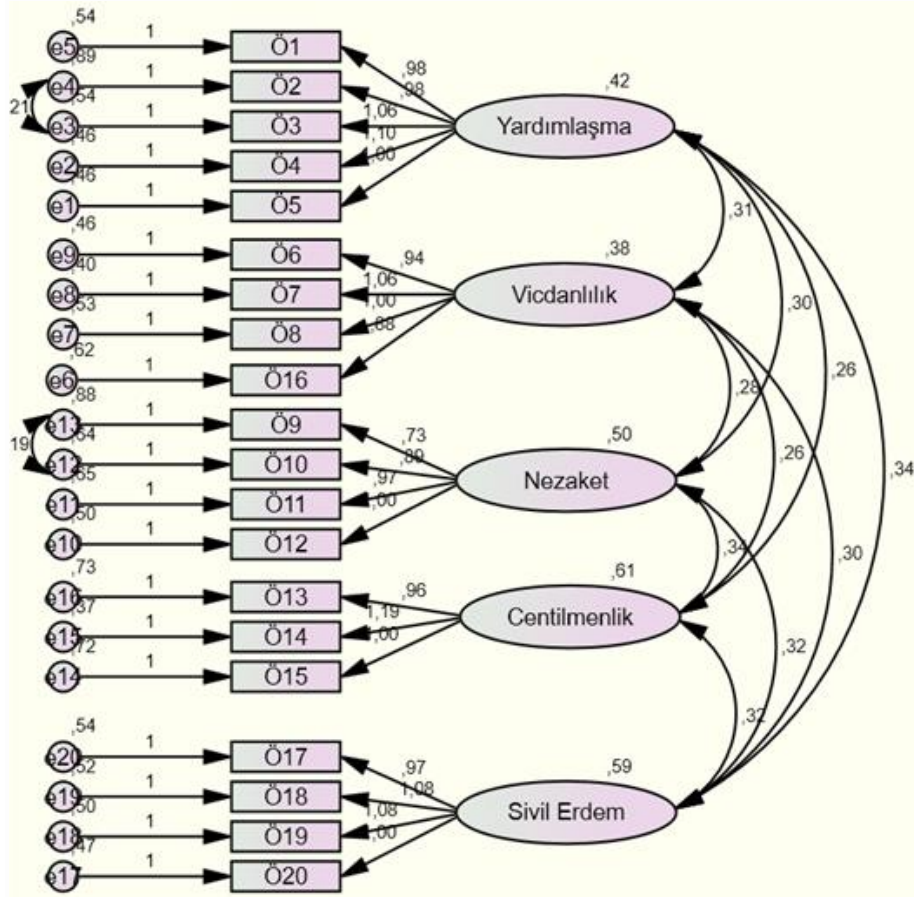

Tablo 2: ÖVD Ölçeği DFA Uyum Değerleri

Ölçek Adı	χ^2	χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
ÖVD ölçeği	464,955	2,961	0,908	0,910	0,066
Kabul Edilebilir Uyum		≤ 3	$\geq 0,900$	$\geq 0,900$	$\leq 0,80$

Tablo 2 incelendiğinde, ölçeğin uyum değerlerinin yeterli olduğu ve yapı geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.

Şekil 1: ÖVD Ölçeği Alt Boyutları Yol Diyagramı

ÖVD ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeylerini test etmek amacıyla cronbach's alpha değerleri hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3-1'de verilmiştir.

Tablo 3-1: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek Adı	Güvenilirlik Katsayısı (α)
ÖVD Ölçeği	0,905
-Yardımlaşma	0,800
-Vicdanlılık	0,765
-Nezaket	0,725
-Centilmenlik	0,726
-Sivil Erdem	0,827

Tablo 3-1 incelendiğinde ÖVD ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeyinin $\alpha > 0,7$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeyleri yeterli görülmektedir.

2.5. Normal Dağılım Analizi

Araştırma verilerinin doğru yöntemle analiz edilebilmesi için verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığı analiz edilmiştir. Bunun için örneklem sayısının 50'den fazla olduğu için "Kolmogov-Smirnov Testi" yapılmıştır. Sonuçlar tablo 3-2'de verilmiştir.

Tablo 3-2: Normallik Testi Sonuçları

	İstatistik	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık
ÖVD Ölçeği	0,43	320	0,200

Tablo 3-2'e göre test sonucunda anlamlılık değeri $p=0,200$ ($p>0,005$) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla verilerin normal dağılım sergilediği söylenebilir. Bu durumda istatistiki analiz yapılırken parametrik testlerin kullanılması uygun olacaktır.

3. Araştırma Bulguları

Veriler normal dağılım göstermektedir. Bundan dolayı hipotezlerin test edilebilmesi için parametrik testlerin yapılması gerekmektedir. Betimsel tarama yönteminde parametrik testler yapılırken iki değişken arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını tespit etmek için "bağımsız örneklem t testi", ikiden fazla değişken arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı test ederken "tek yönlü ANOVA testi" kullanılmaktadır. Ayrıca farklılaşmanın hangi gruplarda olduğunu tespiti için "tukey" testi kullanılmıştır. Tablo 4'de ÖVD alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşma durumu "bağımsız örneklem t testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 4: ÖVD Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	t	p
Yardımlaşma	Kadın	91	3,65	0,749	0,057	0,954
	Erkek	229	3,65	0,767		
Vicdanlılık	Kadın	91	3,90	0,606	0,054	0,957
	Erkek	229	3,91	0,776		
Nezaket	Kadın	91	3,60	0,741	0,891	0,374
	Erkek	229	3,52	0,813		
Centilmenlik	Kadın	91	3,49	0,848	0,942	0,347
	Erkek	229	3,39	0,954		
Sivil Erdem	Kadın	91	3,34	0,895	1,228	0,221
	Erkek	229	3,48	0,858		

Tablo 4'e göre ÖVD alt boyutları puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yani muhasebe meslek elemanları örnekleminde kadın veya erkekler arasında ÖVD birbirine yakın bir puan ortalamasına sahiptir. Bir başka ifadeyle kişinin kadın veya erkek olması onun daha yüksek derecede bir ÖVD sergilemesi konusunda bir rol oynamamaktadır. Çünkü tüm alt boyutlarda anlamlılık değeri %95 güven aralığında $p>0,05$ olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların ÖVD alt boyutlarının yaş gruplarına göre farklılaşma durumu Tablo 5'de "tek yönlü ANOVA testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 5: ÖVD Alt Boyutlarının Yaşa Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Yaş Grubu	N	Ort.	SS	F	p	Fark
Yardımlaşma	18-30 yaş (1)	84	3,60	0,760	1,593	0,191	-
	31-45 yaş (2)	108	3,66	0,692			
	46-60 yaş (3)	78	3,56	0,818			
	61 ve üstü (4)	50	3,84	0,797			
Vicdanlılık	18-30 yaş (1)	84	3,80	0,685	1,574	0,196	-
	31-45 yaş (2)	108	4,01	0,689			
	46-60 yaş (3)	78	3,84	0,805			
	61 ve üstü (4)	50	3,97	0,758			
Nezaket	18-30 yaş (1)	84	3,38	0,767	2,078	0,103	-
	31-45 yaş (2)	108	3,64	0,729			
	46-60 yaş (3)	78	3,52	0,764			
	61 ve üstü (4)	50	3,64	0,973			
Centilmenlik	18-30 yaş (1)	84	3,15	0,911	3,958	0,009*	1-3,4
	31-45 yaş (2)	108	3,41	0,932			
	46-60 yaş (3)	78	3,59	0,902			
	61 ve üstü (4)	50	3,60	0,887			
Sivil Erdem	18-30 yaş (1)	84	3,35	0,840	2,357	0,072	-
	31-45 yaş (2)	108	3,47	0,840			
	46-60 yaş (3)	78	3,33	0,870			
	61 ve üstü (4)	50	3,71	0,942			

Tablo 5'e göre ÖVD alt boyutlarından "yardımlaşma", "vicdanlılık", "nezaket" ve "sivil erdem" alt boyutlarında yaş faktörüne göre anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Yapılan post-hoc testlerinden "tukey testi" sonucunda "centilmenlik alt boyutunda farklılaşma olan gruplar tespit edilmiştir. Buna göre 46 yaş ve üzerinde bulunan kişilerin 18-30 yaş grubunda bulunan kişilere göre anlamlı derecede daha fazla bir "centilmenlik" davranışı sergilediği görülmektedir ($p=0,009$; $p<0,05$).

Tablo 6'da ÖVD alt boyutlarının medeni duruma göre farklılaşma durumu "bağımsız örneklem t testi" ile test edilmiştir.

Tablo 6'ya göre ÖVD alt boyutlarının puan ortalamaları katılımcıların medeni durumuna göre anlamlı derecede bir farklılık göstermemektedir. Yani muhasebe meslek elemanları örnekleminde bekâr veya evli çalışanların ÖVD düzeyi birbirine yakın bir puan ortalamasına sahiptir. Bir başka ifadeyle kişinin bekâr veya evli olması onun daha yüksek derecede bir ÖVD sergilemesi konusunda bir rol oynamamaktadır. Çünkü tüm alt boyutlarda anlamlılık değeri %95 güven aralığında $p>0,05$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6: ÖVD Alt Boyutlarının Medeni Duruma Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	T	p
Yardımlaşma	Bekâr	94	3,60	0,814	0,667	0,506
	Evli	226	3,67	0,739		
Vicdanlılık	Bekâr	94	3,86	0,842	0,734	0,464
	Evli	226	3,93	0,680		
Nezaket	Bekâr	94	3,41	0,851	1,805	0,073
	Evli	226	3,60	0,764		
Centilmenlik	Bekâr	94	3,32	0,969	1,190	0,236
	Evli	226	3,46	0,905		
Sivil Erdem	Bekâr	94	3,50	0,864	0,834	0,406
	Evli	226	3,41	0,872		

Katılımcıların ÖVD alt boyutlarının öğrenim durumuna göre farklılaşma durumu tablo 7'de "tek yönlü ANOVA testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 7: ÖVD Alt Boyutlarının Öğrenim Durumuna Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	Ort.	SS	F	p	Fark
Yardımlaşma	Ön Lisans (1)	57	3,71	0,669	6,778	0,001*	3-2
	Lisans (2)	221	3,58	0,751			
	Lisansüstü (3)	42	4,02	0,826			
Vicdanlılık	Ön Lisans (1)	57	3,75	0,725	2,938	0,054	-
	Lisans (2)	221	3,91	0,700			
	Lisansüstü (3)	42	4,10	0,855			
Nezaket	Ön Lisans (1)	57	3,61	0,756	5,622	0,004*	3-2
	Lisans (2)	221	3,46	0,779			
	Lisansüstü (3)	42	3,89	0,834			
Centilmenlik	Ön Lisans (1)	57	3,36	0,948	4,172	0,016*	3-2
	Lisans (2)	221	3,36	0,917			
	Lisansüstü (3)	42	3,80	0,861			
Sivil Erdem	Ön Lisans (1)	57	3,33	0,915	5,537	0,004*	3-1,2
	Lisans (2)	221	3,39	0,802			
	Lisansüstü (3)	42	3,85	1,044			

Tablo 7'ye göre ÖVD alt boyutlarından "vicdanlılık" alt boyutunda öğrenim durumu faktörüne göre anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir ($p=0,054$; $p<0,05$). Ancak diğer dört alt boyutta gruplar arasındaki farklılaşma post-hoc testlerinden "tukey testi" kullanılarak tespit edilmiştir. Buna göre "yardımlaşma" ($p=0,001$; $p<0,05$), "vicdanlılık" ($p=0,001$; $p<0,05$) ve "centilmenlik" alt boyutunda lisansüstü derecesine sahip olan kişilerin lisans derecesine sahip olan kişilere göre anlamlı derecede daha fazla bir puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. "sivil erdem" davranışında ise ($p=0,004$; $p<0,05$) lisansüstü derecesine sahip olan kişiler hem lisans hem de ön lisans derecesine sahip olan kişilerden anlamlı derecede daha yüksek bir puan ortalamasına sahiptir.

Katılımcıların ÖVD alt boyutlarının mesleki tecrübeye göre farklılaşma durumu tablo 8'de "tek yönlü anova testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 8: ÖVD Alt Boyutlarının Mesleki Tecrübeye Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Çalışma Süresi	N	Ort.	SS	F	p	Fark
Yardımlaşma	1 yıldan az (1)	39	3,65	0,497	1,343	0,254	-
	1-5 yıl (2)	87	3,67	0,831			
	6-10 yıl (3)	78	3,63	0,712			
	11-20 yıl (4)	72	3,52	0,788			
	21 yıl ve üstü (5)	44	3,85	0,829			
Vicdanlılık	1 yıldan az (1)	39	3,66	0,605	2,441	0,047*	2,3-1
	1-5 yıl (2)	87	4,01	0,723			
	6-10 yıl (3)	78	4,00	0,678			
	11-20 yıl (4)	72	3,79	0,800			
	21 yıl ve üstü (5)	44	3,95	0,768			
Nezaket	1 yıldan az (1)	39	3,42	0,723	0,789	0,533	-
	1-5 yıl (2)	87	3,58	0,841			
	6-10 yıl (3)	78	3,61	0,689			
	11-20 yıl (4)	72	3,45	0,716			
	21 yıl ve üstü (5)	44	3,63	1,025			
Centilmenlik	1 yıldan az (1)	39	3,17	0,847	1,854	0,118	-

	1-5 yıl (2)	87	3,29	0,993			
	6-10 yıl (3)	78	3,48	0,922			
	11-20 yıl (4)	72	3,52	0,851			
	21 yıl ve üstü (5)	44	3,59	0,936			
	1 yıldan az (1)	39	3,19	0,751			
	1-5 yıl (2)	87	3,55	0,939			
Sivil Erdem	6-10 yıl (3)	78	3,47	0,783	2,795	0,026*	5-1
	11-20 yıl (4)	72	3,27	0,802			
	21 yıl ve üstü (5)	44	3,68	0,997			

Tablo 8'e göre ÖVD alt boyutlarından "yardımlaşma", "vicdanlılık" ve "centilmenlik" davranışlarının puan ortalamasında mesleki tecrübe faktörüne göre anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir ($p>0,05$). Buna karşın anlamlı derecede farklılaşma tespit edilen gruplarda bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğu belirlenebilmesi için post-hoc testlerinden "tukey testi" yapılmıştır. Buna göre 1-10 yıl arası mesleki tecrübeye sahip olan kişilerin 1 yıldan daha az süre mesleki tecrübeye sahip olan kişilere göre daha yüksek derecede bir "vicdanlılık" ($p=0,047$; $p<0,05$) davranışı sergilediği hesaplanmıştır. Ayrıca 21 yıldan daha fazla süredir mesleki tecrübesi olan kişilerin 1 yıldan daha az süre mesleki tecrübeye sahip olanlara göre anlamlı derecede daha yüksek derecede "sivil erdem" ($p=0,026$; $p<0,05$) davranışı sergilediği görülmektedir.

Katılımcıların ÖVD alt boyutlarının gelir seviyesine göre farklılaşma durumu tablo 9'da "tek yönlü ANOVA testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 9: ÖVD Alt Boyutlarının Gelir Seviyesine Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Aylık Gelir (TL)	N	Ort.	SS	F	p	Fark
Yardımlaşma	0-3000 (1)	30	3,72	0,508	0,579	0,678	-
	3001-5000 (2)	45	3,57	0,876			
	5001-7000 (3)	72	3,60	0,738			
	7001-9000 (4)	83	3,74	0,741			
	9001 ve üstü (5)	90	3,62	0,810			
Vicdanlılık	0-3000 (1)	30	3,69	0,645	1,312	1,312	-
	3001-5000 (2)	45	3,87	0,728			
	5001-7000 (3)	72	3,95	0,727			
	7001-9000 (4)	83	4,02	0,762			
	9001 ve üstü (5)	90	3,86	0,726			
Nezaket	0-3000 (1)	30	3,45	0,772	1,104	1,104	-
	3001-5000 (2)	45	3,37	0,825			
	5001-7000 (3)	72	3,63	0,779			
	7001-9000 (4)	83	3,63	0,695			
	9001 ve üstü (5)	90	3,51	0,875			
Centilmenlik	0-3000 (1)	30	3,24	0,884	1,936	1,936	-
	3001-5000 (2)	45	3,17	0,878			
	5001-7000 (3)	72	3,36	0,994			
	7001-9000 (4)	83	3,55	0,932			
	9001 ve üstü (5)	90	3,52	0,877			
Sivil Erdem	0-3000 (1)	30	3,27	0,780	0,398	0,398	-
	3001-5000 (2)	45	3,43	0,831			
	5001-7000 (3)	72	3,49	0,929			
	7001-9000 (4)	83	3,48	0,767			
	9001 ve üstü (5)	90	3,43	0,962			

Tablo 9'a göre ÖVD alt boyutlarının puan ortalamaları katılımcıların gelir seviyesine göre anlamlı derecede bir farklılık göstermemektedir. Yani muhasebe meslek elemanları örnekleminde farklı gelir gruplarında

çalışan kişilerin ÖVD düzeyi birbirine yakın bir puan ortalamasına sahiptir. Bir başka ifadeyle, katılımcıların düşük ya da yüksek gelire sahip olması onun daha yüksek derecede bir ÖVD sergilemesi konusunda bir rol oynamamaktadır. Çünkü tüm alt boyutlarda anlamlılık değeri %95 güven aralığında $p > 0,05$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 10'da ÖVD alt boyutlarının çalışma statüsüne göre farklılaşma durumu "bağımsız örneklem t testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 10 incelendiğinde muhasebe meslek elemanlarının serbest veya bir işletmeye bağımlı olarak çalışması durumunda "yardımlaşma", "centilmenlik" ve "sevil erdem" davranışları sergilemesi konusunda anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Çünkü her üç al boyutta da anlamlılık derecesi $p > 0,05$ olarak hesaplanmıştır. Ancak serbest olarak çalışan muhasebe meslek elemanlarının bir işletmede bağımlı olarak çalışanlara göre anlamlı derecede daha yüksek bir "vicdanlılık" ($p = 0,010$; $p < 0,05$) ve "nezaket" ($p = 0,013$; $p < 0,05$) davranışı sergilediği görülmektedir.

Tablo 10: ÖVD Alt Boyutlarının Çalışma Statüsüne Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Statü	N	Ort.	SS	t	p
Yardımlaşma	Serbest	145	3,72	0,709	1,572	0,117
	Bağımlı	175	3,59	0,799		
Vicdanlılık	Serbest	145	4,02	0,644	2,594	0,010*
	Bağımlı	175	3,81	0,784		
Nezaket	Serbest	145	3,66	0,768	2,499	0,013*
	Bağımlı	175	3,44	0,803		
Centilmenlik	Serbest	145	3,47	0,880	0,892	0,373
	Bağımlı	175	3,37	0,961		
Sivil Erdem	Serbest	145	3,50	0,812	1,199	0,232
	Bağımlı	175	3,39	0,913		

Tablo 11'de ÖVD alt boyutlarının meslek elemanının unvanına göre farklılaşma durumu "bağımsız örneklem t testi" ile analiz edilmiştir.

Tablo 11: ÖVD Alt Boyutlarının Unvana Göre Farklılaşma Durumu

Alt Boyutlar	Unvan	N	Ort.	SS	t	p
Yardımlaşma	SM	25	4,03	0,567	3,357	0,002*
	SMMM	295	3,62	0,767		
Vicdanlılık	SM	25	4,37	0,604	3,874	0,001*
	SMMM	295	3,87	0,728		
Nezaket	SM	25	3,95	0,695	2,982	0,006*
	SMMM	295	3,51	0,793		
Centilmenlik	SM	25	4,04	0,824	3,880	0,001*
	SMMM	295	3,36	0,915		
Sivil Erdem	SM	25	4,08	0,717	4,532	0,000*
	SMMM	295	3,39	0,861		

Tablo 11 incelendiğinde SM unvanına sahip katılımcıların SMMM unvanın sahip olan katılımcılardan ÖVD'nin tüm alt boyutlarında da anlamlı derecede daha yüksek bir puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırma kapsamında muhasebe meslek elemanlarının ÖVD hakkında betimsel yaklaşım kullanılarak bazı değişkenlere göre ÖVD alt boyutlarının farklılaşma durumları hakkında analizler yapılmıştır. Araştırmada yapılan analizler sonucunda kurulan hipotezlerin bazıları kabul edilmiş bazıları ise reddedilmiştir. Araştırmada sınıanan ilk hipoteze göre muhasebe meslek elemanlarının ÖVD cinsiyete göre anlamlı derecede bir farklılaşma göstermemektedir. Muhasebe meslek elemanları özelinde kadınlar ve erkekler yakın düzeyde bir ÖVD sergilemektedirler. Dağlı (2016) ve Ertürk (2014) çalışmalarında ÖVD'nin cinsiyete göre anlamlı derecede bir farklılaşma göstermediği bulgusuna ulaşmışlardır. Buna karşın Göksal (2017) ve Alıcı (2016) ise çalışmalarında kadınların erkeklerden daha yüksek derecede bir ÖVD sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bir mesleğin icrasında kadınların ve erkeklerin birbirine yakın derecede ÖVD sergilemesi bir avantaj olarak görülebilir. Çünkü bu şekilde katılımcılar cinsiyet rolünden bağımsız hareket edip birbirlerini ikame edebilmektedirler.

Araştırma kapsamında kurulan ikinci hipotezde ise ÖVD'nin yaşa göre farklılaşma durumu sınıanmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulguya göre 46 yaş üzerinde bulunan kişiler 18-30 yaş gurubunda bulunan kişilere göre daha yüksek düzeyde bir "centilmenlik" davranışı sergilemektedir. Bu sonuca göre muhasebe meslek elemanlarında centilmenlik davranışı yaşa bağlı olarak artış göstermektedir. Buna karşın ÖVD'nin diğer alt boyutlarında yaşa bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Muhasebe meslek elemanları özelinde centilmenlik davranışının tüm yaş gruplarında daha üst düzeyde sergilenebilmesi için özellikle 18-30 yaş grubunda bulunan kişilere gerekli desteğin ve eğitimlerin verilmesi tavsiye edilmektedir. Literatürde benzer çalışmalara bakıldığında Dede (2017) ve Alıcı (2016) ÖVD düzeyinin yaş faktörüne göre anlamlı derece bir farklılık göstermediği, Pirecioğlu (2010) ise 25-35 yaş arası kişilerin 35 yaş üzerinde olan kişilere göre daha yüksek düzeyde bir sivil erdem davranışı sergilediği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın üçüncü hipotezinde ÖVD düzeyinin medeni durum değişkenine göre farklılaşma olup olmadığı sınıanmıştır. Sonuç olarak muhasebe meslek elemanları örnekleminde kişilerin evli veya bekâr olması sergiledikleri ÖVD düzeyini anlamlı derecede farklılaştırmamaktadır. Bu durumun işletme için olumlu olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle çalışan ister evli olsun ister bekâr olsun aynı derecede biçimsel görev tanımlarının ötesinde ve işletmeye fayda sağlayacak davranışlar sergilemektedir. Dağlı (2016) ve Kaplan (2011)'da çalışmalarında bu çalışma ile aynı sonuca ulaşmıştır. Ancak Öztürk & Özata (2013) çalışmalarında bekâr çalışanların evlilere göre anlamlı derecede daha yüksek bir ÖVD sergiledikleri bulgusuna ulaşmıştır.

Araştırma kapsamında kurulan dördüncü hipotezde ÖVD'nin öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşma durumu sınanmıştır. Yapılan analiz sonucunda genel olarak yüksek lisans ve doktora düzeyinde bir öğrenim durumuna sahip olan çalışanların diğer düzeyde öğrenim durumuna sahip olan kişilere göre daha yüksek seviyede bir ÖVD sergilediği görülmüştür. Yani çalışanların daha yüksek düzeyde bir ÖVD sergilemesi beklenirse lisansüstü öğrenim durumuna sahip adaylar işe alım süreçlerinde tercih edilebilir. Kaplan (2011) ve Yaghoubi et al. (2012)'de çalışmalarında bu çalışmada bulunan sonuçlara yakın bir sonuca ulaşmış ve öğrenim durumunda meydana gelen bir artışın kişinin ÖVD düzeyini de artırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Buna karşın Göksal (2017) ve Alıcı (2016) ise çalışmalarında, ÖVD'nin öğrenim durumuna göre bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın beşinci hipotezinin test edilmesi için katılımcıların ÖVD düzeylerinin mesleki tecrübe değişkenine göre farklılaşma durumu sınanmıştır. Sonuçta mesleki tecrübesi 1 yıldan az olanlar yani mesleğe yeni başlayan bireyler daha uzun süreli mesleki tecrübeye sahip çalışanlara göre daha düşük bir seviyede ÖVD sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum meslekte tecrübe kazandırmanın çalışanlara ayrıca biçimsel görev tanımlarının ötesinde pozitif davranış sergilemeleri konusunda bir katkı sağladığı sonucunu verebilmektedir. Bu sürenin daha kısaltılabilmesi için muhasebe mesleğine yeni başlayan katılımcıların eski çalışanlarla ortak çalışma grupları oluşturması ve ÖVD konusunda pozitif olarak eski çalışanların etki altında bırakılması tavsiye edilmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde ise Göksal (2017)'in çalışmasında mesleği tecrübenin artış göstermesi ile ÖVD'nin buna paralel olarak artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın Alıcı (2016) ve Kalkan (2013) çalışmalarında ÖVD'nin mesleki tecrübe değişkenine göre bir farklılaşma göstermediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın altıncı hipotezinde ÖVD'nin çalışanın gelir seviyesine göre bir farklılaşma gösterip göstermediği sınanmıştır. Sonuç olarak çalışanın ÖVD'nin gelir seviyesine göre anlamlı derecede bir farklılaşma göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum muhasebe meslek elemanlarının ÖVD'nin farklı gelir gruplarında birbirine yakın derecede sergilendiğini göstermektedir. Erbir (2020) de çalışmasında bu çalışmada olduğu gibi ÖVD'nin gelir seviyesine göre anlamlı derecede farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın yedinci hipotezinde muhasebe meslek elemanlarının serbest veya bağımlı olarak çalışma durumunun ÖVD bakımından bir farklılık gösterip göstermediği sınanmıştır. Sonuçta bağımsız bir işletme olarak mesleğini icra eden katılımcıların bir kurum bünyesinde bağımlı olarak çalışanlara göre daha yüksek bir ÖVD sergilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu durumun çok farklı nedenleri olabilmektedir. Ancak kişinin bir işletmeden bağımsız yani serbest çalışmasından kaynaklanan sorumluluk duygusunun daha yüksek düzeyde bir ÖVD'na neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada kurulan sekizinci ve son hipotez kapsamında çalışanların sahip oldukları unvana göre ÖVD'nin farklılık gösterip göstermediği sınıanmıştır. Yapılan analiz sonucunda serbest muhasebeci (SM) unvanına sahip olan kişilerin serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) unvanına sahip olan kişilere göre daha yüksek düzeyde bir ÖVD sergilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak bu sonucun örneklem farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü SM unvanında çalışan kişilerin sayısı tüm sektör çalışanlarının yaklaşık %7,8'ine tekabül etmektedir. Birbirine yakın örneklem gruplarıyla yapılacak yeni bir araştırmada iki grup arasındaki farklılaşmanın daha sağlıklı olarak test edilebileceği düşünülmektedir.

Bu araştırma kapsamında ÖVD'nin muhasebe meslek elemanları örnekleminde çeşitli değişkenlere göre farklılaşma durumu incelenmiştir. Daha sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalarda muhasebe meslek elemanlarına yönelik, mesleğe katkı sağlayabilecek farklı değişkenler etrafında betimsel araştırmalar yapılabileceği gibi ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak ÖVD'na etki edebilecek farklı değişkenler ele alınarak daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Acar, Z. A. (2006). Örgütsel Yurttaşlık Davranışı: Kavramsal Gelişimi ile Kişisel ve Örgütsel Etkileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 1-14.
- Akbaş, T. T. (2011). Algılanan kişi-örgüt uyumunun örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisi: Görgül bir araştırma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 55-77.
- Alıcı S. (2016). *Hemşirelerde örgütsel vatandaşlık davranışının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Arslantaş, C. C. (2005). Örgütsel Adaletin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Çalışma, *Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Fener Dergisi*, 4, 264-281.
- Bolino, M. C., Turnley, W. H. & Niehoff, B. P. (2004). The other side of the story: Reexamining prevailing assumptions about organizational citizenship behavior, *Human Resource Management Review*, 14, 229-246.
- Bukhari, Z. (2009). Key antecedents of organizational citizenship behavior (OCB) in the banking sector of Pakistan, *International Journal of Business and Management*, 3(12), 106-115.
- Buyruk A. A. & Bulut, N. (2021). Pandemi sürecinde muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 5 (Özel Sayı 1), 35-48.
- Caymaz, E. & Doğan, B. (2016). Söylem ve Gerçeklik: Örgütsel Vatandaşlık Söylemi Üzerine Eleştirel Bir İnceleme, 24. *Ulusal Yönetim ve*

Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 29-31 Mayıs, İstanbul, 1028-1035.

Çetin, F. & Fıkrkoca, A. (2010). Rol Ötesi Olumlu Davranışlar Kişisel ve Tutumsal Faktörlerle Öngörülebilir mi? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(4), 41-66.

Dabos, G. E. & Rousseau, D. M. (2004). Mutuality and Reciprocity in The Psychological Contracts of Employees and Employers, *Journal of Applied Psychology*, 89(1), 52-72.

Dağlı, M. (2016). *Psikolojik Sözleşme İhlalleri, Örgütsel Vatandaşlık ve Örgütsel Adalet Algısı İlişkisine Yönelik Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Davutoğlu, N. A. (2021a). Tekno yönetim yapısı ve altyapısını oluşturan gizli güçler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(68), 841-853.

Davutoğlu, N. (2021b). Sanayi 4.0 ve Yönetim Paradoksu. *Management and Political Sciences Review*, 3(1), 53-67.

Dede E. (2017). *İş Güvencesizliği Algısının ve Örgütsel Güven Düzeyinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri: Devlet Ortaokulu ve Özel Ortaokul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, Y. & Tohum, E. (2018). Örgütsel Öğrenmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 277-295.

Doğan, S. & Demirtaş, Ö. (2020). Sağlık Kurumlarında Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6(1), 79-93.

Erbir, M. (2020). *Sağlık Kurumları Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Alguları ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının İç Girişimcilik Düzeylerine Etkisi*, (Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi, SBE.

Erol, M. & Kurt, T. (2021). Muhasebe meslek elemanlarının (sm, smmm, ymm) mesleki faaliyetlerini yerine getirmede karşılaşılan sorunlar: İstanbul Başakşehir ve Bahçelievler ilçelerinde bir anket çalışması. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5(1), 18-38.

Ertürk, E. (2014). *Sosyal Mücadele Teorisi Bağlamında Güç Mesafesi ve Örgütsel Adalet Algılamalarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Fiaz, M. (2018). How To Save the Saviors? Relationship Between Organizational Justice and Citizenship Behavior, *The Journal of Developing Areas*, 52(1), 45-58.

Göksal, M., (2017). *Sınıf Öğretmenlerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek

Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Griffin, M. A., Neal, A. & Neale, M. (2000). The contribution of task performance and contextual performance to effectiveness: Investigating the role of situational constraints, *Applied Psychology*, 49(3), 517-533.

Gürbüz, S. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.

Katz, D. & Kahn, R. L. (1978). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley.

Kalkan, A. (2013). *Algılanan Örgüt Kültürünün Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Kuramsal ve Görgül Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Kaplan, İ. (2011). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İş Tatmini İlişkisi; Konya Emniyet Teşkilatı Üzerinde Bir Uygulama*. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köksal, O. (2012). *Sosyal Değişim Teorisi Çerçevesinde Güven ve Algılanan Aidiyet Durumunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi SBE, İşletme ABD, Yönetim ve Organizasyon BD.

Liden, R.C., Wayne, S.J., Zhao, H., & Henderson, D. (2008). Servant leadership: development of a multidimensional measure and multi-level assessment. *Leadership Quarterly*, 19(2), 161-177.

Markoczy, L., Vora, D. & Xin, K. (2009), Forbearance in Organizational Citizenship Behaviour, *The International Journal of Human Resource Management*, 20(2), 321-347.

Marshall, G.W., Moncrief, W.C., Lassk, F.G., & Shepherd, C.D. (2012). Linking performance outcomes to salesperson organizational citizenship behavior in an industrial sales setting. *Journal of Personal Selling ve Sales Management*, 32(4), 491-502.

Netemeyer, R. G., Boles, J. S., McKee, D. O. & McMurrian, R. (1997). An Investigation into the Antecedents of Organizational Citizenship Behaviors in a Personal Selling Context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.

Organ, D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, Lexington Books.

Özpolat, A. & Gül, M. (2021). Elazığ ilindeki muhasebe meslek mensuplarında strese neden olan etmenler ve meslek mensuplarının stres düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 8 (15), 85-98.

Öztürk, Y. E. & Ozata, M. (2012). Hemşirelerde Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Tıbbi Hataya Eğilim Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 365-381.

Pirecioğlu, F. M. (2010). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelere Yönelik bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Podsakoff P.M., Mackenzie S.B., & Bommer W.H. (1996). Transformational leader behaviors and substitutes for leadership as determinants of employee satisfaction, commitment, trust, and organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 22(2), 259-298.

Podsakoff, P.M., Ahearne, M. & Mackenzie, S. B. (1997), Organizational Citizenship Behavior and the Quantity and Quality of Work Group Performance, *Journal of Applied Psychology*, 82, 262-270.

Polat, S. & Ceep C. (2008). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet, Örgütsel Güven, Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına İlişkin Algıları, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54, 307-331.

Smith, K. G. & Hitt, M. A. (2007). *Great Minds in Management The Process of Theory Development*, New York: Oxford University Press.

Somech, A. & Ron, I. (2007). Promoting organizational citizenship behavior in schools: The impact of individual and organizational characteristics, *Educational Administration Quarterly*, 43(1), 38-66.

Tofighi, M., Tirgari, B., Fooladvandi, M., Rasouli, F. & Jalali, J. (2015). Relationship between Emotional Intelligence and Organizational Citizenship Behavior in Critical and Emergency Nurses in South East of Iran, *Ethiopian Journal of Health Sciences*, 25(1), 79-88.

TÜRMOB (2021). <https://www.turmob.org.tr> (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

Wasti, A. S. & Baltacı, A. (2016). Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Evrensel ve Kültürel Boyutları Üzerine Bir İnceleme, *24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 29-31 Mayıs, 2016, 365-371.

Yaghoubi E., Mashinchi, A.S., Ahmad, E., Hadi, A. & Hamid, E. (2012). An Analysis Of Correlation Between Organizational Justice and Job Satisfaction, *African Journal Of Business Managament*, 6(3), 995-1002.

Yıldız, N., Akbulut, Ö. & Bircan, H. (2002), *İstatistiğe Giriş*, Aktif yayınevi, üçüncü baskı, Erzurum.

POST-SOSYALİST ÜLKELERDE PRO-DEMOKRATİK DÖNÜŞÜM VE EKONOMİK KALKINMA: PANEL ARDL YAKLAŞIMI

PRO-DEMOCRATIC TRANSITION AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN POST- SOCIALIST COUNTRIES: PANEL ARDL APPROACH

Bayram GÜNGÖR*

Araştırma Makalesi/Research Article

* Prof. Dr. Öğretim Üyesi, İ.İ.B.F.,
İktisat Bölümü, Karadeniz
Teknik Üniversitesi
bgungor@ktu.edu.tr

*Prof., Faculty Member, FEAS,
Department of Economics,
Karadeniz Technical University

ORCID ID:
0000-0001-8160-0355

Başvuru Tarihi/ Received:
04.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
27.10.2021

Özet

Bu çalışmada, sosyalist rejim tipini uygulayan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası bağımsız olan 12 geçiş ülkesinde, 2005-2019 dönemi itibarıyla Demokrasi ile GSYİH ve Açıklık arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Tahmin için Panel ARDL ve Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality modelleri kullanılmıştır. GSYİH ve Açıklık değişkenleri ekonomik kalkınma değişkenleri olarak kullanılmıştır. Model 1'de GSYİH ile Demokrasi arasında eşbütünleşme tespit edilirken, Model 2'de Açıklık ile Demokrasi arasında uzun dönem ilişkisi tespit edilememiştir. Bu nedenle uzun dönem analizi için Model 1 kullanılmıştır. ARDL modelinin bulgularına göre, GSYİH ile Demokrasi arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunamazken, kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur. Ayrıca, Model 1 kapsamında EC terimi negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Son olarak, Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality testi sonucuna göre sadece GSYİH'dan Demokrasi'ye doğru tek yönlü nedensel bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panel ARDL, Panel Nedensellik Testi, Panel Eşbütünleşme Testi, Panel Yatay Kesit Bağımlılığı Testi, Panel Homojenlik Testi

Abstract

In this study, it has been tried to determine the relationships between the Democracy and GDP and Openness variables as of 2005-2019 in twelve independent transition countries after the dissolution of the Soviet Union, which implemented the socialist regime type. Panel ARDL model and Dumitrescu-Hurlin Panel Granger causality test were used for the estimation. GDP and Openness were used as proxy variables of economic development. Whereas a cointegration between GDP and democracy was found in Model 1, no cointegration between Openness and Democracy was found in Model 2. Therefore, Model 1 was used for long run analysis. According to the findings of ARDL model, while no significant relationship was found between GDP and Democracy in the long run, a statistically significant and positive relationship was found in the short run. Also, EC Term was found negative and statistically significant in Model 1. Lastly, Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality test results showed only a unidirectional causal relationship from GDP to Democracy.

Keywords: Panel ARDL, Panel Causality Test, Panel Cointegration Test, Panel Cross Sectional Dependency Test, Panel Homogeneity Test.

ISSN 2618-6217

To cite this article/ Atf İçin: Güngör, B. (2021). Post-Sosyalist Ülkelerde Pro-Demokratik Dönüşüm ve Ekonomik Kalkınma: Panel ARDL Yaklaşımı. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 188-206.

Giriş

İnsanların daha iyi standartlarda yaşama talepleri kalkınma politikalarının temel amacıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu sürecin 15. Yüzyıldan itibaren daha sistematik bir kapsamda yürütüldüğünü ifade etmek mümkündür. Merkantilist korumacı politikaların kullanıldığı dönemden sonra kalkınma sorunsalı zaman geçtikçe daha liberal politikalar uygulanmak suretiyle ele alınmaya çalışılmıştır. Önce Fizyokrasi düşüncesi kapsamında *“bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”* felsefesi ile şekillenen bu süreç giderek devletin iktisadi faaliyetlerin dışına itildiği bir döneme evrilmeyi beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim ilişkilerinin tamamen değiştiği ve sınıflar arasında mücadelenin ilk uygulamalarının görüldüğü bu dönemde Adam Smith’le birlikte ulusların nasıl zengin olabileceğinin altı çizilmiş ve ülkelere serbest piyasa ekonomisinin kutsiyeti empoze edilmeye çalışılmıştır. Anglo-Sakson çıkarların ençoklanmaya çalışıldığı bu önerilerde devletin iktisadi faaliyetlerin dışında kalması tavsiye edilmiştir. Devletin ekonomiye müdahale etmediği bir süreçte ekonomi kendiliğinden dengeye gelecek, kaynaklar optimal dağılacak ve üretim faktörleri en yüksek getiriyi sağlayacak alanlara hareket edebilecektir. Böylece en yüksek GSYİH ortaya çıkacak ve insanlar daha yüksek gelir seviyesi ve yaşam standartlarına ulaşacaklardır. Kapitalist sistemin merkezini oluşturan bu yaklaşımda asıl hedef sermaye birikiminin artırılması olarak ifade edilirken emek faktörü bir araç olarak görülmüştür. Emek faktörünün en az geçim seviyesinde ücret aldığı ve uzun çalışma saatleri kapsamında istihdam edildiği bu dönemde sosyal varlık olmasının gereği ihtiyaçları ise neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Emeği sömüren mevcut kapitalist uygulamanın sürdürülebilir olmadığını ifade eden Karl Marx, kapitalizme alternatif olarak insanların sosyal bir varlık olduğunun altının çizildiği ve insanlar arasındaki sınıf farklılıklarının ortadan kaldırıldığı sosyalist-komünist bir mekanizma önermiştir. Kapitalist sistemin tam rekabet piyasası ve özel mülkiyet kapsamında şekillenen yapısı yerine sosyalist sistem, merkezi planlamacı ve özel mülkiyetin olmadığı kamu mülkiyetli bir mekanizma önermiştir. Bu bakış açısı farklılıkları ülkelerin tercih ettiği siyasal rejim tiplerinin de altyapısını oluşturmuştur. Dünya ülkeleri bu bağlamda demokratik ve demokratik olmayan ülkeler şeklinde gruplandırılmış ve hangisinin insanlara daha yüksek yaşam standardı sağlayacağı sürekli olarak sorgulanmıştır. Bu tartışma süreci 1970’li yılların sonlarına kadar devam etmiştir. Sosyalist-komünist uygulamaların merkezi konumunda olan Çin ve Rusya’nın demokratik rejimlere yönelmesi kalkınmanın sağlanmasında demokratik rejim tipini tek başına rakipsiz bırakmıştır. Artık kalkınmış ülke tanımlaması sadece demokratik olup olmama durumuna göre değil, demokrasinin hangi ölçekte uygulandığı ile ilişkilendirilir hale gelmiştir.

Bilindiği gibi, M. Gorbachev yönetiminde 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Sovyetler Birliği'nde önce *Glasnost-açıklık*- daha sonra *Perestroika-yeniden yapılanma*- ile başlayan demokratik dönüşüm süreci Berlin Duvarı'nın yıkılması ile devam etmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Avrupa ve Asya kıtasında daha önce sosyalist rejim tipini uygulayan birçok yeni bağımsız ülke ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin bazıları Avrupa Birliği'ne dahil olmuş veya ortaklık müzakereleri içinde üyelik çalışmalarını yürütürken diğerleri ise kendi stratejileri kapsamında hareket etmeye çalışmaktadırlar.

Bu çalışmanın konusu kapsamında ele alınan ülkeler çözülme sonrası dönemde Avrupa Birliği süreci içinde olmayan ülkeler olan Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Beyaz Rusya, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'dır. Çalışmanın amacı, söz konusu ülkelerde Demokrasi ile Ekonomik Kalkınma arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak tetkik etmektir. Ekonometrik analiz Panel ARDL ve Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality yaklaşımları kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada, Demokrasi değişkeni ile sosyo-ekonomik kalkınma göstergeleri olarak kabul edilen GSYİH ve Açıklık değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır.

1. Literatür Araştırması

Eski Yunan'dan itibaren demokrasi ile kalkınma arasındaki ilişkinin varlığını içeren çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda demokrasi ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkinin yönünün ne olduğu konusundaki tartışmalar hala belirsizlik arz etmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar arasında öncü kabul edilen Lipset(1959)'in çalışmasında demokrasi politik sistem olarak algılanmakta ve demokrasinin iktisadi kalkınma ile bağlantısı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Lipset'e göre, bir ülkede refah seviyesi ne kadar yüksekse demokrasinin sürdürülebilirliği o kadar yüksek olmaktadır. Aristo'dan itibaren uzunca bir süre boyunca zengin toplumlarda yoksul olanların sadece çok az bir kısmının siyasette yer bulması bu kapsamda bir örnek olarak değerlendirilebilir. Lipset'in bulguları dinamik ve nedensel çalışmaların yapılmasında bir altyapı sunması açısından oldukça önemlidir. Rigobon ve Rodrik (2005) çalışmasında demokrasi ve hukukun üstünlüğünün her ikisinin ekonomik performans üzerinde olumlu etkiler yaptığını ancak daha sonra gelir üzerinde çok daha fazla etkiye sahip olduğu tespitini yapmışlardır. Rigobon ve Rodrik'e göre, Dış Ticaret Hacmi/GSYİH şeklinde hesaplanan Açıklık gelir seviyesi ve demokrasi üzerinde negatif, hukukun üstünlüğü üzerinde ise pozitif etkiye sahiptir. Yine bu çalışmaya göre, yüksek gelir seviyesinin ülkeyi daha fazla açıklığa götüreceğini ve bunun da daha iyi kurumların oluşmasına imkan sağlayacağına vurgu yapılmakta ancak bu etkinin çok güçlü olmayacağına da işaret edilmektedir. Rodrik (2000) çalışmasına göre, katılımcı politik sistemlerin lokal bilgiyi toplama ve işlemede en etkili yollar olduğuna vurgu yapılmıştır. Model tahmininde Latin Amerika, Güney ve Doğu Asya, Sahra Altı Afrika ve OECD üyeleri

kapsamında 100'den fazla ülke kapsamında yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda demokrasilerin öngörülebilir uzun dönemde büyüme sağlayacağı, kısa dönemde istikrar oluşturabileceği, şoklar karşısında daha etkili olabileceği ve gelir dağılımında daha adaletli bir yapı oluşturacağı sonucuna varılmıştır. Kısaca katılımcı politik sistemlerin daha yüksek kalitede büyüme sağlayacağı açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Bunu yapabilme kabiliyeti ise demokrasilerin lokal şartlara daha uygun üst seviyeli kurumlar üretebilmesine bağlanmaktadır. Barro (1996) çalışmasında, siyasi hakların genişlemesinin yani daha fazla demokrasinin ekonomik hakları da geliştirdiğine işaret etmiştir. Bu da doğal olarak ekonomik gelişmeye katkı anlamına gelmektedir. Ancak Barro, demokrasinin iktisadi büyümeyi geciktirici rolü üzerine de vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda otoriter rejimlerin böylesi darboğazları yaşamayacağına işaret etmektedir. Grossman ve Helpman(1990) çalışmalarında az gelişmiş ülkelerin uluslararası ilişkilerden potansiyel olarak daha fazla kazanç elde edeceğine vurgu yapmaktadırlar. Bunun nedenini sanayileşmiş ülkelere sağlayacakları geniş bilgi stoku ile ilişkilendirmektedirler. Bu durum nihayetinde ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde pozitif katkı sağlayacaktır. Acemoglu ve diğerleri (2019) çalışmalarında demokrasinin ekonomik gelişme için daha elverişli bir ortam sunduğuna vurgu yaparak, demokrasinin ekonomik büyümeye sebebiyet verdiği sonucuna varmışlardır. Ekonometrik analiz metodu olarak EKK ve GMM tahmin yöntemleri kullanılan çalışma, 1960-2010 dönemi itibarıyla 175 ülkeyi kapsamaktadır. Lopez-Cordoba ve Meissner (2008) çalışmasına göre, demokratik siyasal sistemin kalkınma sürecinin merkezi olduğuna işaret edilmiş ve ekonomik ihtiyaçları karşılamak ve anlamak için gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda demokrasinin iktisadi büyümeye pozitif katkı yaptığını ifade etmişlerdir. Bu katkı özellikle ekonomik volatilitiyi azaltmak, ters şokları düzeltme kapasitesini geliştirmek ve gelir ile varlıkların eşit bir şekilde dağıtımını sağlama üzerinden olmaktadır. Çalışmalarında ayrıca yakın ekonomik faaliyetlerin teşvik edilmesinin etkin kurumlar konusunda önemli katkılar yaptığını iddia etmişlerdir. Ticari açıklık ve demokratik yönetim arasında pozitif nedensel bir ilişkinin varlığı global ve bölgesel seviyede ticari liberalizasyonu derinleştirmek için önemli bir rasyonalite olarak görülmektedir. En Küçük Kareler yöntemi kullanarak yaptıkları çalışmada 130 yıllık dönem içerisinde Demokrasi ile Açıklık arasında ilişki test edilmiştir. Çalışmanın bulgusu demokrasi ile ticari açıklık arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin olduğudur.

Baklouti ve Boujelbene (2018) çalışmalarında GMM metodunu kullanarak 1998-2011 döneminde 17 ülke arasında demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi irdelemişlerdir. Çalışmanın bulgusu demokrasi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensel ilişkinin olduğudur. Ayrıca, siyasal istikrar ve demokrasi arasında da pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Hoffler ve diğerleri (2012) Lipset (1959)'in çalışmasını test etmişlerdir. Bilindiği gibi, Lipset'in çalışması

kişi başına gelir ile demokrasi arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmayla Lipset'in sadece karşılaştırmalı politiklardaki modernizasyon teorisinin temelini atmakla kalmayıp politik ekonominin de önemli bir kısmını açıkladığı kabul edilmektedir. Lipset'in bulgularının test edilmesine yönelik yapılan bu çalışmada heterojen panel veri tahmin yöntemleri kullanılarak gelir ve demokrasi arasındaki pozitif ve anlamlı ilişki test edilmiştir. 1970-2007 dönemini kapsayan ve 104 ülkenin dahil edildiği bu çalışmanın bulgularına göre, gelir seviyesi ile demokrasi arasında negatif ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Rachdi ve Saidi (2015) 1983-2012 dönemi itibarıyla, EKK ve Sistem GMM tahmin yöntemleri kullanarak, MENA ülkeleri kapsamında yaptıkları çalışmada demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna varmışlardır. Drury ve diğerleri (2006) çalışmalarında demokrasinin politik ve ekonomik kapsamda birçok alanda sonuç verebilecek özellikte olmasına rağmen ekonomik faydasının çok açık olmadığına işaret etmişlerdir. 1982-1997 dönemini kapsayan çalışmada 100'den fazla ülke verisi test edilmiştir. Tahmin yöntemi olarak panel spesifik AR (I) yöntemi kullanılmıştır. De Haan ve Siermann (1995), EKK yöntemi kullanarak, 1961-1992 dönemi itibarıyla yapmış oldukları çalışmada demokrasi ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ifade eden bir sonuca ulaşamamışlardır. Çalışma kapsamında yer alan ülkeler demokratik uygulamalar kapsamında gruplandırılarak modele dahil edilmiştir. Helliwell (1994) çalışmasında Lipset'in rejim tipi-kalkınma ilişkisini test etmiştir. Solow denkleminin genişletilmiş hali kapsamında oluşturulan regresyon denkleminde 1960-1985 dönemi itibarıyla 125 ülke dahil edilmiştir. Çalışmanın bulgusuna göre gelirin demokrasi üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır. Li ve Reuveny (2003) çalışmalarında 1970-1996 dönemi itibarıyla, 127 ülke kapsamında yatay kesit istatistiksel model kullanarak globalleşmenin demokrasi üzerindeki etkisini tahmin etmişlerdir. Modelin bulgularına göre, ticari açıklık derecesi ve portföy yatırımı girişleri demokrasiyi olumsuz yönde etkilerken, doğrudan yabancı sermaye girişleri demokrasiyi olumlu yönde etkilemektedir. Aluko ve diğerleri (2019), Sistem GMM modeli kullanarak yapmış oldukları çalışmada, 1991-2015 dönemi itibarıyla, 33 Sahra altı ülke kapsamında ticari açıklık ve demokratik gelişmenin bankacılık sektörünü olumlu yönde geliştirdiği sonucuna varılmıştır.

Bütünsel olarak değerlendirildiğinde gerçekleştirilen teorik ve uygulamalı çalışmalardan elde edilen bulguların kalkınma göstergeleri ile demokrasi arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu hakkında net bir kanaat oluşturacak derecede anlamlı ve güçlü sonuçlara varılamadığını söylemek mümkündür.

2. Veri Seti ve Metodoloji

A) Veri Seti: Çalışma, 2005-2019 dönemi itibarıyla Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız devletler olarak ortaya çıkan ve Avrupa

Birliği üyesi olan ve Birlik ile üyelik müzakere süreci içinde bulunan ülkeler dışındaki ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler şunlardır:

Azerbaycan	Özbekistan	Beyaz Rusya	Rusya Fed.
Kazakistan	Tacikistan	Moldova	Gürcistan
Türkmenistan	Kırgızistan	Ukrayna	Ermenistan

Çalışmada kullanılan Demokrasi (İndeks değeri) verisi Freedom House kapsamında yayınlanan Nations in Transit adlı kaynaktan alınmıştır. GSYİH (2010 Sabit Fiyatlarla, ABD Doları) ve Açıklık (GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Dış Ticaret) verileri Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Bank, World Development Indicators) kapsamında yayınlanan verilerden sağlanmıştır. Eksik olan az sayıdaki güncel veriler statistica.com ve knomena.com web sayfalarından temin edilmiştir. Değişkenler modele logaritmik seviyelerinde dahil edilmiştir.

B) Metodoloji: Çalışmada Panel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşım kapsamında değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ortaya konulduktan sonra, korelasyon matrisi, Delta homojenlik testi, Bresuch-Pagan LM, Pesaran, Ullah, Yamagata LM ve Baltagi ve diğerleri yatay kesit bağımlılık testleri, CIPS birim kök testi, Westerlund eşbütünleşme testi, Panel ARDL ve Granger nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmada tetkik edilen dönemin 2005-2019 yıllarını kapsamasının nedeni demokrasi göstergesine ilişkin verilerin sadece bu döneme ilişkin sağlanabilmesinden kaynaklanmaktadır.

3. Ekonometrik Modeller ve Bulgular

193

Çalışma metodolojik olarak tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisinin oluşturulması, homojenlik testi, yatay kesit bağımlılık testi, birim kök testi, eş bütünleşme testi, panel ARDL ve Granger Nedensellik testinden oluşmaktadır.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

Tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi tahmin sürecinde doğrudan yer almasalar da modelin üzerinde şekillendirildiği değişkenlerin özellikleri ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı konusunda ön bilgiler vermeleri nedeniyle önemli kabul edilmektedirler. Tablo 1 ve Tablo 2'de çalışma kapsamında kullanılan değişkenlerin özellikleri ve ilişkileri hakkında bilgi verilmektedir:

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Max.
lnDEM	180	0.6327538	0.4098065	0.0350913	1.331235
lnGSYİH	180	24.31532	1.608353	22.07377	28.19773
lnOPEN	180	4.40531	0.3570363	3.367296	5.062432

Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışma Demokrasi, GSYİH ve Açıklık kapsamında 180 gözlemden oluşmaktadır. Demokrasi değişkeni indeks skorlarından oluşmakta ve 1-7 arasında değişmektedir. 1'e yakın skor yüksek demokrasiyi, 7'ye yakın skor ise düşük demokrasiyi ifade

etmektedir. GSYİH değişkeni 2010 sabit fiyatlarıyla dolar cinsinden değerlerdir. Açıklık ise ihracat ve ithalat toplam değerinin GSYİH'e oranıdır. Tablo 2'de modelde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon gösterilmektedir:

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	lnDEM	lnGSYİH	lnOPEN
lnDEM	1.00		
lnGSYİH	-0.24 (0.00)	1.00	
lnOPEN	0.34 (0.00)	-0.44 (0.00)	1.00

Not: (***) %1 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tabloda görüldüğü gibi çalışmaya konu olan ülkelerde Demokrasi, Açıklık ve GSYİH arasındaki korelasyonun düşük olduğu görülmektedir. İstatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı olsalar da buradaki tespit sadece bir ön bilgi niteliğindedir. Korelasyon matrisi nedensellik testlerinin sonuçları hakkında ön bilgi verebildiği kabul edilmektedir. Ancak daha anlamlı sonuçlara ulaşabilmek için buradaki bilgilerin ilave testlere tabi tutulması gerekmektedir.

3.2. Delta Homojenlik Testi

Standart panel veri tahmin yöntemleri eğim katsayılarının ülkeler arasında özdeş olarak kabul edilmesi nedeniyle kısıtlayıcı olmaktadır. Bu nedenle eğim katsayısının homojen mi yoksa heterojen özellik mi taşıdığına anlamlı sonuçlar ortaya koymak bakımından son derece önemli olduğu kabul edilir. İfade edilen tespitin yapılmasında yaygın olarak kullanılan testlerden biri Pesaran ve Yamagata (2008) Delta homojenlik testidir. Pesaran-Yamagata testi Swamy(1970) testinin standartlaştırılmış şekline dayanmaktadır. Swamy testi de eğim katsayılarının hesaplanmasında kullanılan F testinin eksiklikleri üzerinde şekillendirilmiştir. F testi açıklayıcı değişkenlerin eksojen olmasını ve hata varyanslarının homoskedastik olmasını gerektirmektedir. Swamy grup heteroskedastisine izin veren eğim homojenliği testi geliştirmiştir.

$$\tilde{S} = \sum_{i=1}^N (\hat{\beta}_i - \hat{\beta}_{WFE}) \frac{X_i' M_t X_i}{\hat{\sigma}_i^2} (\tilde{\beta}_i - \tilde{\beta}_{WFE}) \quad (1)$$

$\hat{\beta}$, havuzlanmış OLS tahmincisini, $\tilde{\beta}_{WFE}$, ağırlaklandırılmış Sabit Etki Havuzlanmış tahmincisini, M_t ise kimlik matrisini göstermektedir. Eğim homojenliğinin sıfır hipotezi altında bu istatistik N sabit, T sonsuza giderken $k(N-1)$ serbestlik dereceli ki-kare olarak asimptotik dağıtılmıştır. Pesaran-Yamagata testi, F testi ve Swamy testi ile kıyaslandığında daha küçük veriye (N,T) ihtiyaç duymaktadır. Bu durum geniş paneller kapsamında sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunu gidermek için geniş panellerde eğim homojenliğini test etmek için Swamy'nin testinin standardize edilmiş versiyonu önerilmektedir (Keho, 2018).

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i' X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S^2 - 1}{\sqrt{2}} \right) \quad (\text{Küçük Örneklem için Delta Testi}) \quad (3)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{\frac{N(T+1)}{T-k-1} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right)} \quad (\text{Büyük Örneklem için sapması düzeltilmiş Delta Testi}) \quad (4)$$

Test yatay kesit birim spesifik tahmin ve ağırlıklandırılarak havuzlanmış tahmini arasında karşılaştırma yapar. Testin denklem ve hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$i=1 \dots N$$

$$t=1 \dots T$$

$H_0: \beta_i = \beta$ (eğim katsayısı homojendir), bütün paneller için

$H_1: \beta_i \neq \beta_j$ (eğim katsayısı heterojendir), bazı paneller için

Sıfır hipotezi altında Delta homojenlik testi ve onun büyük örneklem için düzeltilmiş versiyonu asimptotik olarak standart normal dağılımına sahiptir. Tablo 3'de Delta homojenlik testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3. Delta Homojenlik Testi

	lnGSYİH=f(lnDEM)		lnOPEN=f(lnDEM)	
	Delta	p-değeri	Delta	p-değeri
$\tilde{\Delta}$	0.698	0.485	0.664	0.506
$\tilde{\Delta}_{adj}$	0.890	0.374	0.847	0.397

Tabloda görüldüğü gibi, Delta homojenlik testinde eğim katsayısı homojendir şeklindeki H_0 hipotezi red edilememiştir. Yani, her iki modelde eğim katsayılarının homojen olduğu tespit edilmiştir. Olasılık değerlerinin tamamının 0.05 seviyesinin üstünde olması böylesi bir tespitin yapılmasını sağlamıştır. Eğim katsayılarının homojenlik derecesi eşbütünleşme testinde hangi değerlerin dikkate alınması gerektiğinin belirleyici testi olması itibarıyla önem arz etmektedir. Burada eğim katsayılarının homojen olması eşbütünleşme testinde Grup değerlerine değil Panel değerlerine bakılması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Yatay kesit bağımlılığının tespiti panel veri çalışmalarında kullanılacak birim kök testlerinin hangilerinin olacağını tespitinde kullanılmaktadır. Zaman ve yatay kesit boyutu dikkate alınarak seçilen bu testler aşağıda kısaca özetlenmiştir:

A) Breusch-Pagan LM Testi

Breusch Pagan LM (1980) istatistiği $T > N$ durumunda kullanılan yatay kesit bağımlılık testlerinden biridir. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı sıfır hipotezi altında LM istatistiği $N(N-1)/2$ serbestlik dereceli ki-kare olarak asimptotik dağıtılmıştır:

$$CD_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (5)$$

$\hat{\rho}_{ij}^2$, bireysel OLS tahmin denkleminde elde edilen hata terimleri arasındaki örnek korelasyon katsayısını göstermektedir. Testin varsayımları aşağıdaki gibidir:

H_0 : $Cov(u_{it}, u_{jt})=0$, bütün t ve $i=j$ için. (Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur)

H_1 : $Cov(u_{it}, u_{jt})\neq 0$, bütün t ve $i=j$ için. (Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır).

B) Pesaran LM (Scaled) ve LM (ADJ) Test

Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008), Breusch-Pagan LM istatistiğini, dengeli ve büyük paneller için ölçeklendirilmiş şeklinde sunmuşlardır. Bu istatistik $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ 'a giderken asimptotik olarak standart normal dağılımlıdır.

$$LM_{scaled} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left[\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \right] \quad (6)$$

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sigma_{Tij}} \quad (7)$$

$$LM_{adj} \sim dN(0,1) \quad (8)$$

Yatay kesit bağımlılık durumunun belirlenmesinde kullanılacak testlerin hangileri olacağı konusundaki saptama modelde çalışılan zaman boyutu ve modele katılan yatay kesit sayısı ile ilişkilidir. Bu çalışmada $T=15$ (zaman), $N=12$ (yatay kesit)'dir. Yani burada kullanılacak yatay kesit bağımlılığı saptamasında $T > N$ durumunu dikkate alan yaklaşımların kullanılması gerekmektedir.

C) Bias-corrected LM Test

Baltagi ve diğerleri (2012) yatay kesit bağımlılığını tespit etme konusunda aşağıdaki denklem kapsamında ilave bir test geliştirmişlerdir.

$$y_{i,t} = x'_{i,t} \beta_i + U_{i,t}, \quad i=1, \dots, n; \quad t=1, \dots, T$$

Denklemden i yatay kesit birimlerini, t zaman serisi gözlemlerini, $y_{i,t}$ bağımlı değişkeni, $x_{i,t}$ eğim katsayısı β_i olan $k \times 1$ boyutlu dışsal hacim regresörünü göstermektedir. LM_p 'nin asimptotik sapmayı ifade ettiği Bias-corrected LM test istatistiği aşağıda denklemde ifade edilmiştir:

$$LM_{BC} = LM_p - \frac{n}{2(T-1)} = \sqrt{\frac{1}{n(n-1)}} \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n (T \hat{\sigma}_{ij}^2 - 1) - \frac{n}{2(T-1)} \quad (9)$$

Yatay kesit bağımlılığının sıfır hipotezi, $H_0: \sigma_{i,j} = 0$ (yatay kesit bağımlılığı yoktur) şeklinde, alternatif hipotez ise ve $H_1: \sigma_{i,j} \neq 0$ (yatay kesit bağımlılığı vardır) şeklinde oluşturulmuştur. Yatay kesit bağımlılığı testi Tablo 4'de gösterilmiştir:

Tablo 4.Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

	lnDEM		lnGSYİH		lnOPEN	
	İst.	p-değ.	İst.	p-değ.	İst.	p-değ.
Breusch-Pagan LM (1980)	265.5***	0.00	733.6***	0.00	262.1***	0.00
Pesaran Scaled LM (2004)	17.36***	0.00	58.10***	0.00	17.07***	0.00
Bias-Corrected LM (2012)	16.64***	0.00	57.67***	0.00	16.93***	0.00

Not: (***) %1 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablodan görüldüğü gibi, değişkenlerin tamamı için yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklindeki H_0 hipotezi red edilmiştir. Değişkenlerin istatistiklerinin olasılık değerleri 0.05'in altındadır. Dolayısıyla değişkenler için yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının olup olmaması durumu kullanılacak birim kök testleri konusunda temel kabul edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi ikinci nesil birim kök testleri kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

CIPS Panel Birim Kök Testleri

Yatay kesit bağımlılığının olması durumunda kullanılması gereken 2. Nesil birim kök testleridir. Çalışmada tercih edilen birim kök testi Pesaran (2007) CIPS panel birim kök testidir. CIPS birim kök testi CADF regresyonu içinde standart birim kök istatistiğine dayandırılan bir testtir. Yani bu bir anlamda bireysel serilerin gecikme seviyelerinin yatay kesit ortalaması ve ilk farklarının olduğu bir ADF regresyonudur. Regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{it-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \bar{y}_t + e_{it} \quad (10)$$

Eşitlik CADF regresyonunu tahmin etmektedir. Denklemdaki $\bar{y}$, N gözlem sayısının zamana göre ortalamasıdır. CIPS istatistik değerine ulaşmak için denklemdaki değişkenlerin t istatistiklerinin ortalamaları alınmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \rho_i y_{it-1} + d_0 \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{j+1} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p c_k \Delta y_{i,t-k} + e_{it} \quad (11)$$

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (12)$$

$H_0 : \rho_i = 0$ (Bütün Paneller için Seri Durağan Değildir)

$H_1 : \rho_i < 0$ (Bütün Paneller için Seri Durağandır).

Modelde kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermediği ekonometrik modeller için oldukça önemli bir konudur. Modelin sapmasız sonuçlar vermesi için serilerin durağanlığının tespit edilmesi gerekir. Aşağıdaki Tablo 5'de CIPS birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5. Birim Kök Testi Sonuçları

	CIPS	
	Sabit	Sabit ve Trend
lnDEM	-1.753	-2.422
ΔlnDEM	-3.428***	-3.548***
lnGSYİH	-2.459***	-2.042
ΔlnGSYİH	-2.426	-2.779*
lnOPEN	-1.980	-2.80
ΔlnOPEN	-3.015***	-3.286***

Not :-Sabit: cv10 (-2.16), cv5 (-2.28) ve cv1 (-2.52)
Sabit ve Trend: cv10 (-2.68), cv5 (-2.82) ve cv1 (-3.07)
-Optimal Gecikme Uzunluğu 1(AIC) olarak alınmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, modelde kullanılan değişkenlerin durağanlıkları I(0) ve I(1) kademelerinde sağlanmaktadır. Bu da, eşbütünleşme için gereken serilerin durağanlık şartının sağlandığı anlamına gelmektedir.

E) Westerlund Eşbütünleşme Testi

1. Nesil panel eşbütünleşme testleri yatay kesit bağıntısını dikkate almazken 2. Nesil eşbütünleşme testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Hata terimi tabanlı eşbütünleşme testinin yetersizliklerinden biri ortak faktör kullanımını gerektirmesi olarak yorumlanmaktadır. Böylesi bir sınırlama modelde önemli güç kayıplarını beraberinde getirmektedir. Westerlund ve Edgerton (2007); Persyn ve Westerlund (2008) hata terimli yaklaşım yerine panel veri için hata düzeltme bağlantılı eş bütünleşme testi geliştirmiştir. Bu yaklaşımda simülasyon sonuçları gösterildiği için küçük örneklerde de başarılı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Hata düzeltme testleri aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

$$\Delta y_{i,t} = \delta'_i d_t + \alpha_i (y_{i,t-1} - \beta'_i x_{i,t-1}) + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=-q_i}^{p_i} y_{ij} \Delta x_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (13)$$

d_t :Deterministik özellik taşıyan bir değişkendir. $\Delta x_{i,t}$ ve ε_{it} i ve t boyunca bağımsızdırlar. Denklem aşağıdaki gibi tekrar düzenlenmektedir.

$$\Delta y_{i,t} = \delta'_i d_t + \alpha_i (y_{i,t-1} - \beta'_i x_{i,t-1}) + \lambda'_1 x_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=-q_i}^{p_i} y_{ij} \Delta x_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

Burada $\lambda'_1 = -\alpha_i \beta'_i$ 'dir. Sistemin denge ilişkisi ise, $y_{i,t-1} - \beta'_i x_{i,t-1}$ olarak gösterilmektedir. Denklemden α_i , dış şoklar karşısında dengenin bozulmasından sonra sistemin tekrar dengeye gelme hızını göstermektedir. Eğer $\alpha_i > 0$ ise, o zaman hata düzeltme durumu vardır ve bu $y_{i,t}$ ve $x_{i,t}$ arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. $\alpha_i = 0$ ise, bu durumda hata düzeltimi olmaz ve eş bütünleşme ilişkisi yoktur. Bu bağlamda sıfır hipotezi $H_0: \alpha_i = 0$ (bütün i'ler için) şeklinde oluşturulur. Alternatif hipotez ise α_i 'nin homojenliği hakkındaki varsayıma dayandırılır. Alternatif hipotez $H_1: \alpha_i < 0$ 'dır. Bu grup-ortalama olarak adlandırılan iki test tarafından yapılır. Panel test olarak ifade edilen ikinci bir çift test bütün birimler için

gerçekleştirilir. Bu testler $H_1: \alpha_i = \alpha < 0$ 'a karşı H_0 'ı test etmek için düzenlenmektedir (Klein, 2015).

$$G_{\tau} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\alpha}_i}{SE(\hat{\alpha}_i)} \quad (15)$$

$$G_{\alpha} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T\hat{\alpha}_1}{\hat{\alpha}_1(1)} \quad (16)$$

Denklemden $SE(\hat{\alpha}_i)$, $\hat{\alpha}_1$ 'in standart hatasını göstermektedir. Panel testleri de grup testleri gibi hesaplanmaktadır.

$$P_{\tau} = \frac{\hat{\alpha}}{SE(\hat{\alpha})} \quad (17)$$

$$P_{\alpha} = T\hat{\alpha} \quad (18)$$

Panel yatay kesit bağımlılığını hesaplamak için Chang (2004)'a dayandırılan bootstrap yaklaşımı ile sonuçlar güçlendirilebilmekte ve önerilmektedir. Bu süreç belli sayıda tekrar yapılmak suretiyle testin *bootstrap* dağılımına ulaşılmaktadır:

$$y_{it} = y_{i0} + \sum_{j=1}^t \Delta y_{ij} \quad (19)$$

$$x_{it} = x_{i0} + \sum_{j=1}^t \Delta x_{ij} \quad (20)$$

Westerlund eşbütünleşme test sonuçları Model 1: $\ln GSYİH = f(\ln DEM)$ ve Model 2: $\ln OPEN = f(\ln DEM)$ şeklinde gösterilmektedir. Çalışmada oluşturulan modellerin eğim katsayılarının homojen olması Panel eşbütünleşme testleri olan P_t ve P_a testlerini dikkate almayı gerektirmektedir. Aşağıdaki tablolarda Westerlund Eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Westerlund Eşbütünleşme Testi (Model 1)

İstatistik	İst.	Z-Değeri	P-Değeri	Dirençli P-Değeri (B=300)
G_t	-1.03	2.87	0.99	0.60
G_a	-2.09	3.21	0.99	0.03
P_t	-3.13	1.89	0.97	0.01***
P_a	-1.41	2.19	0.98	0.21

Not: (***) %1 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Model 1 için Demokrasi ile GSYİH arasında uzun dönemli bütünleşik bir ilişkinin olduğu görülmektedir. P_t değerinin %1 (0.01) seviyesinde anlamlı olması eş bütünleşmenin sağlandığını göstermektedir. Yani iki değişken uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler.

Tablo 7. Westerlund Eşbütünleşme Testi (Model 2)

İstatistik	İst.	Z-Değeri	P-Değeri	Dirençli P-Değeri (Bootstrap:300)
G_t	-1.37	1.54	0.93	0.59
G_a	-2.88	2.70	0.99	0.65
P_t	-3.47	1.54	0.93	0.56
P_a	-2.01	1.72	0.95	0.59

Tablo 7’de ise görüldüğü gibi Demokrasi ile Açıklık arasında uzun dönemde eş bütünleşme yoktur. P_t ve P_a testlerinin olasılık değerleri 0.05 seviyesinin üstünde olması bu değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket etmediklerinin kanıtı olarak yorumlanmaktadır. Bu gerekçeden dolayı Model 2: $\ln\text{OPEN}=\text{f}(\ln\text{DEM})$ Panel ARDL tahmininde ihmal edilmek zorunda kalınmıştır.

C) Panel ARDL(1, 0) Modeli

Panel ARDL modeline dayandırılan bu çalışmanın çerçevesi Pesaran, Shin ve Smith (1999; 2001) tarafından önerilen eşbütünleşme ilişkisine başvurmuştur. Model kısa ve uzun dönem ilişkilerin tespiti için kullanılan dinamik bir modeldir. Ayrıca, Panel ARDL modelinin küçük örneklemdeki uzun dönem ilişkiyi yakalamak için daha etkin olduğu kabul edilmektedir (Vieria ve da Silva, 2019). Modelde kullanılan değişkenlerin I(0) veya I(1) kademelerinin hangisinde durağan olduğunun önemi yoktur. Buradaki kısıt durağanlığın I(2) kademesinde olmasıdır. Eğer durağanlık bu seviyede gerçekleşirse model uygulanamaz demektir. Pesaran, Shin ve Smith panel veri çalışmalarında uyumlu hale getirilen eşbütünleşik ARDL çatısına dayandırılan PMG (Pooled Mean Group) tahmincisini geliştirmişlerdir. PMG olasılık tahmin edicileri uzun dönem katsayılarının tahmini için kullanılan bir yapıdadır. Yani, PMG’nin kullanılabilmesi için değişkenlerin eşbütünleşik olması gerekmektedir. Temel ARDL (p, q) modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \sum_{j=1}^p \lambda_{ij} y_{it-j} + \sum_{j=0}^q \delta_{ij} x_{it-j} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (21)$$

Burada, $t=1,2,\dots,T$, $i=1,2,\dots,N$, $x_{it}=i$. Grup açıklayıcı değişken vektörü, μ_i =Sabit Etki Terimi, λ_{ij} =Gecikmesi alınmış bağımlı değişken katsayısı, δ_{ij} =katsayı vektörüdür.

Kısa ve uzun dönemli ilişkiler hakkında önemli bilgiler verebilen bu ekonometrik araç kısa dönemde ortaya çıkabilecek herhangi bir dengesizliğin uzun dönemde ne kadarlık bir sürede tekrar dengeye geleceği konusunda da bilgiler vermektedir. Uyarılama Hata Düzeltme Modeli kullanılarak yapılmaktadır. Bu bağlamda, ARDL denkleminin yeniden düzenlenmesiyle uzun dönem uyarılama süreci hakkında bilgi veren Hata Düzeltme denkleminin ulaşmak mümkün olmaktadır.

$$\Delta y_{it} = \phi_i y_{i,t-1} + \beta_i' x_{i,t} + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda_{ij} y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \delta_{ij}' \Delta x_{i,t-j} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (22)$$

Burada, $\phi_i = -(1 - \sum_{j=1}^p \lambda_{ij})$, i. Grup için Hata Düzeltme Terimi, $\beta_i = \sum_{j=0}^q \delta_{ij}$, i. Grup için uzun dönem katsayısı, $x_{ij} = -\sum_{m=j+1}^p \lambda_{im}$, $J=1,2,\dots,p-1$, $\delta_{ij} = -\sum_{m=j+1}^q \lambda_{im}$, $J=1,2,\dots,q-1$ olarak modele dahil edilmiştir (Pesaran, Shin ve Smith, 1999).

GSYİH ve Demokrasi değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkinin tespiti için Panel ARDL(p,q) modeli kullanılmıştır. Tablo 8’de Panel ARDL tahmin sonuçları gösterilmektedir:

Tablo 8. MG, PMG ve DFE Tahmin Sonuçları

Bağ. lnGSYİH	Değ.:	MG		PMG		DFE	
		Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
Uzun Dönem: lnDEM		402.76	0.31	-0.01	0.91	1.48	0.03
Kısa Dönem:							
	ECT	-0.19	0.00	-0.16***	0.00	-0.07	0.00
	Δ lnDEM	0.13	0.32	0.21	0.10*	-0.12	0.10
	C	5.04	0.00	4.16	0.00	1.76	0.00

Not: (***),(**), (*) sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tabloda görüldüğü gibi, oluşturulan modelde MG, PMG ve DFE (Dynamic Fixed Effect) gibi üç tahminci kullanılmıştır. Bu metotların hangisinin açıklayıcı gücünün daha yüksek olduğunu bulmak için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testi öncelikli olarak MG ve PMG tahmincileri kapsamında uygulanmış ve elde edilen sonuca göre PMG modelinin açıklayıcı gücünün daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. χ^2 (ki-kare) değeri 0.77, olasılık değeri ise 0.37 olarak bulunmuştur. Daha sonra Hausman testi aynı amaçla DFE ile PMG tahmincileri kapsamında uygulanmıştır. Burada χ^2 değeri negatif (-196.7) işaretli olarak bulunmuştur. χ^2 'nin negatif olması durumunda Hausman testi asimptotik varsayımlarını yerine getirmesi konusunda başarısız olmaktadır. Bu sonuçlara göre, üç tahminci arasında açıklayıcı gücü en yüksek olanın PMG tahmincisi olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çalışmaya ilişkin kısa ve uzun dönem yorumların PMG bulgularına göre yapılması gerekmektedir.

201

PMG modeline göre, uzun dönemde lnGSYİH ile lnDEM değişkenleri arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamsız ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise lnDEM ile lnGSYİH arasında pozitif ve istatistiksel olarak %10 seviyesinde anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre, Demokrasi değişkeninde meydana gelecek yüzde 1'lik bir artış GSYİH'ı yüzde 21 oranında artıracığı yorumu yapılabilir.

Hata Düzeltme Terimi (ECT) kısa dönemde dengede meydana gelen bozulmaların uzun dönemde ne kadarlık bir sürede tekrar dengeye geleceğini gösteren bir katsayıdır. ECT, Uyarlanma Hızı (Speed of Adjustment) olarak da ifade edilmektedir. ECT'nin istatistiksel olarak anlamlı ve işaretinin negatif olması gerekmektedir. PMG modelinde ECT'nin değeri negatif (-0.16) ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Burada uyarlanma hızı (ECT) yani ülkenin tekrar dengeye gelme süresi, modelde yıllık veriler kullanıldığı için, yaklaşık 6 yıldır ($\frac{1}{ECT/100}$). Aşağıdaki tabloda çalışmaya konu olan post-sosyalist ülkelerde bireysel olarak PMG kısa dönem katsayıları gösterilmektedir:

Tablo 9. Ülkelere Göre PMG Kısa Dönem Katsayıları

InGSYİH (Bağ. Değ.)	ARDL Modeli (1,0)	ECT	Olasılık	InDEM	Olasılık
Ermenistan	(1,0)	-0.22	0.02**	0.93***	0.00
Azerbaycan	(1,0)	-0.36***	0.00	0.09	0.54
Beyaz Rusya	(1,2)	-0.02***	0.00	-0.21***	0.00
Gürcistan	(1,1)	-0.01	0.53	1.01***	0.00
Kazakistan	(2,2)	-0.08***	0.00	0.38***	0.00
Kırgızistan	(2,0)	-0.02	0.49	0.04	0.74
Moldova	(2,0)	-0.01	0.90	0.31	0.45
Rusya Fed.	(1,1)	-0.33***	0.00	0.52***	0.01
Tacikistan	(1,0)	-0.01	0.88	0.01	0.83
Türkmenistan	(1,2)	-0.06***	0.00	0.41	0.34
Ukrayna	(1,1)	-0.53	0.03**	0.26	0.55
Özbekistan	(2,1)	-0.04***	0.00	0.08***	0.00

Not: (***) ve (**) %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablodan görüldüğü gibi, ECT Gürcistan, Kırgızistan, Moldova ve Tacikistan dışındaki bütün ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif değer taşımaktadır. Bu durum hata düzeltme sürecinin dört ülke dışındaki ülkelerde çalıştığını göstermektedir. Ayrıca Demokrasi değişkeninin kısa dönem katsayıları dikkate alındığında Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Özbekistan'da katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ve işaretlerin Beyaz Rusya dışındaki ülkelere pozitif olduğu görülmektedir. Uzun dönem katsayıları ise ülkelere göre değişmemektedir.

D) Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality Testi

202

Modelde kullanılan değişkenler arasında nedenselliğin boyutu ve yönünü tespit etmek için nedensellik testleri kullanılmaktadır. Panel veri analizlerinde kullanılacak nedensellik testinin hangisi olacağı panelin homojen/heterojen durumuna göre değişebilmektedir (Tatoğlu, 2020). Bu çalışmada yapılan homojenlik testinde panelin homojen olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle homojen paneller için de önerilen Panel Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality testi kullanılmıştır. Test aşağıdaki denklem ile gösterilen Granger (1969) testinin devamı niteliğindedir.

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (23)$$

Denklemden görüldüğü gibi, eğim katsayıları birimlere göre değişmemektedir. Gecikme uzunluğu bütün panel için aynıdır ve panelin dengeli olması koşulu üzerinden tahminler yapılmaktadır. Modelin sıfır hipotezi $H_0 = \beta_k = 0$ olarak belirlenmiştir. Dumitrescu-Hurlin (2012) panel veride nedenselliği tespit etmek için Granger'ın denklemini genişleterek yeni bir yöntem geliştirmiştir.

$$y_{i,t} = \alpha_i \sum_{k=1}^K \gamma_{ik} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_{ik} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t}; \quad i = 1 \dots n \text{ ve } t = 1 \dots T \quad (24)$$

Burada $x_{i,t}$ ve $y_{i,t}$ t periyodunda bireysel i için iki durağan değişken gözlemlerini göstermektedir. Katsayıların bireysel olarak farklı olmasına izin verilmekte ancak zamanla değişmediği kabul edilmektedir. K

gecikme seviyesi bütün bireyseller için özdeş olduğu varsayılır ve panel dengeli olmalıdır. Granger’da olduğu gibi, nedenselliğin varlığını belirleme prosedürü şimdiki y değeri üzerine x ’in geçmiş değerlerinin anlamlı etkileri için test edilmektedir. Testin H_0 hipotezi paneldeki her bireysel için nedenselliğin yokluğuna tekabül eden şekilde tanımlanmaktadır. Dumitrescu-Hurlin testinde bütün bireyseller seviyesinde değil, bazı bireyseller için nedenselliğin olmasının yeterli olduğu kabul edilmektedir.

$$H_0: \beta_{i1} = \dots = \beta_{iK} = 0; \quad \forall_i = 1, \dots, N$$

$$H_1: \beta_{i1} = \dots = \beta_{iK} = 0; \quad \forall_i = 1, \dots, N$$

$$\beta_{i1} \neq 0 \text{ veya } \dots \beta_{iK} \neq 0; \quad \forall_i = N_1 + 1, \dots, N$$

Testin alternatif hipotezinde $N_1 \in [0, N - 1]$ bilinmemektedir. Eğer $N_1 = 0$ ise, paneldeki bütün bireyseller için nedensellik vardır. Ancak N_1, N ’den küçük olmalıdır. Aksi takdirde bütün bireyseller için nedensellik olmaz ve H_1, H_0 ’a indirgenir (Lopez ve Weber, 2017). Tablo 10 Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 10. Dumitrescu-Hurlin Panel Granger Causality Testi

H₀	W-İst.	Zbar-İst.	Olasılık
$\Delta \ln \text{DEM} \rightarrow \Delta \ln \text{GSYİH}$ (Nedensel ilişki yoktur)	3.85581	0.85513	0.39
$\Delta \ln \text{GSYİH} \rightarrow \Delta \ln \text{DEM}$ (Nedensel ilişki yoktur)	6.52180	3.01438***	0.00

Not: (***) %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Gecikme uzunluğu 2 olarak hesaplanmıştır.

Tabloda görüldüğü gibi, Demokrasi değişkeninden GSYİH değişkenine doğru nedensel ilişki yoktur H_0 hipotezi, olasılık değeri ($0.39 > 0.05$) olduğu için red edilememektedir. Yani modele göre, demokrasiden GSYİH’ya doğru Granger nedensel ilişki yoktur. Ancak, GSYİH’dan Demokrasi değişkenine doğru nedensel ilişki yoktur H_0 hipotezi olasılık değeri ($0.00 < 0.05$) olduğu için red edilmektedir. Bu durum GSYİH’dan demokrasiye doğru nedensel ilişkinin varlığını göstermektedir.

Sonuç

Sosyalist rejim tipi ile idare edilen Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucunda birçok bağımsız ülke ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler “from plan to market” kapsamında demokratik dönüşüm süreçlerini sürdürmektedirler. Yeni bağımsız olan bu ülkelerin önemli bir kısmı Avrupa Birliği sürecine dahil olup, Birliğin politikalarını takip ettikleri için demokratik uygulama seviyeleri diğerlerine göre oldukça hızlı gelişmiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında Avrupa Birliği ile doğrudan ilişkisi olan bu ülkeler dışında kalan 12 ülke kapsamında Demokrasi ile GSYİH ve Açıklık arasındaki ilişki iki ayrı denklemle test edilmeye çalışılmıştır. Eşbütünleşme testi sonucuna göre Demokrasi ile Ticari Açıklık arasında uzun dönem ilişkisi tespit edilememiştir. Yani söz konusu ülkelerde Açıklık ile Demokrasi uzun dönemde birlikte hareket etmemektedirler. Bu nedenle ARDL analizi için sadece Model 1 kullanılmıştır.

Panel ARDL analizinde MG, PMG ve DFE tahmincilerinden hangisinin açıklayıcı gücünün daha yüksek olduğunu tespit etmek için Hausman testi kullanılmıştır. Test sonucunda uygun tahmincinin PMG olduğu tespit edilmiştir. PMG tahmincisinin sonuçlarına göre Demokrasi ile GSYİH arasında uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemde ise iki değişken arasında istatistiksel olarak %10 (0.21) seviyesinde anlamlı pozitif bir ilişki bulunmuştur. ECT panel bütünü için %1 (-0.16) seviyesinde anlamlı ve negatif değer taşımaktadır. Modelde yıllık veriler kullanıldığı dikkate alındığında dengesizliğin tekrar dengeye dönüşebileceği zaman süresi yaklaşık 6 yıl olduğu tespit edilmiştir. ECT'nin bireysel ülke tahminlerinde Gürcistan, Kırgızistan, Moldova ve Tacikistan dışındaki bütün ülkelerde çalıştığı görülmüştür. Yine bireysel ülke olarak Demokrasi değişkeninin kısa dönem katsayıları dikkate alındığında Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya Federasyonu ve Özbekistan'da katsayıların istatistiksel olarak anlamlı ve işaretlerin Beyaz Rusya dışında pozitif olduğu tespit edilmiştir. Dumitrescu-Hurlin Panel Granger nedensellik testi sonucunda ise GSYİH'dan Demokrasi'ye doğru tek yönlü nedensel bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Kalkınma çalışmalarında önemli tartışma konularından biri olan ekonomik gelişmenin demokrasiyi geliştirip geliştirmediği sorusuna bir katkı sağlamak adına yapılan bu çalışmada, uzun dönemde değerlendirme yapılabilecek kapsamda istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilemezken, kısa dönemde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan nedensellik testinde GSYİH'den demokrasiye doğru tek yönlü nedensel ilişkinin varlığı, post-sosyalist ülkelerde iktisadi gelişmenin demokratik gelişmeye sebebiyet verdiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

Acemoglu, D, Naidu, S, Restrepo, P ve Robinson, J. A. (2019), Democracy Does Cause Growth, *Journal of Political Economy*, vol.127, no.1, 47-100

Aluko, O. A., Fapetu, O ve Ibtoye, J. O. (2019), Do Openness and Democracy Deepen Banking Sector in Sub-Saharan Africa, *Global Business Review*, 1-11

Baklouti, N ve Boujelbene, Y. (2018), Democracy, Political Stability and Economic Growth: Evidence from MENA Countries, *International Journal of Information, Business and Management*, vol.10, Number.4, 248-275

Baltagi, B., Feng, Q. ve Kao, C. (2012), A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model, *Syracuse University SURFACE, Working Paper*, 5-2012, Center for Policy Research, Maxwell School of Citizenship and Public Affairs

Barro, R. J. (1996), Democracy and Growth, *Journal of Economic Growth*, 1:1-27

- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specification Test in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253
- Chang, Y. (2004), Bootstrap Unit Root Tests in Panels with Cross Sectional Dependency, *Journal of Econometrics*, 120(2), 263-293
- De Haan, J ve Siermann, C.L.J.(1995), New Evidence on the Relationship between Democracy and Economic Growth, *Public Choice*, 86:175-198
- Drury, A. C, Kriekhaus, J. ve Lucstig, M. (2006), Corruption, Democracy and Economic Growth, *International Political Science Review*, vol.27, No.2, 121-136
- Dumitrescu, E-I. ve Hurlin, C. (2012), *Testing for non-causality in heterogeneous panels*, *Economic Modelling*, 29, 1450-1460
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3):424–438.
- Grossman, G. M and Helpman, E. (1990), Trade, Innovation and Economic Growth, *The American Economic Review*, vol.80, No.2, 86-91
- Helliwell, J. F. (1994), Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth, *British Journal of Political Science*, vol.24, No.2, 225-248
- Hoffler, A, Bates, Mr. R. H, Fayad, Ms. G. (2012), Income and Democracy: Lipset's Revisited, IMF Working Paper.295
- Keho, Y. (2018), Economic Growth of ECOWAS Countries and Validity of Kaldor's First Law, *Journal of Global Economics*, 6:291, 1-6
- Klein, M. (2015), Inequality and Household debt: a panel cointegration analysis, *Empirica*, 43:391-412
- Li, Q. ve Reuveny, R. (2003), Economic Globalization and Democracy: An Empirical Analysis, *British Journal of Political Science*, vol.33, No.1, 29-54
- Lipset, S. M. (1959), Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, *The American Political Science Review*, vol.53, No.1, 69-105
- Lopez, L ve Weber, S. (2017), Testing for Granger causality in panel data, IRENE Working Paper, No.17-03, University of Neuchatel, Neuchatel
- Lopez-Cordova, E. ve Meissner C. M. (2008), The Impact of International Trade on Democracy: A long run perspective, *World Politics*, vol.60, No.4, 539-575
- Persyn, D. ve Westerlund, J. (2008), Error-correction-based cointegration tests for panel data, *The Stata Journal*, 8, Number 2, 232-241
- Pesaran, M. H ve Shin, Y. (1999). An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. In: Strom, S. (ed.). *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century*, p. 371-413.

Pesaran, M. H, Shin, Y ve Smith, R. J. (2001), Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, p. 289-326.

Pesaran, M. H, Shin, Y, Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), p. 621-634.

Pesaran, M. H. (2007), A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, 22: 265-312

Pesaran, M. H. Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008), A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross Section Independence, *Econometric Journal*, 11(1), 105-122

Pesaran, M.H. ve Yamagata, T. (2008), Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93

Rachdi, H. ve Saidi, H. (2015), Democracy and Economic Growth: Evidence in MENA Countries, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191(2015), 616-621

Rigobon, R. ve Rodrik, D. (2005), Rule of Law, democracy, openness, and Income: Estimating the Interrelationship, *Economics of Transition*, vol.13(3), 533-564

Rodrik, D. (2000), Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them, NBER Working Paper Series No: 7540, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA

Swamy, P. A. V. B. (1970), Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model, *Econometrica*, 38(2), 311-323

Tatoğlu, F. Y. (2020), Panel Zaman Serileri Analizi, Beta Yayınları, İstanbul

Vieira, F. V. ve da Silva, C. G. (2019), The Role of International Reserves on Real Exchange Rate: A Panel ARDL Model Approach, *Encontro Nacional de Economia (ANPEC 2019) - Área 7: Economia Internacional*, 1-16, anpec.org

Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2007), *A panel bootstrap cointegration test*, *Economic Letters*, 97, 185-190

TÜRKİYE'DE YAYINLANAN STRATEJİK YÖNETİM KONULU MAKALE VE TEZLERİN BİBLİYOMETRİK İNCELEMESİ: 2000-2020 DÖNEMİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES AND THESIS ON STRATEGIC MANAGEMENT PUBLISHED IN TURKEY: 2000-2020 TERM

Araştırma Makalesi/Research Article

* Doktora Öğrencisi, Sağlık
Yönetimi Bölümü, Kayseri
Üniversitesi
sukranprh@hotmail.com

*PhD Candidate, Department of
Health Administration, Kayseri
University

ORCID ID:
0000-0001-8643-8633

** Doç. Dr., Sağlık Yönetimi
Bölümü, Kayseri Üniversitesi
ozgurdemirtas@kayseri.edu.tr

**Assoc. Prof. Department of
Health Administration, Kayseri
University

ORCID ID:
0000-0002-2495-2124

Başvuru Tarihi/ Received:
16.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted:
21.09.2021

ISSN 2618-6217

Şükran PİRHAN* Özgür DEMİRTAŞ **

Özet

İçinde bulunduğumuz çağda örgütlerin sıkı rekabet şartlarında başarılı bir şekilde ayakta kalabilmesi açısından modern yönetim yaklaşımlarını benimsemeleri gerekmektedir. Değişim ve gelişimin çok hızlı yaşandığı bu dönemde stratejik düşünmek, stratejik planlamalar yapmak ve stratejik kararlar almak örgütler açısından kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu kapsamda stratejik yönetim kavramı ön plana çıkmaktadır. Stratejik yönetim yaklaşımları ile örgütler verimli bir şekilde yönetilebilmekte ve sürdürülebilirlik sağlayabilmektedir. Stratejik yönetim yaklaşımının daha iyi kavranması açısından bu alanda yapılan çalışmaların kapsamının ortaya konulması önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye'de 2000-2020 yılları arasında stratejik yönetim konusunda yapılmış olan akademik makale ve tezlerin bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Son yirmi yılda bu alanda yapılan çalışmaların yayınlanma yılları, kapsamları, yayın türleri ve sektörlerine göre analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda özellikle 2000'li yılların başından itibaren stratejik yönetim araştırmalarının arttığı tespit edilmiştir. Stratejik yönetim çalışmalarının en çok yönetim organizasyon ve daha sonra işletme alan/ sektörleri üzerine yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Yıllık makale sayısı ile atıf sayısının arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Strateji, Stratejik Yönetim, Bibliyometrik Analiz.

Abstract

In the present age that we live in, organizations need to adopt modern management approaches in order to survive in strict competition conditions. Since changes and developments have been experienced rapidly, it has become inevitable for organizations to think strategically, to make strategic plans and decisions. In this context, the concept of strategic management comes to the fore for every organization. Therefore, organizations can be managed efficiently and provide sustainability with strategic management approaches. In order to better understand the strategic management approach, it is important to reveal the scope of the studies in this area. In this context, it has been aimed to bibliometrically analyze the strategic management articles and thesis in Turkey between the years 2000-2020. In the last twenty years, the studies carried out in this field have been analyzed according to their publication years, scopes, publication types and sectors. As a result of the study, it was determined that strategic management researches have increased especially since the beginning of the 2000s. It has been determined that strategic management studies are mostly on management organization and then on business areas / sectors. It was determined that there was no relationship between the number of annual articles and the number of citations.

Keywords: Management, Strategy, Strategic Management, Bibliometric Analysis.

Giriş

Günümüzün çok hızlı değişen ve gelişen şartlarında örgütleri etkin bir şekilde yönetmek giderek güç hale gelmektedir. Sıkı rekabet şartlarında örgütlerin tüm kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmek ve örgütü geleceğe taşımak ve stratejik planlamalar yapmak önemlidir (Aktan, 1998, s.335; Ansoff vd., 2018, s.42). Bilhassa çok büyük organizasyonların alt birimleri ile birlikte entegre bir şekilde yönetilebilmesi bir gereklilik halini almıştır. Bu bağlamda stratejik yönetim yaklaşımlarının örgütlerin sürdürülebilirliği açısından önemli olduğu gözlenmektedir. Bu öneminden dolayı stratejik yönetim alanında gerek dünya da ve gerekse Türkiye’de çok miktarda akademik çalışmanın yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmaların kapsamlarının incelenmesi Türkiye’de stratejik yönetimin gelişim örüntüsünün anlaşılması açısından önemlidir. Bu çalışmada Türkiye’de 2000-2020 yılları arasında stratejik yönetim araştırmalarının bibliometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde stratejik yönetimin kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Çalışmanın analiz kısmında ise son yirmi yılda bu alanda yapılan çalışmaların yayınlanma yılları, kapsamaları, yayın türleri ve sektörlerine göre incelenmiş ve yorumlanmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde strateji, yönetim ve stratejik yönetim kavramları açıklanacaktır. Bu bağlamda stratejik yönetimin amacı ve önemi, araçları ve stratejik yönetim süreci ele alınacaktır.

1.1. Yönetim Kavramı

Yönetim kavramının bir bilim dalı olarak ele alınmasında Frederic Taylor ve arkadaşlarının ortaya koymuş olduğu Bilimsel Yönetim yaklaşımının rolü büyüktür. Ancak yönetimin varlığı insanlığın tarihiyle eş zamanlıdır. Zira insanların ve kaynakların yönetilmesi insanların ortaya çıkmasıyla başlamıştır (Türkel, 1998). Yönetim bilimini kısaca tanımlamak gerekirse eldeki kaynakların en etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını inceleyen bilim dalıdır (Tortop vd., 2010). Yönetim kavramı en küçük organizasyondan en büyüğüne kadar tüm örgütlerin başarılı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından gerekli olan fonksiyondur. Yönetim her türlü organizasyonun hedeflerine etkin ve verimli bir biçimde ulaşmaları açısından hayati öneme sahip olan bir fonksiyondur (Tortop vd., 1993). Yönetim kavramını açıklayan çeşitli tanımlamaların da yapılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Yönetim bir organizasyonun tüm kaynaklarını olabildiğince en etkin ve verimli bir biçimde entegre ederek organizasyonun amaçlarına ulaşmasında kullanma sürecidir. Bu bağlamda yönetim, organizasyonun insan, donanım, sermaye ve diğer kaynaklarını, belirli amaç ve hedeflere ulaşmak adına koordineli bir şekilde kullanılması fonksiyonudur (Rachman vd., 1993, s.154; Tutar, 2012, s.30). Yönetim bazı genel

faaliyetler ve fonksiyonlar bakımından evrensel bir süreç, uygulamaların beceri ile yapılması açısından bir sanat ve sistematik bir bilgi topluluğu bakımından da bir bilim olarak tanımlanabilmektedir (Ekenci ve İmamoglu, 2002, s.20).

1.2. Strateji Kavramı

Strateji, tartışmasız çağdaş dönemin ana kavramlarından biridir ve yönetim, planlama gibi faaliyetlerin yerini almaktadır (Carter, 2013, s.1047). "Savaş Sanatı" kitabının yazarı ünlü düşünür Sun Tzu'ya göre strateji kelimesinin anlamı askeri alandan kaynaklanmaktadır. Bu kelimenin kökeni Yunancada genel anlamına gelen "stratejos" kelimesinden geldiği ifade edilmektedir (Paquette, 1991, s.37). Diğer taraftan Strateji kelimesi Latince'de "Stratum" sözcüğünden kökenini almıştır. Latin dilinde ise çizgi, yol, akıntı veya nehir anlamına gelmektedir. Strateji Türkçe'de ata binme, gütme ve bir amaca ulaşma eylemi anlamına gelir (Akgemci, 2015, s.3). Strateji kavramı için literatürde çeşitli tanımlar yapıldığı görülmektedir. Bu tanımların genelde işletme disiplini kapsamında yapıldığı görülmektedir. Chandler (1990)'a göre, strateji bir organizasyonun uzun vadeli amaç ve hedeflerinin tanımı, eylemlerin benimsenmesi ve hedeflere ulaşmak için gerekli kaynakların tahsisidir. Andrews (1997) için strateji, organizasyonun hangi alanlarda olduğunu veya olacağını tanımlayacakları şekilde ele alınan hedeflerin, politikaların, amaçların, hedeflerin ve bunlara ulaşma planlarının modelidir. Porter (2011)'a göre strateji, bir şirketin pazarda sürdürülebilir bir farklılık oluşturmak için öne çıktığı faaliyetler dizisini seçmektir ve farklılaşma seçilen faaliyetler ve bunların nasıl yürütüldüğünden kaynaklanmaktadır. Strateji kavramının zamanla, anlamı gelişmekte, diğer insan faaliyetlerine ve alanlarına ve özellikle de iş stratejilerine uygulanmaktadır. Porter (1996) stratejik yönetime rekabetçi ortam perspektifinden baktığından dolayı stratejik konumlanmaya önem vermiştir ve bunu sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla rakiplerden farklı aktiviteleri yapmak ya da rakiplerle aynı aktiviteleri farklı yöntemlerle yapmak şeklinde tanımlamıştır. Bu noktadan bakıldığında strateji farklı aktiviteleri birlikte içeren özgün ve değerli bir konumun oluşturulması olarak tanımlanabilir. Mintzberg (1978)'e göre strateji bilinçli olarak alınan kararlar akışında kullanılan bir modeldir ve bir alandaki bir dizi karar zamanla tutarlılık gösterdiğinde bir strateji oluşturulmuş olur. Araştırmacıya göre strateji hesaplanan sonuca yönelik olarak değil değişen şartlara göre uygulanır.

Stratejide bir bütünü oluşturan dört temel unsur vardır. Misyon, organizasyonun ne için olduğu sorusunun cevabıdır. Kuruluşun adanmış olduğu iş tanımlanır, ürün ve hizmetleriyle kapsanan ihtiyaçlar, organizasyonun geliştirildiği kamusal imajı misyonda ortaya konmuş olur. Vizyon ise, kuruluşun önümüzdeki yıllarda ne olmasını istiyoruz sorusunun cevabıdır. Organizasyonun sahip olmak istediği gelecek durum tanımlanır ve anlatılır. Vizyonun amacı, organizasyonun istenen durumuna ulaşmak için organizasyonu bir bütün olarak yönlendirmek,

kontrol etmek ve teşvik etmektir. Değerler, kuruluşun yönetimini düzenleyen ilkeler, inançlar ve kurallar kümesini tanımlar. Küresel hedefler, belirli bir zaman diliminde elde edilmesi istenen sonuçları gösterir. Bu unsurlar, kurumsal felsefeyi ve örgütsel kültürün desteğini oluşturur (Mao vd., 2017, s.45). Kurumsal değer tanımının temel amacı, organizasyonun yaşamına ilham veren ve onu düzenleyen bir referans çerçevesine sahip olmaktır.

1.3. Stratejik Yönetim Kavramı

Stratejik yönetim kavramı yeni bir kavram değildir. Ancak bu kavram yukarıda da ifade edildiği gibi yönetim ve planlama gibi kavramlara göre daha geç dönemde, 20. Yy'ın ikinci yarısında örgütsel yönetim alanında kullanılmaya başlanmıştır. Stratejik yönetim kavramının kökeni, bir şirket içinde bilginin işlevsel entegrasyonunu gerektiren "iş politikası" metaforunun kullanıldığı 1950'lere kadar erken dönemlere kadar takip edilebilmektedir. 1960'larda yeni bir "strateji" adında metafor icat edilmiştir. Bu yeni oluşturulan metafor, sadece işlevsel entegrasyonu değil, aynı zamanda rekabet stratejisi kavramını da somutlaştırmıştır (Rumelt, Schendel ve Teece, 1996, s.9). Ancak terim ilk olarak 1970'lerde kullanılmış ve stratejik planlamacılar tarafından oluşan bir personelin az çok stratejik programlar tasarladığı ve sonra bunları karar vericilere satmaya çalıştığı anlamı ile ifade edilmiştir. 1970'ler, stratejik yönetim uygulamasını şekillendirmek ve geliştirmek için bir araya gelen üç önemli gücün bir araya geldiğine tanık olmuştur. Bunlar:

- i. Beklenmedik durumlara yanıt vermenin yeni ve daha iyi yollarının bulunmasını gerektiren küresel dinamiklerin değişmesi,
- ii. Faydalı stratejik yönetim araçlarının geliştirilmesi ve
- iii. Değişen küresel ortama yanıt olarak firmaların çeşitlendirilmesidir.

Bu birleşik güçler, strateji analizi için önemli bir talep yaratmış ve organizasyonları, rekabetçi kalabilmek için stratejik yönetim araçlarının kullanımını benimsemeye zorlamıştır (Rumelt vd., 1996, s.9). Günümüzde işletmelerde stratejik yönetim uygulaması küresel bir olgudur. Ek olarak, stratejik yönetim dersleri, yönetim ve / veya işletme alanındaki her üniversite derecesinin zorunlu bir bileşenidir (David, 2013; Rumelt vd., 1996, s.9).

Goodstein, Nolan ve Pfeiffer (1992)'in stratejik planlama tanımı, stratejik planlamanın bir personel işi olduğu fikrinden ziyade bir kuruluşun kıdemli liderlerinin stratejik yönünü belirlemesini gerektiren bir sürece daha fazla odaklanmaktadır. Stratejik yönetim, organizasyonun vizyonuna doğru ilerlerken gerekli değişiklikleri belirlemeye ve yapmaya ve organizasyonun performansını ölçmeye yönelik bir sistem yaklaşımıdır (Wells, 1998).

Stratejik yönetim bir organizasyondaki yönetimin misyonunu geniş çaplı ve derinlemesine bir şekilde ortaya koymasınıdır. Misyonun tespiti için "Bizim işimiz nedir, ne olmalıdır?" sorularına cevap arayarak ve bu

kapsamda belirlenmiş olan hedefler ışığında alınan kararlardan hedeflenen sonuçları elde etmeyi sağlamak stratejik yönetim olarak ifade edilmektedir (Drucker, 2014). Stratejik yönetim, bir kuruluşun hedeflerine ulaşmasını sağlayan sürekli kararlar oluşturma, uygulama ve değerlendirme sürecidir. Stratejik yönetim, bir organizasyonun kendi geleceğini şekillendirmede reaktif olmaktan çok daha proaktif olmasını sağlar; bir organizasyonun sadece faaliyetlere yanıt vermek yerine başlatmasına ve etkilemesine ve böylece kendi kaderi üzerinde kontrol uygulamasına izin verir (David, 2013). Stratejik yönetim, bir organizasyonun rekabet avantajları yaratmak ve sürdürmek için yaptığı analizler, aldığı kararlar ve icra ettiği eylemlerden oluşur. Stratejik yönetim süreci, bir kuruluşun rekabet avantajı sağlayan "iyi strateji" yi seçme olasılığını artırabilen sıralı bir analizler ve seçimler dizisidir. Bu bağlamda stratejik yönetimin formülasyonu ve uygulama aşamalarını işlevsel hale getirmek maksadıyla, strateji oluşturma, strateji tasarımı ve yapımı için aşağıdaki görevlerin sırasıyla yapılması gerekmektedir (Mintzberg ve Waters, 1985, s.257):

- i. Ulaşılabilecek hedeflerin belirlenmesi,
- ii. Organizasyonun ve endüstrinin iç ve dış analizi,
- iii. Kuruluşun kullanabileceği strateji seçimlerini oluşturmak,
- iv. Organizasyon tarafından kullanılacak strateji için seçim ve karar verme.

Stratejik yönetim, bir bütün olarak kuruluşun karakteri ve yönü ile ilgilidir. Kuruluşun şu anda ne olduğu ve gelecekte ne olacağına ilişkin temel kararlarla ilgilidir. Kuruluşun amacını belirler. İnsanlar, liderlik, müşteriler, risk, finans, kaynaklar, ürünler, sistemler, teknolojiler, konum, rekabet ve zaman ile ilgili kararlar için çerçeve sağlar. Girişimin neyi başarması gerektiğini ve neyi yapmayı seçmeyeceğini belirler. Kuruluşun değer katıp katmayacağını ve nasıl katacağını ve bu katma değer nasıl olması gerektiğini belirleyecektir. Stratejik yönetim aynı zamanda orta ve uzun vadeli gelecek için yönetim planlaması ve karar verme ile ilgilidir. O geleceğin beklentisiyle ve girişimin yüzleşmesi gereken geleceğe nasıl ilerlemesi gerektiğine dair bir vizyon veya görüşün oluşturulmasıyla ilgilidir (Morden, 2016, s.5).

Stratejik yönetim, kuruluşların uzun vadeli örgütsel hedeflere/ ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlayan işlevler arası kararların formüle edilmesini, uygulanmasını ve değerlendirilmesini içeren bir sanat/ bilim olarak tanımlanmaktadır (O'Regan ve Ghobadian, 2004, s.663;). Süreç, temel olarak başarı sağlamak ve rekabet gücünü sürekli olarak optimize etmek, yeni fırsatlar yaratmak ve mevcut fırsatlardan yararlanmak için şirketin mevcut stratejisini/ politikasını değiştirmek için bir organizasyonun yönetim sürecinin organizasyonun değer zincirindeki diğer iş süreçleriyle başarılı bir şekilde entegre edilmesini içerir (David, 2013). Normann ve Ramirez'e (1993, s.65) göre strateji, değer yaratma sanatıdır. Diğer bir ifadeyle bir organizasyonun işlerini

tanımlama ve müşteri değeri yaratmak için yetkinliklerini kullanarak bilgiyi entegre etme biçimidir (David, 2013).

2.3.1. Stratejik Yönetimin Amacı ve Önemi

Stratejik yönetim organizasyonun kendini yenilemesi, rekabet üstünlüğü sağlama, yetersiz kalınan yönlerin tespit edilmesi ve geliştirilmesi ve güçlü yanların ise korunması açısından çok önemlidir. Stratejik yönetim yaklaşımı özellikle yöneticiler için belirsizliğin arttığı anlarda karar alma süreçlerinde kolaylık sağlama, geleceğe yönelik tahminlerde ve projeksiyonlarda bulunma ve tehditleri tespit ederek önlemler alma konusunda yarar sağlayarak organizasyonun sürdürülebilirliğine hayati katkılar sunar (Akgemci, 2015, s.23). Stratejik yönetimin önemi ve getirdiği yararlar aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Tokgöz vd., 2012, s.17):

- i. Fırsatların tanımlanması ve değerlendirilmesi imkânını sağlar
- ii. Organizasyonun karşılaştığı problemlerin çözümüne yönelik analitik ve rasyonel çözüm önerileri getirir
- iii. Organizasyonun eşgüdümünü, kontrol ve denetim faaliyetlerini çok daha pratik bir biçimde yönetilmesine katkı sağlar.
- iv. Organizasyonun değişim sürecinde meydana gelebilecek olumsuz etkilerin en aza indirilmesini destekler.
- v. Kararların organizasyonel hedefler ile uyum içerisinde bulunması amacıyla ortak harekete olanak sağlar.
- vi. Bütün organizasyon kaynaklarının veriminin artırılmasını sağlayarak etkin bir biçimde kullanılmasına olanak sağlar.
- vii. Meydana gelen organizasyonel problem ve çatışmaların daha kısa sürelerde çözüme kavuşturulmasını sağlar
- viii. Bireysel sorumlulukların net ve açık bir biçimde ortaya konulmasını gerekli kılar.
- ix. Görev ve sorumlulukların açık bir biçimde icra edilmesine destek sağlar.
- x. Geleceğe dönük fikirler üretmede bireylere destek sağlar
- xi. Değişimin desteklendiği yaklaşımı benimser.
- xii. Problemlerin çözümü esnasında işbirlikçi bir felsefeyi destekler
- xiii. Kurumsal yönetim açısından şekilsel bir disiplin meydana getirir.

2.3.2. Stratejik Yönetim Araçları

Stratejik yönetim karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle çeşitli araçları kullanmayı gerektirmektedir. Bu kapsamda stratejik yönetim uygulamalarında SWOT analizi, senaryo analizi, portföy analizi, PESTLE analizi, fayda-maliyet analizi ve risk analizi gibi araçlardan faydalanılmaktadır. Bahse konu araçlar aşağıda kısaca açıklanmıştır:

- i. SWOT Analizi: Bu analiz yöntemi adını “ strengths (güçlü yanlar), weaknesses (zayıf yanlar), opportunities (fırsatlar) ve threats (tehditler)” sözcüklerinin baş harflerinin birleşiminden almaktadır. Bu analizde organizasyonun iç ve dış çevresi analiz edilir ve bu kapsamda organizasyonun iç çevresinde güçlü ve zayıf yanları ortaya

konulurken, dış çevresindeki tehdit ve fırsatlar ele alınır. Bu bağlamda analizin yapılabilmesi açısından operasyonel bilgilerin yeterli seviyede toplanması gerekir (Gürel ve Tat, 2017, s.994).

- ii. Senaryo Analizi: Özel sektörde çok uzun sürelerdir kullanılan bir analiz türüdür. Organizasyonun genel stratejisinin ortaya konmasında muhtemel riskler ve fırsatların belirlenmesi için senaryolardan faydalanılır. Senaryo analizinin maksadı risk yönetimi yardımıyla belirsizliğin hâkim olduğu ortamda gelecekle ilgili önemli kararlar alabilmek ve stratejiler geliştirmektir. Bahse konu yöntem özel sektör organizasyonlarında kullanıldığı gibi bazı kamu ve askeri kurumlarda da kullanılmaktadır. Kamu sektöründe nüfusun artışının yönetimi, ulaştırma, bölgesel kalkınma ve depolama, doğal afetle mücadele gibi konularda bu yöntemin kullanıldığı bilinmektedir (Hassani ve Hassani, 2016, s.5)
- iii. Portföy Analizi: Acil merkezi kararların alınmasında ve kritik öneme sahip kararların alınmasında kullanılan bir yöntemdir. Birbirleri ile alakalı olan organizasyonlar karşılaştırılarak kazanan ve kaybedenler ortaya konur ve buna göre öncelikler belirlenir. Bu yöntem genelde büyük kuruluşlar tarafından karmaşık faaliyetlerde kullanılır. Portföy matrisleri kullanılarak farklı birimler tarafından ortaya konan stratejiler entegre bir yapıya dönüştürülür (Klavans ve Boyack, 2017, s.1158).
- iv. Risk Analizi: Bu araç ile organizasyonu dış ve iç çevresinde mevcut olan zayıf taraflar, tehditler, dış etkenler ve ihtimaller tahmin edilir ve değerlendirilir. SWOT'ta olduğu gibi bu analiz öncesinde kapsayıcı bilginin sağlanması gereklidir. Elde edilen bilgilerin analiz edilmesi ile karar verme sürecine girdiler sağlanır (Yılmaz ve Flouris, 2019, s.167).
- v. PESTLE Analizi: PEST analizi olarak da adlandırılan bu analiz organizasyonun dış çevresinde mevcut olan ve organizasyonu etkisi altına alan politik (political-P), ekonomik (economical-E), sosyal (social-S), teknolojik (technological-T) unsurlara, yasal (legal-L) ve çevresel (environmental-E) unsurların da ilave edilmesi ile PESTLE adını almıştır. Birçok farklı disiplinin kullanılmasıyla yapılan bu analiz organizasyonun dış çevresindeki unsurların etkisini ele alarak bütüncül bir resmin ortaya konmasına imkân tanımaktadır (Perera, 2017, s.18-19).
- vi. Fayda-Maliyet Analizi: Bu analiz yöntemi iktisat biliminde sıklıkla kullanılan bir analizdir. Genellikle yatırım seçenekleri arasında en yüksek getiriye sahip ve rasyonel olan ve maliyet açısından uygun görülen opsiyonun belirlenmesi amacıyla kullanılır (Pannell, 2020, s.3).

2.3.3. Stratejik Yönetim Süreci

Stratejik yönetim süreci esasında yönetimin en etkin ve başarılı kararları alması için yürütülen bir süreçtir. Şekil 1 incelendiğinde stratejik yönetim süreci sürekli olarak devam eden bir planlama, karar verme, seçme ve uygulama süreci olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sıralı adımlar Bu nedenle aşağıdaki süreç adımları izlenir (Ülgen ve Mirze, 2004, s.57; Morden, 2016, s.17):

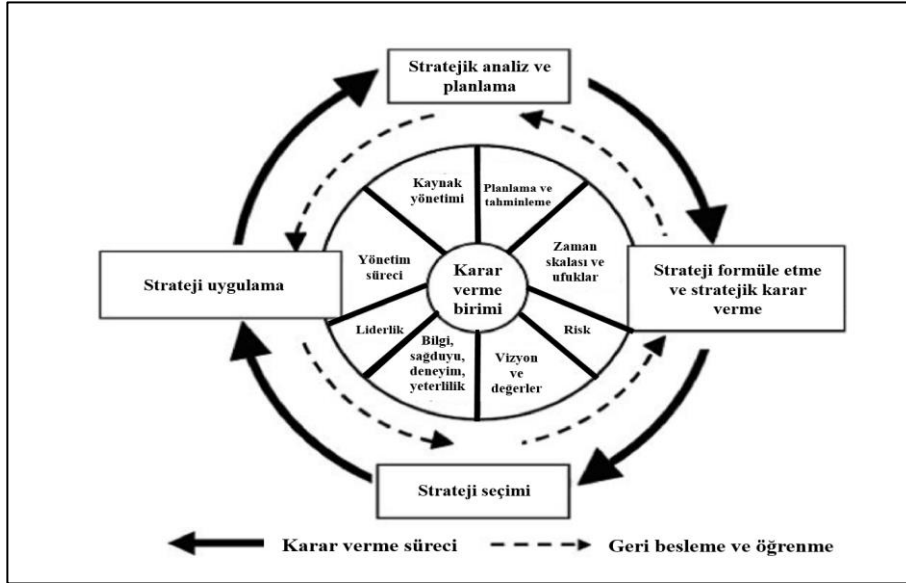
- i. Stratejik analiz ve planlama,
- ii. Strateji formüle etme ve stratejik karar alma,

- iii. Stratejik seçim,
- iv. Strateji uygulama.

Stratejik analiz, organizasyonun kendi iç veya kurumsal özelliklerini ve yeteneklerini incelediği bir süreçtir. Bu süreç çalışılması gereken dış çevrenin en önemli özelliklerini tanımlar. Stratejik analiz aşağıdaki gibi değişkenleri tanımlamak ve anlamak için kullanılır (Morden, 2016, s.23):

- v. Organizasyonun dahili operasyonel ve finansal güçlü ve zayıf yönleri,
- vi. Organizasyonun karşı karşıya olduğu dış veya çevresel kısıtlamalar, fırsatlar ve tehditler,
- vii. Organizasyonun faaliyet göstermesi gereken rekabet ortamı,
- viii. Organizasyonun faaliyet göstermesi gereken politik ve kurumsal ortamlar.
- ix. Organizasyonun sahip olduğu veya hedeflerine ulaşabilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların, kapasitenin, liderliğin, iradenin ve kabiliyetin doğası,
- x. Organizasyon için mevcut olan katma değer kaynakları,
- xi. Karşılaştırmalı veya rekabet avantajı sağlayan kurumsal kaynaklar,
- xii. Kurumsal siyasi avantaj kaynakları,
- xiii. Organizasyonun ayakta kalması ve başarısı için kritik olan faktörler,
- xiv. Organizasyonun potansiyel başarılarına sınırlar veya kısıtlamalar getirecek faktörler.

Şekil 1. Stratejik yönetim süreci

Kaynak: Morden, 2016, s.17 kaynağından Türkçe'ye uyarlanmıştır.

Strateji oluşturma ve stratejik karar verme süreçleri, kurumsal misyonu, hedefleri ve stratejiyi oluşturmak için kullanılır. Misyon, hedefler ve strateji, işletmenin, liderlerinin, karar alıcılarının ve paydaşlarının vizyon ve değerlerinden kaynaklanacaktır. İşletme, stratejilerini ve planlarını nasıl formüle edeceğine karar vermelidir. Bu sürece kimin dahil olacağına karar verilmeli ve bu strateji ve planları hayata geçirmek için gerekli olan finansman ve kaynakların tahsisine ilişkin kararların nasıl alınacağına karar verilmelidir. Karar vericiler, stratejik analiz ve iş planlaması

sürecinin bulguları göz önüne alındığında, işletme için mevcut olması muhtemel alternatif eylem planlarını nasıl belirleyeceklerini ve tanımlayacaklarını bilmek zorundadır. Ayrıca, bu alternatif eylem yollarının uygulanabilir ve uygun olup olmadığına ve bunları uygulamaya koymaya gücünün yetip yetmeyeceğine karar verecek kriterleri de yerine getirmeleri gerekir. Strateji seçimi süreci, mevcut kaynakları, kapasitesi, iradesi ve karşılaştırmalı veya rekabet avantajı sağlayan kaynakları göz önüne alındığında, zaman içinde işletme için mevcut olması muhtemel alternatif eylem tarzlarını belirlemek için kullanılır. Bu seçim sürecinde faaliyet gösterdiği ölçek ve zaman ufku ve riskler dikkatli bir şekilde ele alınır (Morden, 2016).

Organizasyonun seçilen stratejilerini ve planlarını uygulamaya koyma süreci, kurumun iç bağlamı ve kısıtlamaları, liderlik, yapı, kaynaklar, kapasite ve kurum kültürü içinde gerçekleşir. Strateji uygulaması aynı zamanda dış, siyasi ve rekabetçi ortamların bağlamı ve kısıtlamaları içinde gerçekleşir. Stratejik seçimin uygulanması, ek olarak, organizasyon dışındaki ancak herhangi bir şekilde operasyonel, ortaklık, tedarik veya ticaret ilişkisi bulunan kişi ve kuruluşlar bağlamında gerçekleştirilir. Strateji uygulaması, organizasyon için mevcut olan bilgi, teknoloji ve yeterlilik kaynaklarının doğasına bağlı olacaktır. Ayrıca, özellikle finans ve rekabet stratejisi ile ilgili kararların doğasına da bağlı olacaktır (Johnson ve Scholes, 1999, s.339; Yeniçeri ve İnce, 2005, s.52).

2. Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye’de 2000-2020 yılları arasında stratejik yönetim alanında yazılmış bilimsel araştırmaların bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bibliyometrik analiz literatüre ilk kez Pritchard (1969, s.348) tarafından kazandırılan bir yöntemdir. Pritchard (1969, s.348) “bibliyometrik” terimini, kitaplar veya diğer yazılı materyaller gibi farklı iletişim ortamlarına uygulanabilen istatistiksel ve matematiksel bir araç olarak tanımlamıştır. Bibliyometri kökenini kütüphane çalışmalarından almıştır ve herhangi bir disiplinde kitap, makale, yayın, alıntılarının incelenmesini içermektedir (De Bellis, 2009, s.3). Bibliyometrik analizde, ülkeler, üniversiteler, araştırma grupları ya da yazarlara göre yayınlar sınıflandırılmak suretiyle performans temelli ve atıf temelli analizler olmak üzere çok muhtelif analiz tekniklerinden faydalanılır (Gaviria-Marin vd., 2019, s.196). Bibliyometrik analiz yöntemleri kapsamında atıf analizi, bibliyometrik eşleme analizi, ortak atıf analizi, bibliyometrik haritalama ve ortak varlık analizi gibi birçok farklı teknik birlikte kullanıldığı görülebilmektedir (Chai ve Xiao, 2012, s.25). Bu çalışmada atıf analizi ve çeşitli belirli istatistiksel göstergeler kullanılarak performans analizi yapılması amaçlanmıştır.

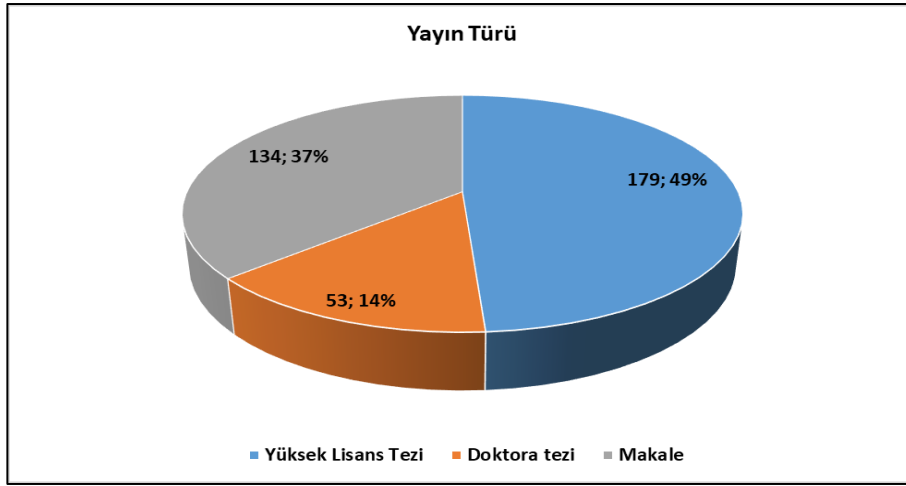
Bibliyometrik analiz kapsamında ise performans analizi yapılması amaçlanmıştır. Performans analizinde veri setindeki çalışmalar ile araştırmacılar, dergiler, bölümler, üniversiteler ve ülkeler gibi bilimsel aktörlerin faaliyetlerinin etkisini değerlendirilir.

2.1. Verilerin Toplanması

Çalışmanın evreni Türkiye’de stratejik yönetim alanında yapılmış akademik çalışmalar olarak belirlenmiş, örneklemini ise Türkiye’de 2000-2020 yılları arasında bu konuda yayınlanmış olan akademik çalışmalar (makale ve tezler) oluşturmuştur. Bu kapsamda son yirmi yılda ülkemizde stratejik yönetim alanında yayınlanmış makaleler ve tezler Google Scholar, YÖK Tez Merkezi’nden indirilerek bu çalışma için bir veri tabanı oluşturulmuştur. Verilerin toplanmasında yazarlardan en az birinin Türk olması veya yayının Türkiye’de yayınlanan bir dergi, ya da tez olması sınırlılık olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan dergilerin Türkçe olarak yazılmış olması esas alınmıştır. Bu kapsamda Şekil 2’de görüldüğü üzere 134 dergi makalesi, 179 yüksek lisans tezi ve 53 doktora tezi ile veri tabanı oluşturulmuştur.

Şekil 2. İncelenen araştırmaların türleri

2.2. Verilerin Analizi

Çalışmada bibliyometrik analizin teknikleri kapsamında atıf analizi ve performans analizi yapılmıştır. Atıf analizi kapsamında en çok atıf alan araştırmalar ve yıllara göre atıf sayıları istatistiksel olarak gösterilmiştir. Performans analizi kapsamında ise yayın yıllarına göre dağılımlar incelenmiş, stratejik yönetimin hangi örgüt türleri kapsamında ele alındığı (Kamu, özel, STK vb.) analiz edilmiş, yayınların türü istatistiksel olarak ortaya konmuş, hangi sektörlerde çalışmaların yapıldığı rakamlarla paylaşılmıştır. Stratejik yönetimin diğer bazı konularla (planlama, rekabet, performans, denetim vb.) ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

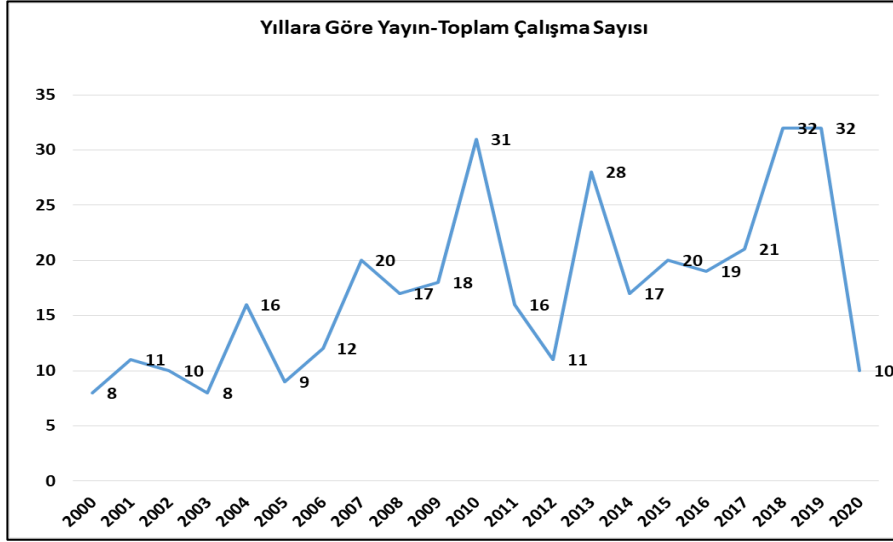
3. Bulgular

3.1. Yıllara Göre Yayın İstatistikleri

Çalışmanın bu bölümünde yıllara göre stratejik yönetim alanında yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri ile dergi makalelerinin sayısal istatistikleri paylaşılmıştır. Bu bağlamda Şekil 3’te yıllara bağlı olarak toplam yapılan çalışma (tezler ve makaleler) sayıları verilmiştir. Şekil incelendiğinde Stratejik yönetim alanındaki çalışmaların 2000’lerin

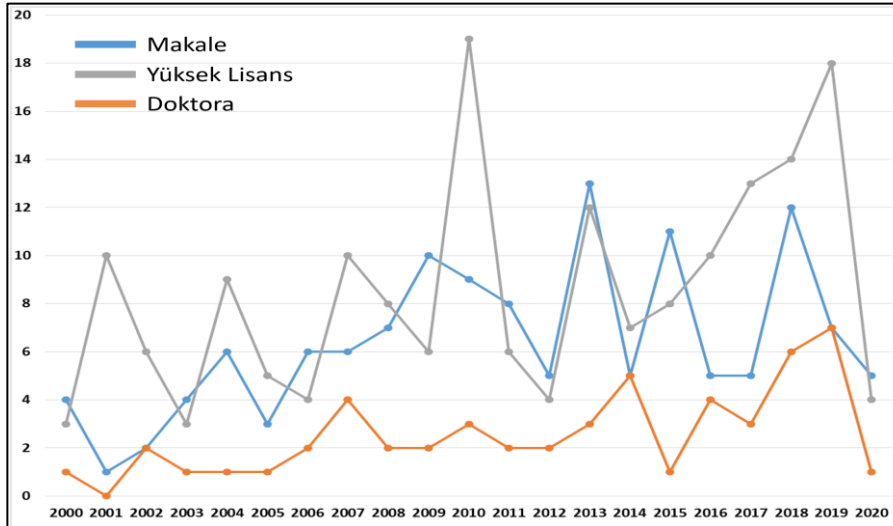
başından itibaren giderek artan biçimde yapıldığı gözlenmektedir. Özellikle 2010, 2013, 2018 ve 2019 yıllarının araştırmaların en fazla yapıldığı yıllar olduğu gözlenmektedir.

Şekil 3. Yıllara göre yapılan toplam çalışma sayıları (2000-2020)

Şekil 4'te ise yayın türlerine göre ayrı ayrı yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Buna göre 2010 yılında en fazla yüksek lisans tezinin (19 adet) yapılmış olduğu görülürken, 2019 yılında ise en fazla doktora tezinin (7 adet) yapılmış olduğu görülmektedir. Diğer taraftan stratejik yönetim konusunda yayınlanmış olan makale sayısının (13 adet) ise en fazla 2013 yılında gerçekleştiği gözlenmektedir. Genel olarak bakıldığında ise 2018-2019 yıllarında her üç araştırma türünün de birlikte artış gösterdiği, bu durumun kümülatif olarak Şekil 3'e yansıdığı gözlenmektedir.

Şekil 4. Yayın türüne göre yapılan çalışma sayıları (2000-2020)

3.2. Araştırmanın Yazım Diline Göre İstatistikler

Çalışma kapsamında sadece Türkçe ile yazılmış olan makaleler incelenmiştir. Ancak yüksek lisans ve doktora tezleri ise farklı dillerde de

yazılmış olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda Tablo 1’de tezlerin yazım diline ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde tezlerin çoğunluğunun (%95) Türkçe yazılmış olduğu, Yaklaşık %5’inin ise İngilizce yazılmış olduğu gözlenmektedir. Diğer taraftan 1 yüksek lisans tezinin de Almanca dilinde yazılmış olduğu gözlenmektedir. Doktora tezlerinde İngilizce yazım oranının yüksek lisans tezlerinden daha fazladır.

Tablo 1. Yazım diline göre tezlerin dağılımı

Tezin Türü	Yazım Dili	f	Yüzde (%)
Doktora tezi	Türkçe	50	94
	İngilizce	3	6
	Toplam	53	100
Yüksek lisans tezi	Türkçe	170	95
	İngilizce	8	4,4
	Almanca	1	0,6
	Toplam	179	100
Toplam	Türkçe	220	95
	İngilizce	11	4,6
	Almanca	1	0,4
	Toplam	232	100

3.3. Stratejik Yönetim Çalışmalarının Uygulandığı Alan/Sektör

218

Stratejik yönetim alanında yapılmış olan araştırmaların uygulanmış olduğu alan ve sektörler çalışma kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda en fazla çalışmanın genel olarak yönetim organizasyon ve daha sonra işletme alan/ sektörlerde yapılmış olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kamu yönetimi, eğitim yönetimi, yerel yönetimler, bankacılık/finans/muhasebe, sağlık ve turizm alan/ sektörlerinde de kayda değer çalışmaların yapılmış olduğu gözlenmektedir.

Yönetim organizasyon konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak stratejik yönetim ile ilgili alt alanların incelendiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda stratejik planlama, SWOT analiz, PESTLE analizi, rekabet analizi, kurumsal karne (balanced score card) gibi konuların ele alındığı gözlenmiştir.

Tablo 2. Stratejik yönetim araştırmalarının uygulandığı alan veya sektörler

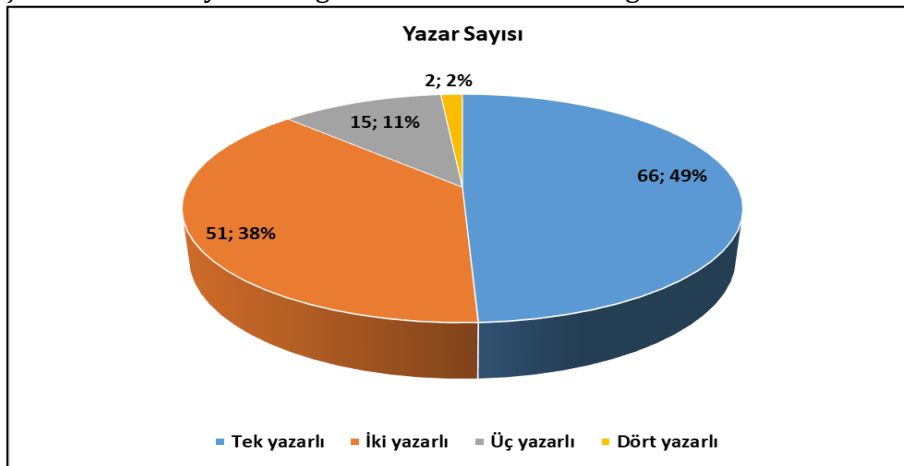
Alan/Sektör	Makale	Y.Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
Yönetim ve Organizasyon (Genel)	47	15	4	66
İşletme	18	31	10	59
Kamu Yönetimi	20	16	4	40
Eğitim	15	9	6	30
Yerel Yönetimler	8	14	5	27

Alan/Sektör	Makale	Y.Lisans Tezi	Doktora Tezi	Toplam
Bankacılık, Finans ve Muhasebe	7	11	6	24
Sağlık Sektörü	8	9	3	20
Turizm	5	8	2	15
Bilgi Sistemleri	0	9	1	10
Yapı Sektörü	0	8	2	10
İnsan Kaynakları Yönetimi	4	5	0	9
Pazarlama	0	4	2	6
Taşımacılık ve Lojistik	3	11	1	15
Spor	1	0	2	3
Tarım ve Ormancılık	1	3	0	4
Liderlik	0	0	2	2
Otomotiv Sektörü	2	0	0	2
Örgüt Kültürü	0	1	1	2
Sivil Toplum Kuruluşları	0	1	1	2
Enerji	0	1	0	1
Gıda Sektörü	0	1	0	1
Göç	0	1	0	1
Halkla İlişkiler	0	1	0	1
Hukuk	0	0	1	1
Madencilik	1	0	0	1
Mobilya Sektörü	1	0	0	1
Tekstil	0	1	0	1
Toplam	134	179	53	366

3.4. Makalelerin Yazar Sayıları ve Atıf Sayılarına Göre İncelenmesi

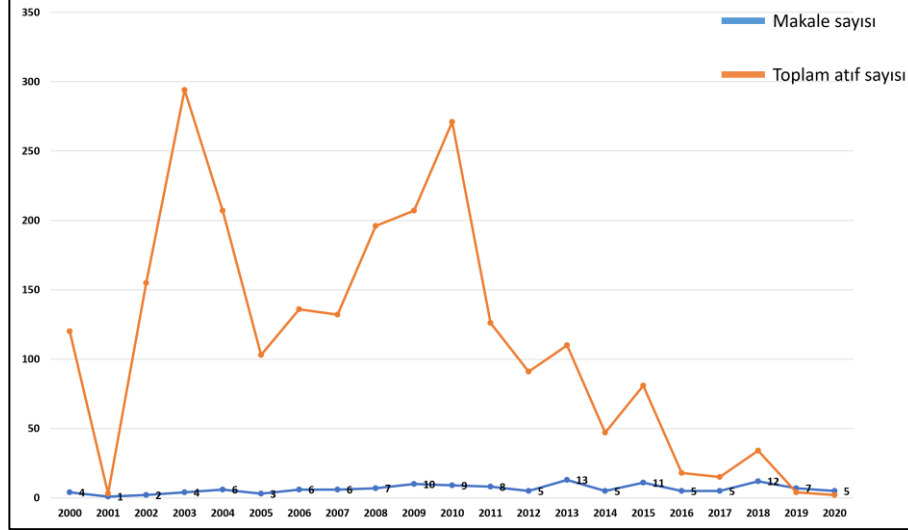
Araştırmanın veri tabanında bulunan makalelerin çoğunlukla tek yazarlı olduğu ve yazar sayısı bakımından ise en çok dört yazarlı makalelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak yazar sayısına göre dağılımlar aşağıdaki grafikte sergilenmiştir.

Şekil 5. Yazar sayısına bağlı olarak makalelerin dağılımı

Şekil 5 incelendiğinde makalelerin yarısının (66 makale) tek yazarlı olduğu görülürken, daha sonra en çok sırasıyla iki yazarlı (51 adet), üç yazarlı (15 adet) ve dört yazarlı (2 adet) makalelerin yayınlanmış olduğu gözlenmiştir.

Şekil 6. Yıllara göre atıf sayıları (2000-2020)

İncelenen makalelerin Google Scholar'daki atıf sayıları çalışmanın bu bölümünde incelenmiştir. Bu kapsamda yıllara bağlı olarak makalelere yapılmış olan atıf sayıları Şekil 6'da gösterilmektedir. Bu bağlamda makalelere en çok atıf yapıldığı yılın 2003 yılı olduğu görülmektedir. Her ne kadar bahse konu yılda 3 adet makale yayınlanmış olsa da Güçlü (2003) tarafından hazırlanmış olan yayının 279 adet atıf almış olması bu yılın en fazla atıf alınmış yıl olmasına sebep olmuştur. Bunun haricinde ayrıca 2004, 2009 ve 2010 yıllarında da 200'ün üzerinde atıf alınmış olduğu aşağıdaki şekilden de görülmektedir. Ayrıca aynı yıldaki makale sayısı ile aynı yıldaki atıf sayısının ilişkili olmadığı ifade edilebilir. Zira çok fazla atıf alan bir çalışma dahi birçok makalenin toplamından daha fazla atıf alabildiği gözlenmiştir.

Tablo 3. En fazla atıf alan makaleler

S.No	Yazar/Yazarlar	Başlık	Atıf Sayısı
1	Güçlü (2003)	Stratejik Yönetim	279
2	Demir ve Yılmaz (2010)	Stratejik planlama süreci ve örgütler açısından önemi	99
3	Bircan (2002)	Kamu kesiminde stratejik yönetim ve vizyon	89
4	Kılıç (2010)	Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki	74
5	Barca (2005)	Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel Bir Disiplinin Oluşum Hikâyesi	73
6	Küçükşüleymanoğlu (2008)	Stratejik planlama süreci	70
7	Barca ve Hızıroğlu (2009)	2000'li Yıllarda Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Entellektüel Yapısı	67

S.No	Yazar/Yazarlar	Başlık	Atıf Sayısı
8	Durna ve Eren (2002)	Kamu sektöründe stratejik yönetim	66
9	Sati ve Işık (2011)	İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: stratejik inovasyon	58
10	Işık ve Apay (2004)	Eğitimde Stratejik Plan Geliştirme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar Çanakkale İlinde Yapılan Bir İnceleme	57
11	Söyler (2007)	Kamu sektöründe stratejik yönetim uygulanabilir mi?(engeller/güçlükler)	56
12	Yüzbaşıoğlu (2004)	İşletmelerde Stratejik Yönetim Ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanları	53
13	Yalçın (2006)	Rekabet Avantajı Sağlamada Stratejik Maliyet Yönetiminin Muhasebe Uygulamalarıyla İlişkileri	53
Toplam atıf satısına göre yüzdesi (1094/2337)			%47

Çalışma kapsamında incelenen makalelerden 50 adetten fazla atıf alan makaleler Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre Güçlü (2003) tarafından hazırlanan makale en fazla atıf aldığı görülürken diğer en çok atıf alan çalışmaların bahse konu çalışmaların çok gerisinde kaldığı gözlenmiştir. Diğer taraftan alınan atıflarda 50 adet üzerinde atıf alan ilk 13 çalışmanın toplam atıfların %47'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Yakın tarihli (2019-2020) 6 adet yayının hiç atıf almadığı tespit edilmiştir. Özellikle makalenin yayınlanmasından belirli bir zaman geçmesinden sonra atıfların yapıldığı düşünüldüğünde yakın tarihli çalışmaların az atıf almasının normal olduğu değerlendirilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada 2000-2020 yılları arasında stratejik yönetim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezler ve dergilerde yayınlanmış Türkçe makalelerin bibliyografik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar literatürde yapılmış olan benzer araştırmalarla karşılaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Yıllara göre yapılan incelemede stratejik yönetim konusundaki çalışmaların özellikle 2000'lerin başından itibaren arttığı gözlenmiş ve 2010, 2013, 2018 ve 2019 yıllarında en fazla çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yaşlıoğlu ve diğerleri (2018) tarafından 2000-2015 yılları arasındaki yayınların araştırıldığı çalışmada da incelenen yayınların özellikle 2010-2011 yıllarında en yüksek sayıya ulaştığı gözlenmiştir. Diğer taraftan bizim çalışmamızda stratejik yönetim alanındaki yüksek lisans tezlerinin en çok 2010 yılında yapılmış, doktora tezlerinin en çok 2019 yılında yapılmış olduğu ve makalelerin ise en fazla 2013 yılında yayınlandığı tespit edilmiştir. Barca ve Hızıroğlu (2009) ve Çubukçu (2018) da benzer şekilde 2000'li yıllardan itibaren stratejik yönetim alanında çalışmaların arttığını ve 2000 yılının bu konuda dönüm noktası olduğunu tespit etmişlerdir.

Yazım diline göre tezler incelenmiş, tezlerin yüksek çoğunlukla Türkçe yazıldığı, yaklaşık %5'lik bir kısmının İngilizce yazıldığı ve bir yüksek lisans tezinin Almanca yazılmış olduğu tespit edilmiştir.

Stratejik yönetim konularının uygulandığı alanlar ve sektörler incelendiğinde, en çok yönetim organizasyon ve daha sonra işletme alan/sektörleri üzerine çalışmalar yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kamu yönetimi, eğitim yönetimi, yerel yönetimler, bankacılık/finans/muhasebe, sağlık ve turizm alan/sektörlerinde de kayda değer çalışmaların yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Yönetim organizasyon konusunda yapılan çalışmalarda stratejik planlama, SWOT analiz, PESTLE analizi, rekabet analizi, kurumsal karne (balanced score card) gibi konuların ele alındığı gözlenmiştir. Barca ve Hızıroğlu (2009) stratejik yönetim çalışmalarında planlama, SWOT analizi, strateji haritaları ve senaryolarının en çok ele alınan alt alanlar olduğunu tespit etmiştir. Kaplan (2020) ise Lisansüstü İşletme Öğrencilerinin çalışmalarını incelediği araştırmasında stratejik yönetim çalışmalarının alt alanı olarak misyon, sosyal sorumluluk, karar verme stili ve kurumsallaşma konularının ele alındığını tespit etmiştir. Yazar ayrıca sivil havacılık sektörünün de ele alındığını tespit etmiştir. Zira bu çalışmada da havacılık sektörünü de kapsayan lojistik ve taşımacılık sektörüne yönelik kayda değer sayıda çalışmanın yapılmış olduğu tespit edilmiştir.

Makalelerin yazar sayısına göre incelenmesi sonucunda makalelerin yarısının tek yazarlı olduğu ve daha sonra en çok iki yazarlı çalışmanın mevcut olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üç ve dört yazarlı makalelerin de yayınlanmış olduğu tespit edilmiştir. Yaşlıoğlu ve diğerleri (2018) ise yapmış olduğu çalışmada iki yazarlı çalışmaların çoğunlukta olduğunu, en fazla 5 yazarlı çalışmaların bulunduğunu tespit etmiştir.

Yıllara göre atıf alınma sayıları incelenmiş ve en çok atıfın 2003 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca aynı yıldaki makale sayısı ile aynı yıldaki atıf sayısının ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. Çünkü çok fazla atıf alan bir çalışma dahi birçok makalenin toplamından daha fazla atıf alabildiği saptanmıştır. Diğer taraftan alınan atıflarda 50 adet üzerinde atıf alan ilk 13 çalışmanın toplam atıfların %47'sini oluşturduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yaşlıoğlu ve diğerleri (2018) de makale sayısı ile aynı yıldaki atıf sayısının ilişkili olmadığını tespit etmiştir. Zira bahse konu araştırmacılar da bu çalışmada olduğu gibi makale sayısının daha az olduğu durumlarda en fazla atıf sayısının yakalandığını saptamıştır.

Bu çalışmada stratejik yönetimin uygulandığı sektörler ve araştırıldığı alt alanlar tespit edilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda sektörel bazda veya spesifik bir alanda stratejik yönetim konusu daha ayrıntılı olarak ele alınabilir. Bu bağlamda özellikle sektörel bazda stratejik yönetim literatürüne önemli katkılar sağlanacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada yabancı yayınlar kapsam dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda gelecek çalışmalarda stratejik yönetim konusunda yabancı

kaynaklarında ele alındığı daha derinlemesine bir araştırmanın yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akgemci T. (2015). *Stratejik Yönetim*, 4. Baskı. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aktan, C. C. (1998). Geleceği kazanmanın yolu: Stratejik yönetim. *Yeni Türkiye Dergisi*, 21, 335-342.
- Andrews, K. R. (1997). The concept of corporate strategy. In: Ed. Nicolai J. Foss, *Resources, firms, and strategies: a reader in the resource-based perspective*, (52-59), New York: Oxford University Press Inc.
- Ansoff, H. I., Kipley, D., Lewis, A. O., Helm-Stevens, R., & Ansoff, R. (2018). *Implanting strategic management*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Barca, M. (2005). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Bilimsel Bir Disiplinin Oluşum Hikâyesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 7-38.
- Barca, M., & Hızıroğlu, M. (2009). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Entellektüel Yapısı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 113-148.
- Barney, J. B., & Hesterly, W. S. (2010). *Strategic management and competitive advantage: Concepts and cases* (pp. 4-25). New Jersey: Prentice Hall.
- Bircan, İ. (2002). Kamu kesiminde stratejik yönetim ve vizyon. *Planlama Dergisi*, 42(1), 11-19.
- Carter, C. (2013). The age of strategy: Strategy, organizations and society. *Business History*, 55(7), 1047-1057.
- Chai, K. H., & Xiao, X. (2012). Understanding design research: A bibliometric analysis of Design Studies (1996–2010). *Design Studies*, 33(1), 24-43.
- Chandler, A. D. (1990). *Strategy and structure: Chapters in the history of the industrial enterprise*. Massachusetts: MIT Press.
- Çubukçu, M. (2018). Stratejik Yönetimin Gelişim Süreci Ve Stratejik Yönetime Dair Literatürdeki Güncel Araştırma Konularının Sınıflandırılması. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 61-84.
- David, F. R. (2013). *Strategic management: Concepts and cases*. (13th ed.). Essex: Pearson Education Limited.
- Demir, C. ve Yılmaz, M.K. (2010), Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 69-88
- De Bellis, N. (2009). *Bibliometrics And Citation Analysis, from the Science Citation Index to Cybermetrics*, Maryland: Scarecrow Press.

- Dess, G. G., Lumpkin, G. T., Eisner, A. B., McNamara, G., & Kim, B. (2010). *Strategic management: Creating competitive advantages*. New York: McGraw-Hill Irwin.
- Drucker, P. F., (2014). *21. Yüzyıl için yönetim tartışmaları*. 2. Baskı, Çev: Gülenay Gorbon ve İrfan Bahçivangil, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Durna, U., & Eren, V. (2002). Kamu sektöründe stratejik yönetim. *Amme İdaresi Dergisi*, 35 (1), 55-75.
- Ekenci G, İmamoğlu FA. (2002). *Spor İşletmeciliği*, 1. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Eren, E. (2005). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Basın Yayın A.Ş.
- Freedman, L., (2013), *Strategy: A History*, New York: Oxford University Press.
- Gaviria-Marin, M., Merigó, J. M., & Baier-Fuentes, H. (2019). Knowledge management: A global examination based on bibliometric analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 140, 194-220.
- Goodstein, L. D., Nolan, T. M., & Pfeiffer, J. W. (1992). *Applied strategic planning: An overview*. USA: Pfeiffer.
- Green, S. (1998). Strategic Management Initiatives in the Civil Service: A Cross-Cultural Comparison. *International Journal of Public Sector Management*, 11 (7), 536-552.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Gürel, E., & Tat, M. (2017). SWOT analysis: a theoretical review. *Journal of International Social Research*, 10(51), 994-1006.
- Hassani, B., & Hassani, B. K. (2016). *Scenario analysis in risk management*. Switzerland: Springer.
- Hood, W., & Wilson, C. (2001). The literature of bibliometrics, scientometrics, and informetrics. *Scientometrics*, 52(2), 291-314.
- Işık, H., & Aypay, A. (2004). Eğitimde Stratejik Plan Geliştirme Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar Çanakkale İlinde Yapılan Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 15-34.
- Johnson G & Scholes K. (1999). *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*, Londra: Prentice Hall.
- Kaplan, M. (2020). Lisansüstü İşletme Öğrencilerinin Stratejik Yönetim Çalışmaları: Yazınölçüm ve Değerleme Analizi. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 50-68.
- Kırkbeşoğlu, E., Sözen, H. C. ve Kurt, E. (2015). Türkiye’de Örgüt Kuramı Çalışmalarının Bibliyometrik Profili: Atıf Ağlarının Dönemsel Karşılaştırması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart, 109-138.

Kılıç, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki. *Sosyoekonomi*, 13(2), 81-97.

Klavans, R., & Boyack, K. W. (2017). Research portfolio analysis and topic prominence. *Journal of Informetrics*, 11(4), 1158-1174.

Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). Stratejik planlama süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 403-412.

Mao, P., Li, S., Ye, K., & Cai, H. (2017). A field theory based model for identifying the effect of organizational structure on the formation of organizational culture in construction projects. *KSCE journal of civil engineering*, 21(1), 45-53.

Mintzberg, H. (1978). Patterns in strategy formation. *Management science*, 24(9), 934-948.

Mintzberg, H., & Waters, J. A. (1985). Of strategies, deliberate and emergent. *Strategic management journal*, 6(3), 257-272.

Morden, T. (2016). *Principles of strategic management*. 3. Baskı. London: Routledge.

Normann, R. and Ramirez, R. (1993). From value chain to value constellation: Designing interactive strategy. *Harvard Business Review*, 71(4), 65-77.

O'Regan, N. & Ghobadian, A. (2002). Effective strategic planning in small and medium sized firms. *Management Decision*, 40(7), 663-671.

Pannell, D. J. (2020). *Benefit: Cost Analysis and Strategic Decision Making for Water-Sensitive Cities*. Melbourne: Cooperative Research Centre for Water Sensitive Cities.

Paquette, L. (1991) Strategy and Time in von Clausewitz's Vom Kriege and Sun Tzu's The Art of War. *Comparative Strategy*, 10, 37-51.

Perera, R. (2017). *The PESTLE analysis*. Western/Sri Lanka: Nerdynaut.

Poister, T.H. ve G. Streib, (1999), Strategic Manegement in the Public Sector Concepts, Models and Process, *Public Productivity and Management Review*, 22 (3), 308-325.

Poister, T.H. ve G. Streib, (2005), Elements Srategic Planning and Management in Municipal Government: Status after Two Decades, *Public Administration Review*, 65 (1), 45-56.

Porter, M. E. (1996). What is a strategy?, *Harvard Business Review* (November-December): 61-78

Porter, M. E. (2011). *Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance*. New York: Simon and Schuster.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*, 25(4), 348-349.

Rachman D., Mescon M., Bovee C. L., Thill J. V. (1993). *Business Today*. New York: McGraw-Hill Inc.

Rumelt, R. P., Scheddel, D. E., & Teece, D.J. (1996). *Fundamental issues in strategy: A research agenda*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Sati, Z. E., & Işık, Ö. (2011). İnovasyon ve stratejik yönetim sinerjisi: stratejik inovasyon. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 538-559.

Sevinç, B. (2014). Strateji kavramı ve örgütlerde bir yönetim ilkesi olarak kullanılması. *Türk İdare Dergisi*, 479, ss.213-242.

Söyler, İ. (2007). Kamu sektöründe stratejik yönetim uygulanabilir mi?(engeller/güçlükler). *Maliye Dergisi*, 152, 103-115.

Tokgöz N, Ulukan C, Erdoğan Z, Demirci E, Baraz BA, Tiltay MA, Taşcı D, Besler S. Stratejik Yönetim ve İlgili Temel Kavramlar. İçinde: Taşcı D, Besler S (editörler). *Stratejik Yönetim-I*, 1. Baskı. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını 2561, 2012: 3.

Tortop N., İsbir E., G. Aykaç B. Tosun, Kemal. (1993). *İşletme Yönetimi*. (1. Cilt) İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2010). *Yönetim bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tutar H. (2012). *Yönetici Sekreterliği*, 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türkel A. (1998). *İnsan Kaynaklarının Etkin Yönetimi*, 1. Baskı. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ülgen H, Mirze SK. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 5. Baskı. İstanbul: Literatür Yayınları.

Wells, D. L. (1998). *Strategic management for senior leaders: A handbook for implementation*. USA: Department of the Navy, Total Quality Leadership Office.

Yalçın, S. (2006). Rekabet Avantajı Sağlamada Stratejik Maliyet Yönetiminin Muhasebe Uygulamalarıyla İlişkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 15-34.

Yeniçeri Ö, İnce M. (2005). *Bilgi Yönetim Stratejileri ve Girişimcilik*, 1. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Yılmaz, A. K., & Flouris, T. G. (2019). An Innovative, Human Behavior, and Social Psychology-Based Approach to Risk Analysis Tools and Techniques: Strategic Risk Mapping. In *Values, Ergonomics and Risk Management in Aviation Business Strategy* (pp. 167-186). Singapore: Springer.

Yaşlıoğlu, D. T., İnan, A., & Sözüer, A. (2018). Stratejik Yönetim Araştırmalarında Türkiye Kapsamı: 2000-2015 Döneminde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik İncelemesi. *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 29(84), 79-92.

Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde stratejik yönetim ve planlama açısından stratejik maliyet yönetimi ve enstrümanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 387-410.

**BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN
ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2003-2019)****ANALYSIS OF DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN BANKING SECTOR: THE
CASE OF TURKEY (2003-2019)****Kübra YILDIR *, Yüksel İLTAŞ ******Araştırma Makalesi/Research Article**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
kubrayildir@gmail.com

* M.A. Student, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Kırşehir Ahi Evran University

ORCID ID:
0000-0001-8556-315X

** Doç. Dr., İİBF, İşletme Bölümü, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
yiltas@ahievran.edu.tr

** Assoc. Prof., FEAS, Department of Business Administration, Kırşehir Ahi Evran University

ORCID ID:
0000-0001-8853-838X

Başvuru Tarihi/ Received:
12.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 30.11.2021

ISSN 2618-6217

Özet

Bütün kâr amacı güden işletmelerde olduğu gibi bankalarda kâr amacı güden kuruluşlardır. Bankalar faaliyetlerini kârlı bir şekilde sürdürürken aynı zamanda kendilerini de güvence altına almaları gerekmektedir. Bankaların faaliyetlerini aksatmadan devam ettirebilmesi için ve uzun dönemde büyüme hedeflerine ulaşabilmeleri için yeterli seviyede kâr elde etmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada 2003:Q1-2019:Q4 dönemi için Türk bankacılık sisteminde faaliyet gösteren bankaların finansal performanslarını etkileyen içsel faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak panel veri analizi kullanılmış, finansal performans ölçütü olarak özkaynak kârlılığı esas alınmıştır. Ekonometrik analizlerde yatay kesit bağımlılığı testleri ve yatay kesit bağımlılığı altında ikinci kuşak panel birim kök testleri gibi ekonometrik teknikler kullanılmıştır. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre, sermaye yeterlilik rasyosu, net bilanço pozisyonu, TL pasifler oranı, mevduat oranı, kredi büyüklüğü, kredi mevduat oranı ve faiz dışı gelirler özkaynak kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan özkaynak kârlılığı ile YP Aktifler / YP Pasifler oranı ve kredi riski değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticari Bankacılık, Banka Performansı, Özkaynak Kârlılığı, Panel Veri Analizi.

Abstract

Similar to all profit-oriented organizations, banks struggle both to operate profitably and secure their financial positions in order to achieve long-term goals. This paper aims to find out internal determinants of profitability in Turkish banking sector for the period of 2003:Q1-2019Q4 via panel data analysis. Besides econometric techniques such as second-generation panel unit root tests under the cross-sectional dependence are performed. Empirical findings indicate that capital adequacy ratio, net balance sheet position, TL liabilities ratio, deposit ratio, loan size, loan deposit ratio and non-interest income have statistically significant and positive effects on return on equity. On the other hand, variables regarding YP Assets / YP Liabilities ratio and credit risk have no statistically significant effects on return on equity.

Keywords: Commercial Banking, Bank Performance, Return on Equity, Panel Data Analysis.

Giriş

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de finansal sistemin en önemli finansal aracı kurumu olan bankacılık sektörü, ülke ekonomisinin temel yapı taşlarından biri konumunda olmasından dolayı önemlidir. Ulusal finansal sistem içinde bankacılık sektörü, mevduat toplama yetkisine sahip ticari bankalar, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır ve istikrarlı bir finansal sistem için büyük önem taşımaktadır (Güzel ve İltaş, 2019, s. 507). Bütün kâr amacı güden işletmelerde olduğu gibi ticari bankalarında temel amacı faaliyetlerini kârlı bir biçimde devam ettirmek, sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek ve bütün bunların sonucunda piyasa değerini artırmaktır. Bankaların faaliyetlerini kârlı bir şekilde devam ettirmesi, içinde bulunduğu ekonomiye katkı sağlayacağı gibi bankaların yatırımcılarını ve mevduat sahiplerini ödüllendirmektedir (Erdoğan ve Acar, 2020, s. 78). Finansal sistemin en önemli kurumlarından biri olan bankalar, öz kaynaklarından çok yabancı kaynaklara dayalı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bankalar halktan topladıkları veya yurtiçi veya yurtdışı piyasalardan ödünç aldıkları fonları kredi olarak kullanılmakta veya menkul kıymetlere yatırmaktadır. Bankalar söz konusu portföy yatırımlarında risk almakta, bunu kârlılığını maksimize etmek amacıyla yapmaktadır. Çünkü, kâr maksimizasyonu aynı zamanda bankanın piyasa değerinin de yükselmesi anlamındadır.

Ancak, finansal piyasaların küreselleşmesi ve finansal liberalleşme finansal piyasalarda artan dalgalanmalar bankaların kârlılık hedeflerine ulaşmaları yönünde çok daha dikkatli çalışmalarını zorunlu kılmaktadır. Bankalarda piyasa değeri ve kârının maksimizasyonu için bankanın en düşük kaynak maliyeti ile en yüksek varlık getirisini elde etmesi amaçlanır. Kâr bankanın toplam hasılası ile toplam kaynak maliyeti arasındaki olumlu farktır.

Ülkedeki güçlü ve kârlı bir bankacılık sistemi, mikro boyutta bankaların etkin bir şekilde faaliyetlerini devam ettirmesini sağlarken makro boyutta finansal istikrarın sağlanmasına öncülük etmektedir. Bu bağlamda banka kârlılığını etkileyen olumlu veya olumsuz unsurları tespit etmek; kârlılığın varlığı ve sürekliliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı bankacılık sektöründe en fazla paya sahip 13 mevduat bankasının verilerini esas alarak bankaların kârlılığını etkileyen içsel faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin bankaların kârlılığını hangi boyutta etkilediğini panel veri analizi kullanarak belirlemektir. Çalışmada, giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ampirik literatürün sonuçlarına yer verilmektedir. Sonraki bölümde, ise ekonometrik analize ilişkin bilgiler verilerek, ekonometrik analiz sonuçları sunulmaktadır.

1. Literatür İncelemesi

Ho ve Saunders (1981), 100 Büyük Amerikan bankasının finansal performansını 1976-1979 dönemi kapsamında araştırmışlardır.

Araştırmanın bulgularına göre, yazarlar yönetsel riskten kaçınma derecesi, bankalarca üstlenilen işlemlerin boyutu, bankaların piyasa yapısı ve faiz oranları değişkenleri ile net faiz marjı arasında ilişki tespit etmişlerdir.

McShane ve Sharpe (1985), Avusturya ticari bankalarının finansal performanslarını 1962-1981 dönemi için incelemişlerdir. Analiz sonucuna göre Avusturya ticari bankalarının net kredi/mevduat faiz oranı ile riskten kaçınma derecesi, faiz oranı belirsizliği ve piyasa gücü göstergesi arasında doğrusal davranışlar sergilemeyen ilişki ortaya konmuştur.

Angboza (1997), 1989-1993 yıllarını kapsayan çalışmada Amerikan ticari bankalarının finansal performanslarını regresyon yöntemiyle araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre, bankaların hem ödenmemeye hem de faiz oranı risk primini faiz marjı temsil etmektedir. Ayrıca net faiz marjı ile likidite arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü; öz sermaye, faizsiz kaynaklar, yönetimin kalitesi arasında anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

DemirgucKunt ve Huizinga (2000), 1990-1997 yıllarını kapsayan 8 yıllık dönem aralığı için gelişmiş ve gelişmekte olan 44 ülkenin banka kârlılığını regresyon analiziyle araştırmışlardır. Yazarlar çalışmalarında banka değişkenleri, makroekonomik değişkenler ve finansal yapı değişkenleri kullanmışlardır. Regresyon analiz sonuçlarına göre daha yüksek kârların az gelişmiş finansal sistemlerde elde edildiği ayrıca net faiz marjının da bu sistemlerde yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bir başka bulguya göre bankacılık sektörü geliştikçe kârlar ve faiz marjları da düşmektedir.

Kaya (2002), Türk bankacılık sisteminde yer alan 44 özel ve kamu bankasının kârlılık belirleyicilerini 1997-2000 yılları kapsamında panel veri analizi ile araştırmıştır. Analiz sonucuna göre, net faiz marjının bankaya özgü faktörleri olarak özkaynaklar oranı, likidite oranı, mevduatlar, personel giderleri ve piyasa payı; makroekonomik faktörleri olarak bütçe açığı ve enflasyon oranı değişkenleri tespit edilmiştir. Banka aktif kârlılığının bankaya özgü faktörleri olarak özkaynaklar oranı, personel giderleri, krediler, kötü aktifler, likidite oranı ve mevduatlar; makroekonomik faktörleri olarak bütçe açığı ve enflasyon oranı değişkenlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Maudos ve Fernandez de Guevara (2004), 1993-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarında, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya'daki bankaların kârlılığını araştırmışlardır. Araştırmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, piyasa payı, faiz riski, kredi riski, riskten kaçınma derecesi ve faaliyet giderleri ile net faiz marjı ile arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki; yönetimin kalitesi ve banka büyüklüğü arasında anlamlılık seviyesinde negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Doliente (2005), Güneydoğu Asya Ülkeleri olan Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'da faaliyet gösteren bankaların kârlılıklarını etkileyen değişkenleri 1994-2001 verilerini kullanarak araştırmıştır. Araştırmanın bulgularına göre banka kârlılığını etkileyen değişkenler olarak teminatlar, likit varlıklar, kredi kalitesi, faaliyet giderlerinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca net faiz marjını, rekabetçi olmayan piyasa yapısı ve faiz oranı volatilitesi etkilemektedir.

Gelos (2006), gelişmekte olan 85 ülkenin 1999-2002 dönemi verilerini kullanarak banka kârlılığının belirleyicilerini araştırmıştır. Geliştirilen model sonucunda net faiz marjı ile özkaynak/toplam varlıklar oranı, mevduat faiz oranı, genel yönetim giderleri, vergi oranı ve yasal yedekler ile net faiz marjı arasında anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre banka büyüklüğü, gayrisafi yurtiçi hâsıla büyüme oranı ile net faiz marjı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

William (2007), 43 Avustralya ticari bankasının finansal performanslarını 1989-2001 yılları kapsamında araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre, piyasa gücü, yönetimin kalitesi ve likidite ile net faiz marjı arasında anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca faaliyet giderleri, ücret ödemeleri, özkaynak oranı, riskten kaçınma ve faiz oranı volatilitesi ile net faiz marjı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Güngör (2007), Türkiye'de bankacılık sektörüne kayıtlı yerli ve yabancı 29 bankanın kârlılıklarının belirleyicilerini 1990-2005 yılları için araştırmıştır. Araştırmanın bulgularına göre bankalar sermayelerini, aktif ve likit varlıklarını, finansal yatırım araçlarını artırarak banka kârlılığını artırmışlardır. Ayrıca araştırma sonuçları bankaların aktif kârlılığı ile faaliyet giderleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü; takipteki krediler değişkeni arasında negatif yönlü ilişkinin varlığını işaret etmektedir. Ayrıca özkaynak kârlılığı üzerinde enflasyon oranının, ekonomik büyümenin ve bankacılık sektörünün ekonomideki payının pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

Ata (2009), Türk bankacılık sisteminde yer alan 25 mevduat bankasının 2002-2007 dönemi verilerini kullanarak banka kârlılıklarını incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda yazar, banka aktif varlıklarının GSYH'ya oranı, kredi/mevduat oranı ve bankaların aktif büyüklüğü ile kârlılık oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir. Ayrıca banka kârlılığını, sektöründeki yoğunlaşma oranı, özkaynaklar/aktiflere toplamı, takipteki krediler/toplam krediler ve para arzındaki değişimler olumsuz yönde etkilemektedir.

Çurak, Poposki ve Pepur (2012), Makedonya'da faaliyet gösteren 16 bankanın kârlılık belirleyicilerini 2005-2010 dönemi kapsamında dinamik panel veri analizi yöntemi kullanılarak araştırmışlardır. Panel veri analizine göre, özkaynaklar/toplam varlıklar oranı, likidite oranı,

faaliyet giderleri, bankacılık sektör reform indeksi ve ekonomik büyümenin aktif kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir etkisinin bulunduğu; kredi riski, ücret ve komisyon gelirlerinin ve banka büyüklüğünün banka kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Yılmaz (2013), Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malezya, Meksika, Polonya, Güney Afrika, Tayvan ve Türkiye için bankaların kârlılığının belirleyicilerini 2005-2010 dönemi kapsamında panel veri analiz yöntemlerini kullanarak araştırmıştır. Panel veri analizi sonuçlarına göre, özkaynak oranı, likidite, büyüklük, faaliyet giderleri ve enflasyon oranı ile aktif kârlılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Ayrıca çalışmanın bulgularına göre özkaynak oranı, kredi riski, faaliyet giderleri, banka büyüklüğü ve enflasyon oranı net faiz marjını istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde etkileyen değişkenlerdir.

Albulescu (2015), Şili, Kolombiya, El Salvador, Handuras, Meksika ve Paraguay için banka kârlılığının belirleyicilerini 2005-2013 dönemi kapsamında araştırmıştır. Yapılan araştırmada yöntem olarak sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, banka kârlılığı ile takipteki krediler ve faiz dışı giderler arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ve negatif yönlü bir ilişki bulunurken; kapitalizasyon ve faiz oranı marjları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Güneş (2015), Türk bankacılık sisteminde yer alan 22 mevduat bankasının 2002-2012 yılları verilerini kullanarak kârlılıklarını araştırmıştır. Panel veri analizinden elde edilen sonuçlara göre, banka aktif kârlılığı ile büyüklük, sermaye oranı ve enflasyon değişkenleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin; takipteki krediler oranı değişkeni ile negatif ve anlamlı ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Unal ve Belke (2017), 2005:Q1-2015:Q4 dönemini kapsayan çalışmalarında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 23 mevduat bankasının kârlılığı üzerinde etkili olan bankaya özgü ve sektöre yönelik faktörleri panel veri analizi ile araştırmışlardır. Panel veri analizi sonuçlarına göre banka büyüklüğü, banka sermayesi, ekonomik büyüme, enflasyon, politika faiz oranı ve banka yoğunlaşması aktif kârlılığı üzerinde etkili değişkenlerdir.

Işık (2017), 2009-2016 yıllarını kapsayan çalışmasında banka kârlılığı üzerinde etkili olan bankalara özgü içsel değişkenleri panel veri analizi ile incelemiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre gelir çeşitlendirme, mevduat düzeyi, banka ölçeği ve banka istikrar düzeyi banka kârlılığını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerken; kredi riski, kredilendirme düzeyi, faaliyet giderleri ve sermaye yeterliliği değişkenleri banka kârlılığını istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilemektedir.

Aydın (2019) Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 27 ticari bankanın 2005-2015 dönemi verilerini kullanarak banka kârlılığı üzerinde etkili olan içsel ve dışsal faktörleri araştırmıştır. Panel veri analizinden elde edilen sonuçlara göre, banka aktif kârlılığı üzerinde kredi riski, banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, banka sermayesi, faiz dışı gelirler ve ekonomik büyüme değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Banka özkaynak kârlılığı üzerinde banka büyüklüğü, faaliyet giderleri, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler, enflasyon oranı ve sektörel yoğunlaşma değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde etkili olduğu sonucu ortaya konmuştur.

2. Veri Seti, Yöntem ve Ampirik Bulgular

Bu çalışmanın veri setini Türk Bankacılık Sisteminde faaliyet gösteren 13 bankanın (Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası, Akbank, Şekerbank, Türk Ekonomi Bankası, Türkiye İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Denizbank, Finans Bank, HSBC Bank, ING Bank, Türkiye Garanti Bankası) 2003:Q1-2019:Q4 dönemine ait verileri kapsamaktadır. Örneklem setine alınan bankalara ait finansal veriler çeyreklik dönemler halinde Türkiye Bankalar Birliği ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmanın ekonometrik analizlerinde kullanılacak değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Ekonometrik Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Açıklamalar

Değişken	Tanım	Açıklama	Dönemi
ROE	Özkaynak Kârlılığı	Net Kâr/Özkaynak Toplamı	2003:Q1-20019:Q4
SYR	Sermaye Yeterlilik Rasyosu	Toplam Özkaynaklar/Aktif Toplamı	2003:Q1-20019:Q4
NBP	Net Bilanço Pozisyonu Oranı	Net Bilanço Pozisyonu/Özkaynaklar	2003:Q1-20019:Q4
TLPA	TL Pasifler Oranı	TL Pasifler/ Toplam Pasifler	2003:Q1-20019:Q4
YPAP	YP Aktifler / YP Pasifler Oranı	YP Aktifler/ YP Pasifler	2003:Q1-20019:Q4
MEV	Mevduat Oranı	Toplam Mevduat/ Toplam Aktifler	2003:Q1-20019:Q4
KRED	Kredi Büyüklüğü	Toplam Krediler ve Alacaklar /Toplam Aktifler	2003:Q1-20019:Q4
KMEV	Kredi Mevduat Oranı	Toplam Krediler ve Alacaklar /Toplam Mevduat	2003:Q1-20019:Q4
KRİSK	Kredi Riski	Takipteki Krediler/ Toplam Krediler	2003:Q1-20019:Q4
FGEL	Faiz Geliri	Faiz Geliri (Net)/ Toplam Aktifler	2003:Q1-20019:Q4
FDGG	Faiz Dışı Gelirler	Faiz Dışı Gelirler (Net)/ Toplam Aktifler	2003:Q1-20019:Q4
LKTO	Likidite Oranı	Likit Aktifler/ Toplam Aktifler	2003:Q1-20019:Q4

Bankalara özgü karakteristiklerin kârlılık üzerindeki etkisinin analiz edildiği bu çalışmada tahmini gerçekleştirilen ekonometrik model eşitlik (1)'de yer almaktadır.

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 SYR_{it} + \beta_2 NBP_{it} + \beta_3 TLAP_{it} + \beta_4 YPAP_{it} + \beta_5 MEV_{it} + \beta_6 KRED_{it} + \beta_7 KRDMEV_{it} + \beta_8 KRISK_{it} + \beta_9 FGEL_{it} + \beta_{10} FDGG_{it} + \beta_{11} LKT_{it} \quad (1)$$

Çalışmada bağımsız değişkenlerin birbirleriyle yüksek doğrusal korelasyona sahip olmadığının tespit edilmesinde kullanılan yöntemlerden VIF'den (Varyans Şişirme Faktörü) yararlanılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağıntıya ilişkin sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Bağımsız Değişkenlerin VIF Değerleri

Model	Değişkenler	VIF
Model 1 (ROE)	SYR	3,87
	NBP	3,18
	TLPA	3,84
	YPAP	4,09
	MEV	1,16
	KRED	2,50
	KMEV	4,01
	KRISK	3,35
	FGEL	1,37
	FDGG	1,25
	LKTO	1,74

Tabloda yer alan sonuçlar incelendiğinde VIF değerlerinin 10'dan küçük olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlara dayanarak modelde çoklu doğrusal bağıntı probleminin olmadığını söylemek mümkündür.

Bir panel veri seti, zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesinden meydana gelmektedir. İster panel veri olsun ister zaman serisi olsun ekonometrik analizlerde öncelikle serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesi gerekmektedir (Tatoğlu, 2013: 199). Ekonometrik analizlerde serilerin durağanlık düzeyleri birim kök testleri ile sınımlanmaktadır. Ancak panel verinin zaman boyutuna yatay kesit boyutunun da eklenmesi birim kök sınamalarında öncelikle birimler arası korelasyonun yani yatay kesit bağımlılığının sınımlanması gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmanın panel veri setinde yatay kesit bağımsızlığı, Breusch ve Pagan, (1980) Lagrange Multiplier (LM) testi, Pesaran, (2004) CDLM testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata, (2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş LM_{adj} (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier) testleri ile sınımlanmıştır. Tablo 3'te yer alan LM, CDLM ve LM_{adj} test sonuçlarının olasılık değerleri %5'ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmekte ve elde edilen bu sonuçlara dayanarak serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğunu söylemek mümkündür. Panel veri setinde birimler arasında korelasyon tespit edildiği için değişkenlerin birim köke sahip olup olmadığı ikinci kuşak birim kök testleri ile araştırılması gerekmektedir. Çalışmada bankalar arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için değişkenlerin

durağanlık düzeyleri Pesaran, (2007) tarafından geliştirilen CADF testi ile belirlenmiş ve sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımsızlığı ve Birim Kök Testi Sonuçları

Panel A: Yatay Kesit Bağımsızlığı Test Sonuçları						
Değişkenler	Yatay Kesit Bağımsızlığı Testleri					
	LM Testi (Breusch ve Pagan, 1980)	CD _{LM} Testi (Pesaran, 2004)	Lm _{adj} Testi (Pesaran vd. 2008)			
ROE	512,7 [0,000]	4,915 [0,000]	161,3 [0,000]			
SYR	1198 [0,000]	18,93 [0,000]	416,7 [0,000]			
NBP	426,5 [0,000]	6,171 [0,000]	129,1 [0,000]			
TLPA	494,3 [0,000]	7,673 [0,000]	154,4 [0,000]			
YPAP	800,6 [0,000]	5,601 [0,000]	298,6 [0,000]			
MEV	558,5 [0,000]	12,09 [0,000]	178,3 [0,000]			
KRED	2090 [0,000]	39,91 [0,000]	479,5 [0,000]			
KMEV	1885 [0,000]	36,69 [0,000]	673 [0,000]			
KRİSK	1601 [0,000]	32,7 [0,000]	567 [0,000]			
FGEL	671 [0,000]	17,9 [0,000]	220,3 [0,000]			
FDGG	1152 [0,000]	28,98 [0,000]	399,6 [0,000]			
LKTO	648,3 [0,000]	1,779 [0,000]	211,8 [0,000]			
Panel B: CADF Birim Kök Testi Sonuçları						
Değişkenler	CADF (Sabitli)			CADF (Sabitli-Trendli)		
ROE	-2,772			-3,062		
SYR	-2,352			-2,656		
NBP	-2,809			-2,819		
TLPA	-3,144			-3,177		
YPAP	-2,432			-3,218		
MEV	-3,470			-3,602		
KRED	-2,840			-2,807		
KRDMEV	-2,767			-2,795		
KRİSK	-2,503			-2,718		
FGEL	-5,486			-5,884		
FDGG	-5,890			-6,247		
LKTO	-2,410			-3,013		
Kritik Değerler	%1	%5	%10	%1	%5	%10
	-2,01	-2,09	-2,23	-2,54	-2,62	-2,77

Tablo 3'te raporlanan CADF birim kök test istatistikleri Pesaran kritik tablo değerlerinden büyükse temel hipotez olan sıfır hipotezi reddedilir ve ilgili serinin durağan olduğu karar verilir. Tablo 3'te raporlanan CADF ikinci kuşak birim kök test sonuçları bize değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduklarını göstermektedir.

Düzye değerlerinde durağanlığı tespit edilen serilerin panel veri analizini geręekleştirebilmek için öncelikle serilerin klasik model, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinden hangisine uygun olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Literatürde klasik modelin geğerliliğini test edebilmek için F testi ve olabilirlik oranı testleri kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 164-172). Çalışmada model belirlemeye ilişkin test sonuçları Tablo 4'te raporlanmıştır. F istatistiği sonuçlarına göre, birim etkilerin sıfıra eşit olduğu şeklindeki sıfır hipotezi reddedilmekte ve klasik modelin uygun olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Olabilirlik oranı testi sonuçlarına göre, birim etkilerin standart hatalarının sıfıra eşit olduğu şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilmekte ve klasik modelin uygun olmadığı yönünde karar verilmiştir. Çalışmada sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modelleri arasında seçim yapmak için Hausman testine başvurulmuş, test sonuçlarına göre sıfır hipotezi reddedilmiş ve tesadüfi etkiler tahmincisinin tutarsız olduğu ve sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir. Tahmini gerçekleştirilecek modelde heteroskedastisite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun varlığının araştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda kurulan modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon problemlerinin olup olmadığı ilgili testlerle sınanmış ve sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Model Belirleme Sonuçları ve Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Panel C: Model Belirleme Test Sonuçları				
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri		
F Testi	10,25	0,000		
Olabilirlik Oranı Testi	72,49	0,000		
Hausman Testi	43,61	0,000		
Panel D: Değişen Varyans, Otokorelasyon ve Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları				
Varsayım	Değişen Varyans	Otokorelasyon		Birimler Arası Korelasyon
Test	Değiştirilmiş Wald Testi	Modifi ed Bhargava et al. Durbin-Watson	Baltagi-Wu LBI	Pesaran CD
Model I (ROE)	7748 (0,000)	0,38886433	0,52024291	2,209 (0,000)
Panel E: Panel Regresyon Analiz Sonuçları				
Model I (ROE)	Katsayı	Drisc/Kraay Standart Hata	t-istatistiği	P> t
Bağımsız Değişkenler				
SYR	0,0013362***	0,0007756	1,72	0,085
NBP	0,0008687**	0,0003542	2,45	0,017
TLPA	0,0040044**	0,0020017	2,00	0,050
YPAP	0,0000138	0,005992	0,02	0,982
MEV	0,0088738*	0,0023656	3,75	0,000
KRED	0,0060852**	0,0025887	2,35	0,022
KMEV	0,0042732*	0,001483	2,88	0,005
KRISK	-0,0007859	0,0049391	-0,16	0,874
FGEL	0,0347849	0,0258058	1,35	0,182
FDGG	0,0509549*	0,008583	5,94	0,000
LKTO	0,0018844***	0,001071	1,76	0,083

Gözlem	884	-
Banka	13	
F-testi	16,05	
Prob.>F	0,0000	
R²	0,75	

Not: *,**,*** Sırasıyla 1%, 5% ve 10% anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre, tahmini gerçekleştirilecek modelin değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon sorunlarına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığında panel veri analizine dirençli tahminciler ile devam etmek mümkündür. Eğer panel veri modeli değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun en az birine sahipse parametrelere dokunulmadan dirençli standart hatalar üretilmeli ya da uygun yöntemlerle tahminler gerçekleştirilmelidir. Driscoll-Kraay tahmincisi, hata teriminin değişen varyanslı, otokorelasyonlu ve birimler arası korelasyonlu olduğu varsayımları altında parametreler havuzlanmış en küçük kareler yöntemiyle tutarlı tahminler elde edebilmektedir (Tatoğlu, 2013: 266). Bu çalışmada banka kârlılığının belirleyicilerinin tahmini Driscoll-Kraay tahmincisi ile gerçekleştirilmiş ve sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4'te raporlanan sonuçlara göre kurulan modelin F testi anlamlı olup açıklama gücü %75 düzeyindedir. Tablodaki panel regresyon sonuçlarına göre, SYR (Sermaye yeterlilik rasyosu), NBP (Net bilanço pozisyonu), TLPA (TL pasifler oranı), MEV (Mevduat oranı), KRED (Kredi büyüklüğü), KMEV (Kredi mevduat oranı) ve FDGG (Faiz dışı gelirler) ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan ROE ile YPAP (YP Aktifler / YP Pasifler Oranı) ve KRİSK (Kredi riski) değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Türk Bankacılık Sisteminde faaliyet gösteren on üç bankanın özkaynak kârlılığını etkilemesi muhtemel bankalara özgü içsel faktörler 2003:Q1-2019:Q4 dönemi için panel veri analiz yöntemleri ile araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle panelin yatay kesit boyutunu oluşturan bankalar arasında yatay kesit bağımsızlığı Breusch ve Pagan, (1980) LM, Pesaran, (2004) CDLM testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata, (2008) LMadj testleri ile sınanmış ve elde edilen sonuçlara göre panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlık düzeyleri ikinci nesil birim kök testlerinden olan ve Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller) testi ile belirlenmiştir. CADF birim kök test sınaması sonuçları değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduklarını işaret etmektedir. Birim kök testi sonucunda düzey değerlerinde durağanlığı tespit edilen serilerin panel

veri analizi uygun model belirleme testleri sonucunda Driscoll-Kraay tahmincisi ile gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analizlere göre sermaye yeterlilik rasyosu (SYR) ile özkaynak kârlılığı (ROE) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuca göre bankaların yüksek özkaynağa sahip olması kaynak maliyetini düşürdüğünden özkaynak kârlılığını pozitif etkilediğini söylemek mümkündür. Çalışmada net bilanço pozisyonu (NBP) ile özkaynak kârlılığı (ROE) arasında anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Net bilanço pozisyonunun yüksek olması iş hacminin yüksek olması yanı sıra yabancı para riskinin de olduğunun bir göstergesidir. Bankaların düşük kur riskine sahip olması kârlılığı olumlu etkileyecektir.

Bankaların toplam varlıklarını TL cinsinden kaynaklarla finanse ediyor olması bankanın döviz kuru ve faiz oranlarındaki dalgalanmalara karşı koruduğu gibi banka kârlılığına katkı yapacaktır. Çalışmada elde edilen TL Pasifler / Toplam Pasifler oranı (TLPA) ile ROE arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bu durumu destekler niteliktedir.

Mevduat kaynağı bankalar için tabana yaygın, çeşitlendirilmiş, diğer borçlanma kaynaklarına göre (yurtdışı borçlanmalar hariç) vadeleri daha uygundur. Mevduat oranının yüksek olması bankaların kullanılabilir kaynaklarının yüksek olduğu anlamına gelir. Bu oranın yüksek olması bankaların kredilendirilebilir kaynaklarını arttırdığından kârlılığa olumlu yansımaları beklenebilir. Araştırmanın panel veri analiz sonuçlarına göre mevduat oranı (MEV) banka kârlılığını (ROE) pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca banka kredilerinin büyük oranda mevduat kaynağı ile finanse ediliyor olması bankalar için alacak riskini düşürdüğü gibi vade uyumsuzluğunu da azaltmaktadır. Bankaların en büyük fonlama kaynağı olan mevduatın önemli bir kısmının kredi olarak kullanılmış olması banka kârlılığını artırması beklenmektedir. Bu kapsamda analizlerden elde edilen kredi mevduat oranının (KMEV) banka kârlılığını istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği sonucu destekler niteliktedir.

Bankalar için en yüksek gelir getiren varlıklar kredilerdir. Bu nedenle toplam banka varlıkları içerisinde en fazla gelir getiren aktifler olarak kredilerin payının yüksek olması banka kârlılığını artıran birincil faktör olarak sayılabilir. Araştırmanın bulguları da bu durumu desteklemekte olup kredi büyüklüğü (KRED) ile banka kârlılığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Son olarak çalışmada faiz gelirleri ve faiz dışı gelirler ile banka kârlılığını (ROE) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen bu sonuca göre kârlılık üzerinde bankaların faiz gelirlerinin yanı sıra faiz dışı gelirlerinin de önemli bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tıpkı diğer işletmeler gibi bankalar da kâr amacı güden kuruluşlardır. Bu kapsamda bankalar kârlarını maksimize ederken aynı zamanda kendilerini de güvence altına almaları gerekmektedir. Diğer yandan, kârlılık, banka maliyetlerinin de etkin kontrolünü zorunlu kılmaktadır. Çünkü kârlılık portföy yönetiminin yanı sıra kaynak maliyetleri ile diğer maliyet unsurlarının da etkin yönetimini gerekli kılmaktadır. Bankalar ortakların sürekli sermaye aktaramayacakları kadar büyük olan ve hızla büyümekte olan kurumlardır. Özkaynaklarından daha çok yabancı kaynaklarla faaliyetlerini finanse etmekte olan bankalar, her yıl elde ettikleri kârı otofinansman olarak büyüme politikalarının finansmanında kullanmaktadırlar. Bu çalışmada banka performansının üzerinde olası etkisi bulunabilecek bankalara özgü değişkenler araştırılmıştır. Sonraki çalışmalarda araştırılacak model ilave içsel değişkenler ve makroekonomik değişkenlerle desteklenip zenginleştirilebilir.

Kaynakça

Albulescu, C. T. (2015). Banks' Profitability and Financial Soundness Indicators: A Macro-Level Investigation in Emerging Countries, *Procedia Economics and Finance*, 23, 203-209.

Ata, H. A. (2009). Kriz Sonrası Türkiye'de Mevduat Bankaları Kârlılığına Etki Eden Faktörler, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 10(2), 137-151.

Angbazo, L. (1997). Commercial Bank Net Interest Margins, Default Risk, Interest Rate Risk, and Off Balance Sheet Banking, *Journal of Banking & Finance*, 55-87.

Aydın, Y. (2019). Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 181-189.

Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

Demirguc-Kunt, A. and Huizinga, H. (2000). Financial Structure and Bank Profitability, *World Bank Working Paper*.

Doliente, J. S. (2005). Determinants of Bank Net Interest Margins in Southeast Asia, *Applied Financial Economics Letters*, 53-57.

Erdoğan, A. ve Acar, E. (2020). Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Bankaya Özgü Faktörler: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Özel Sermayeli Mevduat Bankaları Üzerine Bir Çalışma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, (654), 77-98.

Gelos, R. G. (2006). Banking Spreads in Latin America, International Monetary Fund, Washington DC: IMF Working Paper, No. 06/44.

Güneş, N. (2015). Banka Kârlılığının Belirleyicileri: 2002-2012 Dönemi Türk Mevduat Bankaları Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 265-282.

Güngör, B. (2007). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yerel ve Yabancı Bankaların Kârlılık Seviyelerini Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi, *İktisat İşletme ve Finans*, 40-63.

Güzel, A. ve İltaş, Y. (2019). Ticari Bankalarda Kârlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği (2003-2016). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 505-534.

Ho, T. ve Saunders. A. (1981). The Determinants of Bank Interest Margins: Theory and Empirical Evidence, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 16(4), 581-600.

Işık, Ö. (2017). Internal Determinants of Profitability of State, Private and Foreign Owned Commercial Banks Operating in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(3), 342-353.

Kaya, Y. T. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılığın Belirleyicileri 1997-2000, Ankara: Mali Sektör Politikaları Dairesi Çalışma Raporları: 2002/1.

Maudos, J., Fernandez, G. J. (2004). Factors explaining the interest margin in the banking sectors of the European Union, *Journal of Banking&Finance*, 2259-2281.

McShane, R. W. ve Sharpe, I.G. (1985). A Time Series/Cross Section Analysis of The Determinants of Australian Trading Bank Loan/Deposit Interest Margins: 1962-1981, *Journal of Banking&Finance*, 9(1), 115-136.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross-section Dependence in Panels. *Faculty of Economics*. doi:10.17863/CAM.5113

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. doi:10.1002/jae.951

Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *Econometrics Journal*, 11(1), 105-127. doi:10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x

Tatoğlu, Y. F. (2013). *İleri Panel Veri Analizi-Stata Uygulamalı (2.Baskı)*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Unal, E. A. ve Belke, M. (2017). Determinants of Bank Profitability: Evidence From Listed and Non-Listed Banks in Turkey. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(4), 404-416.

Williams, B. (2007). Factors Determining Net Interest Margins in Australia: Domestic and Foreign Banks, Financial Markets, *Institutions & Instruments*, 16(3), 145-165

Yılmaz, A. A. (2013). Profitability of Banking System: Evidence From Emerging Markets, WEI International Academic Conference Proceedings. Antalya